

ZAFER-NÂME-İ ALİ PAŞA
(TRANSKRİPT ve DEĞERLENDİRME)
Hamza ÜZÜMCÜ
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Doç. Dr. H. Mustafa ERAVCI
Afyonkarahisar
2008

ZAFER-NÂME-İ ALİ PAŞA
(TRANSKRİPT ve DEĞERLENDİRME)

Hamza ÜZÜMCÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. H. Mustafa ERAVCI

Afyonkarahisar

Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Nisan 2008

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ**ZAFERNÂME-İ ALİ PAŞA
(TRANSKRİPT ve DEĞERLENDİRME)****Hamza ÜZÜMCÜ
Tarih Anabilim Dalı****Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Nisan 2008****Danışman: Doç. Dr. H. Mustafa ERAVCI**

Çalışmamda Zafer-nâme-i Ali Paşa adlı eserin transkripsiyonunu ve değerlendirmesini yaparak günümüz tarihçilerinin istifadesine sunmayı amaç edindim. Araştırmalarım sonucu bu eserin Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri Tarih No.: 396'da kayıtlı tek nüshasına ulaşabildim.

Zafer-nâme-i Ali Paşa'nın müellifi olan Niyâzî, bu eserinde H.982/M.1574 ile H.999/M.1591 ve H.1007/M.1598 yılları arasında Bağdat Beylerbeyliği yapmış olan Elvend-zâde Ali Paşa'nın 1583 yılında İranlılara (Safevilere) karşı kazandığı başarıları ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Eser, bu konuyla 1578-1590 Osmanlı-İran (Safevi) Savaşlarının önemli bir aşamasını oluşturan 1583 yılında Bağdat hududunda gerçekleşen olaylarını aydınlığa kavuşturmaktadır.

MASTER THESIS**ABSTRACT****ZAFER-NÂME OF ALI PASHA
(TRANSCRIPTION AND EVALUATION)****Hamza ÜZÜMCÜ****History Department****Afyon Kocatepe University Social Science Institute****April 2008****Supervisor: H. Mustafa ERAVCI**

My aim is in this study that I did the historical analysis and the transcription of Zafer-nâme which is usefull to modern historians. I find one copy of this text which is recorded in 396 Fatih National Library.

Niyâzî is writer of Zafer-nâme, in which he wrote the victory of Elvend-zâde Ali Pasha 992/1574 – 999/1591 and 1007/1598. It illustrated the events on the border of Bağdad happened in 1583.

TEZ JÜRİSİ ve ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI

		İmza
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. H. Mustafa ERAVCI
Jüri Üyeleri	: Yrd. Doç. Dr. Mustafa GÜLER
	: Yrd. Doç Dr. Mehmet SARI

Tarih Anabilimdalı tezli yüksek lisans öğrencisi Hamza ÜZÜMCÜ'nün **“Zafer-nâme-i Ali Paşa (Transkripsiyon ve Değerlendirme)”** başlıklı tezi 17.04.2008 Perşembe günü saat 10.00'da Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mehmet KARAKAŞ
MÜDÜR

ÖNSÖZ

Zafer-nâme, Fetih-nâme, Gazavât-nâme vb. tarihi eserler Osmanlı Tarihi açısından son derece önemlidir. Bir veya birden çok gaza veya fethi anlatan Zafer-nâmeler, Tarih ilmi kadar şiir ve nesir sanatını ustaca kullanmaları nedeniyle Edebiyat ilmi ile de yakından alakalıdır.

Üç kıtaya yayılmış Osmanlı Devleti'nin siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik vs. her türlü olaylarının aydınlatılmasında arşiv belgeleri, seyahatnâme ve tarih kroniklerinin değerlendirilip yayınlanmasının yanında birden çok konuyu ele alan bu tür özel nitelikteki Tarih te'liflerinin transkribe edilip tahlil ve kritizizasyonunun yapılması da önemlidir.

Zafer-nâme-i Ali Paşa, III. Murat dönemi (1574-1595) Osmanlı-İran Savaşları (1578-1590) sırasında Bağdat hududunda gerçekleşen olayların aydınlanabilmesinde önemli bir tarihi kaynaktır. Bağdat hududunda gerçekleşen olayların iki devlet arasında yapılan savaşların Osmanlılar tarafından kazanılmasında önemli bir faktör olması ve hiçbir Tarih te'lifinde bu olaylara ayrıntılı bir şekilde değinilmemesi eserin önemini bir kat daha arttırmaktadır.

Tezimiz üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Osmanlı-Safevi İlişkilerinin Tarihsel Zemini ve III. Murat Dönemi Osmanlı-Safevi İlişkilerine kısaca değindikten sonra, III. Murat döneminde yaşamış tarihçiler ve bunların oluşturdukları hanedanlık tarihi ile genel ve özel nitelikteki tarih çalışmalarını belirttik. İkinci bölümde Zafer-nâme-i Ali Paşa'nın müellifi olan Niyâzî'nin hayatı, eserinin yazılış sebebi ve tarihi, konusu, dili ve üslûbu, nüsha özellikleri, kaynakları ve eserinden faydalanan tarihçiler hususlarını ele aldıktan sonra müellifin tarihçiliğini irdeledik. Üçüncü ve son bölümde ise Zafer-nâme-i Ali Paşa'nın transkripsiyonunu yaptık.

Bu eserin seçiminde ve karşılaştığım her türlü zorlukların hallinde benden yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocam tez danışmanım Doç. Dr. H. Mustafa Eravcı'ya, sabır ve desteklerini esirgemeyen aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Hamza ÜZÜMCÜ

ÖZGEÇMİŞ

Hamza ÜZÜMCÜ

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

Eğitim

Yüksek Lisans: 2005 Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisans: 2004 Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Lise: 1999 Akşehir Selçuklu Lisesi

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri ve Yılı: Bozkır, 28 Kasım 1982

Cinsiyet: Erkek

Yabancı Dil: İngilizce

İÇİNDEKİLER	Sayfa
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
TEZ JÜRİSİ ve ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZGEÇMİŞ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

OSMANLI-SAFAVÎ İLİŞKİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ ve III. MURAT DÖNEMİ TARİH ÇALIŞMALARI

I) OSMANLI-SAFÂVÎ İLİŞKİLERİNİN TARİHİ ZEMİNİ	3
II) III. MURAT DÖNEMİ OSMANLI-SAFAVÎ İLİŞKİLERİ (1578-1584)	5
III) III. MURAT DÖNEMİ TARİH ÇALIŞMALARI	9
A) Genel Tarih Çalışmaları.....	10
B) Hanedan Tarih Çalışmaları.....	11
C) Özel Tarih Çalışmaları.....	12

II. BÖLÜM

NİYÂZÎ ve ZAFER-NÂME-İ ALİ PAŞA

I) MÜELLİFİN HAYATI	16
II) ZAFER-NÂME-İ ALİ PAŞA	19
A) Eserin Adı ve Bu Adın Veriliş Sebebi.....	19
B) Eserin Yazılış Sebebi ve Tarihi.....	19
C) Eserin Konusu	20
D) Eserin Dili ve Üslûbu.....	23
E) Eserin Nüsha Özellikleri.....	24
F) Eserin Kaynakları.....	25

a) Ayet ve Hadisler.....	25
b) Kitaplar.....	26
c) Mektuplar.....	26
d) Gözlem ve Haritalar.....	27
G) Eserden Faydalananlar.....	27
III) MÜELLİFİN TARİHÇİLİĞİ.....	28

III. BÖLÜM

ZAFER-NÂME-İ ALİ PAŞA'NIN TRANSKRİPSİYONU

Metin.....	30-101
SONUÇ.....	102
KAYNAKÇA.....	103

EKLER

TIPKIBASIM.....	1a-81a
------------------------	---------------

KISALTMALAR

AKM.	: Atatürk Kültür Merkezi
bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
doğ.	: Doğum
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
Gös. yer	: Gösterilen yer
H.	: Hicri
Hz.	: Hazret
hzl.	: Hazırlayan
İA.	: İslam Ansiklopedisi
İÜ.	: İstanbul Üniversitesi
Ktg.	: Katalog
Ktp.	: Kütüphanesi
M.	: Miladi
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
Nu.	: Numara
öl.	: Ölüm
s.	: Sayfa
terc.	: Tercüme
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
TY.	: Türkçe yazmalar
v.	: Varak
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri ve devamı
vs.	: Ve saire
Yay.	: Yayınları
yy.	: Yüzyıl
Yz.	: Yazma

GİRİŞ

Zafer-nâme, Osmanlılarda üst düzey bir askeri yetkilinin düşman ordusuna karşı kazandığı zaferleri anlatan manzum ve mensur eserlerdir.¹ Zafer-nâme ile birlikte Gazavât-nâme, Fetih-nâme, vb. türü eserler, Osmanlı Tarihi açısından son derece önemlidir.

Uzun bir tarihsel süreci kapsayan Osmanlı-Safavî ilişkileri, Osmanlı Tarihi'nin önemli kesitini oluşturmaktadır. Bilhassa III. Murat dönemi (1574-1595) Osmanlı-Safavî ilişkileri, siyasi, sosyal ve kültürel sebeplerden dolayı gergin bir şekilde devam etmiştir. Bu dönemde 1578-1590 yılları arasında iki devlet arasında birçok cephede savaş vukû' bulmuştur. İki devlet arasındaki bu siyasi, sosyal ve kültürel ilişkilerin aydınlığa kavuşturulmasında arşiv belgeleri seyahat-nâme ve tarih kroniklerinin yayınlanıp değerlendirilmesinin yanında yukarıda bahsettiğimiz Zafer-nâme, Gazavât-nâme, Fetih-nâme türünden özel nitelikteki tarih te'liflerinin transkribe edilip tahlil ve kritizasyonunun yapılması da oldukça önemlidir. Konu üzerinde yapılan araştırmalarda bu temel kaynaklar kullanılmaktadır. Ancak; bu türden eserlerin kullanımında eksiklikler görülmektedir. Hâlbuki 1578-1590 yılları arasında iki devlet arasında vukû' bulan savaşların Osmanlılar lehinde gelişmesinde önemli bir faktör olan Bağdat hududunda cereyan eden hadiselerini aydınlatmada inceleme konumuz olan Niyâzî'nin *Zafer-nâme-i Ali Paşa* adlı eseri önemli bir eksikliği gidermektedir.

Hayatı hakkında sınırlı bilgilere ulaşabildiğimiz Osmanlı tarihçi-müelliflerinden biri olan Niyâzî, H. 992/ M. 1584-1585'te kaleme aldığı *Zafer-nâme-i Ali Paşa* adlı eserinde H.982/M.1574 ile H.999/M.1591 ve H.1007/M.1598 yılları arasında iki kez Bağdat Beylerbeyliği yapmış olan Elvend-zâde Ali Paşa'nın 1583'te Bağdat hududunda Safevilere karşı kazandığı başarıları ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Ali Paşa'nın emrindeki Osmanlı kuvvetleriyle birlikte güneyde Bağdat hududunda Safevilere karşı kazandığı bu zaferler, iki devlet arasında uzun bir süre devam edegelen bu savaşlarda Osmanlıların kuzeyde Gürcistan-Azerbaycan yönündeki fetihlerine yardımcı olmuştur. Bundan sonra hızla devam eden kuzey ve güney yönlü Osmanlı ilerleyişi Safevi kuvvetlerini yıpratmıştır. İşte inceleme konumuz olan *Zafer-nâme-i Ali Paşa* da Osmanlı Tarihi'nin bu önemli olayını ayrıntılı bir şekilde anlatan tek eser olma özelliğine sahiptir. Osmanlı kuvvetlerinin komutanı Elvend-zâde Ali Paşa'nın 1583'te

¹ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü*, C.III., MEB. Basımevi, İstanbul, 1993, s. 645.

Safavî ordusu ile yaptığı büyük savaşta kâtiplik görevi yaptığı anlaşılan Niyâzî, gayet süslü bir dil kullanarak mensur ve manzum şeklinde kaleme aldığı bu eserinde savaşa katılmış kişilerin rivayetlerinin yanında bizzat kendi gözlemlerinden de yararlanmıştır. Bu durum, Osmanlı Tarihi'nin bu önemli olayının aydınlığa kavuşmasına önemli bir katkı sağlayacaktır. Müellif, tek nüshası Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri Tarih Nu.: 396'da bulunan bu eserini zengin kaynaklardan da yararlanarak tarih ilminin metodlarına göre oluşturmuştur. Müellifin eserinde yararlandığı ayet ve hadisler, kitaplar, mektuplar ve kendi gözlemlerine dayanarak oluşturduğu haritalardan oluşan bu zengin kaynaklar, eserin değerini birkat daha artırmaktadır.

Zafer-nâme-i Ali Paşa'nın transkripsiyonu yapılırken şu hususlara dikkat edilecektir:

- 1) (ﺥ) “Ayın” harfi (‘) işareti ile (ˆ) “Hemze” işareti ise (ˆ) ile gösterilecektir.
- 2) (ı̇) “Elif” harfi (â,Â) harfi ile (ﻱ) “Ye” harfi ise (î,Î) harfi ile gösterilecektir.
- 3) Okunuşunda tereddüt edilen veya okunamayan yerler (?) ile yazısı silinmiş yerler ise dipnotta gösterilecektir.
- 4) Ayet, hadis, atasözü ve bazı deyişler koyu ya da altı çizili bir şekilde yazılacak ve bunlardan ayetlerin suresi, nunarası ve anlamları ile bazı söz ve deyişlerin anlamları dipnotta belirtilecektir.
- 5) Metin içerisinde bulunan Farsça manzumlar ve mektuplar (nâmeler) ile bazı Farsça ve Arapça söz ve deyişler orijinal harfleriyle verilecektir.
- 6) Başlıklar, değişik renklerle yazılmış kısımlar koyu olarak yazılacaktır.
- 7) Sayfa kenarlarındaki yazılar bazen metin içerisinde bazen de dipnotta transkribe edilecektir.
- 8) Metin içerisinde geçen nazımların bozulmaması için transkripsiyonda yapılan satır atlatmaları dipnotta belirtilecektir.
- 9) Orijinal metinle transkripsiyonumuzun karşılaştırılmasının yapılması için tezimizin son kısmında *Zafer-nâme-i Ali Paşa*'nın tıpkıbasım metni verilecektir.

I. BÖLÜM

OSMANLI-SAFAVÎ İLİŞKİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ ve III. MURAT DÖNEMİ TARİH ÇALIŞMALARI

I) OSMANLI-SAFAVÎ İLİŞKİLERİ'NİN TARİHİ ZEMİNİ

Osmanlı-Safavî ilişkileri Osmanlı tarihinin önemli bir kesitini oluşturmaktadır. Bu ilişkiler, gelişim süreçlerine bağlı olarak sekiz dönemde incelenebilir. Bu dönemler şunlardır:

1-Şah İsmail'in ilk akınlarından H-920/M-1490 Çaldıran Savaşı'na kadar geçen süre ki bu dönemde Anadolu'da Safavî saldırganlığı artmıştır.

2-Çaldıran Savaşıyla H-920/M-1514'te başlayan ve Amasya Antlaşması'na kadar olan dönem ki, Osmanlı doğu politikasının aktif olduğu dönemdir.

3-Osmanlı-Safavî arasında ki, Amasya Antlaşması ile başlayarak 1577'ye kadar yirmi dört yıl süren barış dönemidir

4-III. Murat döneminde Gürcistan, Azerbaycan ve Şirvan'ı ele geçirmek için bölgeye gönderilen serdarlar ve ordular dönemidir ki, 12 yıl sürmüş olup 1590 İstanbul (Ferhat Paşa) Antlaşması ile sonuçlanmıştır.

5-1590 İstanbul Antlaşması ile başlayan barış dönemidir ki, 1603 yılına kadar devam etmiştir.

6-1603 yılından başlayarak 1612 yılına kadar devam eden dokuz yıllık savaş dönemidir. Bu esnada Osmanlı'daki saltanat değişimini fırsat bilen Safavî hükümdarı Şah Abbas, seri hareketi, casuslar vasıtası ile önceden haber toplaması ve batılı devletler ile Osmanlı aleyhine ittifak kurması sonucu Tebriz ve Nihavent gibi önemli şehirleri Osmanlılardan geri almıştır.

7-1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması'na kadar geçen dönem ki, IV. Murat'ın gayretleri ile tekrar Irak Havzası'nda toplanma sürecidir.

8-1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması ile başlayan ve 1722 yılına kadar devam eden barış dönemidir.² Konunun anlaşılması bakımından III. Murat dönemine kadar ki Osmanlı-Safavî ilişkilerini kısaca şu şekilde incelenebilir:

1501 yılında İran'da bir Şii devleti kuran Şah İsmail'in halifeler göndermek üzere Anadolu'daki propaganda çalışmalarını hızlandırması II. Bayezid devrinde (1481-1512) Osmanlı-Safavî ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuştur. Doğu ve Güneydoğu topraklarını hâkimiyeti altına alan Şah İsmail, faaliyetlerini artırarak Karaman İli'ne kadar nüfuzunu genişletmiştir. Daha sonra Anadolu'da Kızılbaşların oluşturduğu tehlike, Osmanlı şehzadelerinin taht mücadelesi sırasında felaket halini almıştır. Bu tehlide karşı Sultan Bayezid, askeri önlemler almaktansa diplomatik yönden meseleyi çözmeyi tercih etmiştir.³

Osmanlı-Safavî ilişkileri, Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ve Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) dönemlerini kapsayan tarihsel süreçte de gergin bir şekilde devam etmiştir. Nitekim Sultan II. Bayezid devrinde Anadolu Türk siyasi birliğini bozmaya yönelik Şii faaliyetlerinin yıkıcı etkileri Yavuz Sultan Selim'in tahta geçmesinde etkili olmuştur. Babası II. Beyazid'in ılımlı politikasını terk eden Yavuz Sultan Selim, şehzadelik döneminden itibaren Safevî saldırganlığına karşı almış olduğu tedbirlerle tepkileri üstüne çekmişti. Sultan I. Selim, tahta çıktıktan sonra Anadolu'daki Kızılbaş tehlikesini yok etmek için harekete geçti. Bu yolda son derece kararlı olan Sultan I. Selim, Çaldıran Savaşı (1514)'nda Şah İsmail'i mağlup ederek Safevî Devleti'ne ağır bir darbe vurmuştur. Böylece Doğu Anadolu'nun güvenliğini sağlayan Sultan I. Selim, Anadolu'daki Kızılbaş sorununu büyük ölçüde çözmüştür. Fakat bilindiği üzere Safevî tehlikesi tamamen bitmemiştir. Dolayısıyla Sultan I. Selim'den sonra başa geçen oğlu Sultan I. Süleyman döneminde de gündeme gelmiş; Osmanlı ordusunun batıya sefer yapması sonucunda bunu fırsat bilen Safavîler, Osmanlı topraklarına saldırmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan Kalenderoğlu ve Zünunoğlu Veli'nin isyanları, Kızılbaş tahriklerinin uzantısı olarak değerlendirilebilir. Bundan sonra Safevi meselesini çözmek için kuzey ve güney yönlü politikalar üreten Osmanlılar, 1534, 1538 ve 1553'te İran sınırında Safavîlere karşı önemli başarılar

²Ayrıntılı bilgi için bkz. H. Mustafa Eravcı, "Osmanlı-Safavî Münasebetleriyle İlgili Türk Kaynakları", *I. Türkiye Araştırmaları Sempozyumu*, Ankara, 2005.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. H. Mustafa Eravcı, "II. Şah İsmail Döneminde Doğu Anadolu'da Safavî Tehdidi", *Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu*, Elazığ, 2001.

kazanmışlardır. Bu başarılar neticesinde Nahcivan, Bağdat ve Van alınırken bu bölgede Osmanlı hâkimiyeti sağlanmıştır. Bundan sonra iki devlet arasında 1555 tarihinde Amasya Antlaşması imzalanmıştır.

Uzun bir süre gergin bir şekilde devam eden Osmanlı-Safevi ilişkileri, 1555 Amasya Antlaşmasıyla yerini dostane ilişkilere bırakmış; iki devlet arasında 23 yıl sürecek barış dönemi başlamıştır⁴. Osmanlı İnan ilişkileri Sultan III. Murat'ın 1575'te Osmanlı tahtına cülus edişine kadar bu şekilde süregelmiştir.

II) III. MURAT DÖNEMİ OSMANLI –SAFAVİ İLİŞKİLERİ (1578-1584)

Sultan III. Murat tahta geçtiği sırada Kanuni zamanında İnan ile yapılan 1555 Amasya Antlaşması'nın şartları devam ediyordu.⁵ Hatta bu sırada III. Murat'ın cülûsunu tebrik için 1576'da gelen iki yüz elliyi geçen maiyetle birlikte İstanbul'a gelmiş olan İnan elçisi Tokmak Han, muhteşem bir merasimle karşılanmış, büyük bir ilgi görmüştü⁶ ve padişaha değerli hediyeler sunmuştu.⁷ İnan heyeti henüz İstanbul'da iken İnan'da uzun süredir saltanat süren Şah Tahmasb'ın ölmesi⁸ ile taht mücadelesi kızışmış ve Tokmak Han heyeti ile birlikte alelacele İnan'a geri dönmüştür. Şah Tahmasb'ın 1562'deki ani ölümü üzerine Safavî Devleti'nde iç karışıklıklar başlamıştı. Bu iç karışıklıklar içerisinde Şah Tahmasb'ın Gürcü asıllı karısının hileleri sonucunda oğlu Haydar, şah ilan edilmiştir. Bunun üzerine idarenin Gürcülerin eline geçmesini istemeyen Tahmasb'ın kızı Perihan dayısı Şemhal Han'a durumu bildirmiş; o da aldığı tedbirlerle Alamut Kalesi'nde mahpus bulunan kardeşi İsmail'i II. Şah İsmail ünvanıyla hükümdar ilan etmiştir.⁹

Şah II. İsmail, Safavî tahtına geçmesiyle birlikte Osmanlı Devleti ile olan antlaşmayı bozarak Osmanlı'ya karşı saldırgan bir tutum izlemiştir. Öyle ki: sınır

⁴ Eravcı, "Doğu Anadolu'da Safavî Tehdidi", *Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu*.

⁵ Mustafa Armağan (ed.), "III.Murad", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.III., İz Yay., İstanbul, 1996, s.130.

⁶ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.III/I., TTK. Yay., Ankara-1996, s.55.

⁷ "Tokmak Han ve heyetinin huzura kabul edildiği sırada sunduğu hediyeler arasında kıymetli bir Kurân-ı Kerim, İnan şairlerine ait 60 cilt kitap, orta direği altın ve elmas-ipek işlemeli çadır, 40 kalıçe elmas-incizümrüt dolu 40 çekmece ve bunların yanı sıra ipekli kumaşlar vardı." Ayrıntılı bilgi için bk. Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, (Haz.: Mehmet İpşirli), C.I., İÜ. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1996, s.55.

⁸ "Tokmak Han ve heyeti henüz İstanbul'da iken Şah Tahmasb, rakipleri tarafından zehirletilerek öldürülmüştü." Ayrıntılı bilgi için bk. : Bekir Kütükoğlu, "III.Murad", *İA.*, C.VIII., MEB. Basımevi, İstanbul, 1987, s.615-616.

⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.III/I., s.55-56.

bölgesindeki tebaayı Osmanlılara karşı kıskırtmıştı. III. Murat ise bu olaylar olurken Van Beylerbeyi'ne gönderdiği emirle bu bölgedeki aşiret beylerinin devlete ısındırılmasını istemiştir. Bu sırada sınırın İran tarafında yoğun baskılar nedeniyle Luristan Valisi'nin Osmanlı'ya sığınarak yardım isteğinde bulunması, İranlılar'ın Osmanlı ticaret kervanlarını yağmalaması, hudut emniyetini bozan bazı hadiseler, çatışma şartlarını hazırlamıştır. Sınırın Osmanlı tarafında ise Anadolu Alevileri üzerindeki tahriklerini gittikçe artıran Safavî yönetiminin Osmanlı hudut beylerini baskı altında tutarak Osmanlılara karşı kıskırtmaya devam etmesi ve nihayet Osmanlıların 1577'de Şah II. İsmail'in ani ölümü ile İran'ın içine düştüğü karışık vaziyetten yararlanmak istemesi, Osmanlı-Safavî ilişkilerinin bozulmasına ve III. Murat dönemi Osmanlı-Safavî Savaşlarının başlamasına sebep olmuştur.¹⁰

İlk etapta İran ile yapılacak savaşta iki cephe açılması uygun görülmüş; Üçüncü Vezir Lala Kara Mustafa Paşa kuzeyde Erzurum serdarlığına Dördüncü Vezir Koca Sinan Paşa ise güneyde Bağdat Serdarlığı'na tayin edilmiştir. Ancak; iki serdar arasındaki rekabetin iyice artmasıyla Sinan Paşa Bağdat Serdarlığı'ndan azledilerek Lala Mustafa Paşa, Safevi Devleti'ne karşı ayaklanan Şirvanlıların Kızılbaş eziyetinden korunmaları için Osmanlı Hükümeti'ne müracaat etmelerinin de etkisiyle, Erzurum serhaddinden Şirvan ve Azerbaycan'ın fethiyle görevlendirilmiştir.¹¹

Osmanlı ordusunun serdarı olarak Üsküdar'dan yola çıkan Lala Mustafa Paşa'nın yanında yardımcısı olarak Diyarbekir Beylerbeyi Özdemiroğlu Osman Paşa bulunmaktaydı. Erzurum'da diğer kuvvetlerle birleşen serdar, burada savaş meclisini toplamış; ilk hareket için aldığı emre uygun olarak Tiflis, Dağıstan ve Şirvan istikametine karar vermiştir. Nitekim serdar başkanlığındaki Osmanlı ordusunun 9 Ağustos 1578 tarihinde Tokmak Han kumandasındaki Safevi ordusuna karşı Çıldır'da büyük bir zafer kazanmış; böylelikle Osmanlılara Kafkasya yolu açılmıştır. Çıldır Zaferi'nin akabinde 24 Ağustos 1578'de Tiflis Gürcülerin elinden alınmış ve daha sonra Gürcistan'ın Kakheti Bölgesi Kralı Aleksandır Han da Osmanlılara itaatini bildirmek zorunda kalmıştır. Kafkasya bölgesindeki fetihlerine devam eden Osmanlı kuvvetleri, Safavî kuvvetlerini 9 Eylül 1578'de yapılan Koyungeçidi Savaşı'nda da bozguna

¹⁰ H. M. Eravcı, Gelibolulu Mustafa Âli's Nusret-nâme, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Edinburg Üniversitesi,1998, s, 40-70.

¹¹ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul,1993, s.27-31.

uğratarak Şirvan'ın fethine yönelmiştir. Doğu da Şirvan' doğru ilerleyen Osmanlı ordusunun işini Şirvan halkının Osmanlılar lehine başkaldırması daha da kolaylaştırmış; Serdar Lala Mustafa Paşa emrindeki Özdemiroğlu Osman Paşa'nın üstün kumandası ile Bakü şehri dâhil bütün Şirvan kıyıları kısa zamanda elde edilmiştir.

Lala Mustafa Paşa, bu fetihlerden sonra Kafkasya'da ilk idari teşkilatı kurarak Gürcistan'ı dört eyalete ayırmıştır. Tiflis; Mehmet Paşa'ya, Kaheti Krallığı; Aleksandre Han'a, Ereş Eyaleti; Kaytas Paşa'ya, Suhum Eyaleti de Haydar Paşa'ya tevcih edilmiştir. Zor şartlar altında bulunan Şirvan ve Dağıstan Eyaleti Beylerbeyliği görevini kimse üstlenmek istemeyince Özdemiroğlu Osman Paşa bu göreve talib olmuştur. Bu tutumuyla Lala Mustafa Paşa'nın gözünde değeri daha da artan Özdemiroğlu, Şirvan ve Dağıstan Beylerbeyisi olarak görevlendirilmiştir.¹² Lala Mustafa Paşa'nın Erzurum'a avdetinden sonra, sınırlı sayıdaki kuvvetleriyle İran askerlerinin baskılarına karşı Şirvan'da tutunamayan Özdemiroğlu kumandasındaki Osmanlı kuvvetleri, 1579'da Demirkapı'ya çekilmiştir.¹³ Tiflis'i kuşatan Safavî kuvvetleri komutanı İmam Kulu Han, Mehmet Paşa'yı zor durumda bırakmışsa da Maraş Beylerbeyi Mustafa Paşa'nın yardıma yetişmesi ile kuşatmayı kaldırmak zorunda kalmıştır.¹⁴

1580 yılı içerisinde Kars Kalesi'nin imarı¹⁵ ile uğraşan Lala Mustafa Paşa'nın kazandığı zaferlerle ün kazanan en yakın arkadaşı Özdemiroğlu'na yeterli miktarda yardım gönderememiştir. Bu durum İstanbul'da hiç hoş karşılanmamış ve derhal görevden alınmıştır.¹⁶ Lala Mustafa Paşanın yerine 7 Ocak 1580'de Koca Sinan Paşa bölgeye serdar tayin edilmiştir. Sinan Paşa'nın Safavîler üzerine yeni fetihlere girişmektense Tiflis'e kadar gidip birtakım tedbirler almakla yetinmesi merkezde hoş karşılanmamıştır. Safavîlerin barış teklifini bahane ederek bir an önce İstanbul'a dönme maksadının anlaşılması üzerine Koca Sinan Paşa görevinden alınarak yerine 28 Mart 1583'te Ferhat Paşa serdarlığa getirilmiştir.¹⁷

¹² M.Armağan (ed.), "III.Murad", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.III., s.136-139.

¹³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.III/I., s.60.

¹⁴ M.Armağan (ed.), "III.Murad", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.III., s.144.

¹⁵ "Kafkasya bölgesinde ele geçirilen yerleri muhafaza etmek zor olduğu gibi bu bölgeye erzak ve mühimmat götürmek için Gürcü memleketlerinden geçmek gerekiyordu. Bu geçiş sırasında hududun güvenliğini sağlamak için Kars'ta bir kale yaptırılarak içine kuvvet konmuştur." Ayrıntı için bk. İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.III/I., Ankara-1995, s.61.

¹⁶ M.Armağan (Ed.), "III.Murad", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.III., s.146.

¹⁷ Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.III., Ötüken Yay., İstanbul, 1994, s.236-242.

Yeni serdar Ferhat Paşa önderliğindeki Osmanlı ordusu İstanbul yolundayken beş ay önce Kefe'den büyük takviye kuvvetleri almış olan ve sefer mevsiminin gelmesini bekleyen Özdemiroğlu Osman Paşa harekete geçti. Hedefi Şirvan'ı Safavîler'den geri almaktı. Safavîlerin Gence Beylerbeyi İmam Kulu Han, 50.000 kişilik bir kuvvetle Osmanlı kuvvetlerini karşılamaya hazırlanıyordu. Safevi öncüsü 8000 kişilik bir kuvvetten oluşup; Rüstem Han'ın kumandasında idi. Bu öncü kuvvetle Şemahı-Nurha arasındaki Niyâzâbâd yakınlarında Osmanlıların Silistre Sancakbeyi Yakup Bey'in kuvvetleriyle karşılaştı. Sayıca az bir kuvvetle hemen taarruza geçen Yakup Bey yenilerek şehit düştü. Safavîler'den kurtulabilen Rumeli sipahileri Demirkap'ya sığındılar. Dağıstan Beylerbeyi Özdemiroğlu Osman Paşa emrine muhalif olarak harekete geçen alaybeyilerini cezalandırdıktan sonra 28 Nisan'da Demirkap'dan ayrılarak Niyâzâbâd zaferiyle moralleri yükselmiş olan düşmanın üzerine yürüdü. Özdemiroğlu kumandasındaki Osmanlı kuvvetleri İmam Kulu Han önderliğindeki Safavî kuvvetlerini 11 Mayıs 1583'te Kuba şehri civarında meydana gelen Meşaleler Savaşı'nda bozguna uğratarak Şirvan'ı tekrar ele geçirdi.¹⁸ Diğer taraftan Serdar-ı Ekrem Vezir Ferhat Paşa, 10 Nisan 1583'te Üsküdar'dan kalkarak Erzurum'a oradan 12 Temmuz'da 100.000 askerle Kars'a gelmişti. Bu sırada Özdemiroğlu çoktan Meşaleler savaşını kazanmıştı. Serdar Ferhat Paşa, Ağustos başlarında Meşaleler Savaşı'ndan sonra Safevilerin boşalttığı Revan şehrine girdi ve buraya zorlanmadan hâkim oldu.¹⁹

Kuzey cephesinde bu gelişmeler yaşanırken güneyde de boş durulmamış; özellikle güneyde Bağdat serhaddinde Kuzey cephesine yardımcı olacak faaliyetlerde bulunulmuştu. Irak cephesinde Osmanlı- Safevi çarpışmaları, hemen 1578'de başlamış fakat Kafkas cephesinde geçen büyük muharebeler olmamıştır. Bu cephede çarpışma, Bağdat ve Şehrızor Beylerbeyileri'nin Dinever'e taarruzu, bu şehir yakınlarında Solak Hüseyin Han'ın kumandasındaki Safavî ordusunu yendikten sonra şehre girmeleriyle, 1578 baharında başladı. Aynı yıl içerisinde bu cephedeki muharebelere son verilmişti. Ancak; Savaşın Osmanlılar lehine gelişmesi üzerine Basra Körfezi'nin kuzeyine, Huzistan'ın güney kesimlerine Muhammere, Şuşter ve Dizful gibi şehirlere hâkim olan Arap asıllı Huveyze Emirliği, Safevi tabiiyetinden çıkıp, Osmanlı tabiiyetine girdi. Bu suretle İran'ın Basra Körfezi'nin kuzey kıyılarıyla bağlantısı kesildi. İran'dan alınan

¹⁸ Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.III., s.242-243.

¹⁹ Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.III., s.244.

Pelenkân, bir beylerbeyilik merkezi yapıldı ve Erbil Sancakbeyi Ahmet Bey beylerbeyi oldu.²⁰

Kuzey cephesindeki kadar büyük çapta olmasa da yukarıda zikrettiğimiz önemli başarıların kazanıldığı Güney cephesindeki muharebeler, Serdar Ferhat Paşa'nın Revan'ın zaptı ve kalesinin tahkimi işlerini güvenle yürütebilmesi için Bağdat serhaddinde de Kızılbaş üzerine taarruzda bulunulması ihtiyacının doğmasıyla yeniden başlamıştı. Bu ihtiyaca binaen Ferhat Paşa, Bağdat ve Şehrizor Beylerbeyilerine emir vererek bölgede Safavîlerin toplanmasını önlemek için Irak sınırına akınlar yapmalarını istemiştir.²¹ Bu emri alan Bağdat Beylerbeyi Elvendzâde Ali Paşa²², kendisine yardımcı olması kararlaştırıldığı halde geç kalan Basra ve Pelenkân askerlerinden yoksun olarak sadece Bağdat askerleriyle birlikte Irak-ı Arap Hâkimi Emir Seccâd'ın ayaklanmasını bastırdıktan sonra 1583 yılı içerisinde İran sınırındaki aşiret reislerinden oluşan Kızılbaş kuvvetlerini hezimete uğratmıştır. Bundan sonra Ali Paşa, aynı yıl içerisinde sırasıyla Huzistan Bölgesinin Huveyze ülkesindeki Kemalâbâd, Şuş ve Meşkuk'u Kızılbaşların elinden almıştır.²³ Serdar Ferhat Paşa Bağdat cephesindeki bu gelişmeler sayesinde Revan'ı zaptından sonra Gürcistan ve Azerbaycan üzerine yapacağı seferlerin hazırlıklarını tamamlamıştır²⁴. Bağdat serhaddindeki fetihler, kuzeydeki Gürcistan ve Azerbaycan fetihlerine yardımcı olacak şekilde 1590 Ferhat Paşa Antlaşması'na kadar sürmüştür.²⁵ Bahis konumuz olan Zafer-nâme-i Ali Paşa, ise Bağdat Beylerbeyi Elvendzâde Ali Paşa'nın bu cephedeki faaliyetlerini anlatmaktadır.

III) III. MURAT DÖNEMİ TARİH ÇALIŞMALARI

Osmanlı tarihinde III. Murat dönemi tarih yazıcılığı bakımından bir dönüm noktası olmuştur. C. Fleischer, bu konuda III. Murat döneminde tarih yazımında adeta

²⁰ Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.III., s.258.

²¹ Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, s.173.

²² "Elvendzâde Ali Paşa, ümera kökenli olup H.982/M.1574 ile H.999/M.1591 yılları arasında ve H.1007/M.1598'de olmak üzere iki kez Bağdat Beylerbeyliği görevinde bulunmuştur. İlk Beylerbeyliği sırasında kendisi Hz. Hüseyin (ra.)'ın türbesini tamir ettirmiş ve Hz. Abdülkadir Geylânî'nin türbesini yaptırmıştır. H.1007/M.1598'de vefat etmiştir." Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmed *Süreyya, Sicil-i Osmanî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, C.III., (Haz.: A. Aktan, A. Yuvalı, M. Hülâgü), İstanbul, 1996, s.504.

²³ "Elvendzâde Ali Paşa'nın Bağdat'ta asilere karşı kazandığı başarılar üzerinde çalıştığımız eserde ayrıntılarıyla anlatılmaktadır." Bkz. Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, Millet Ktp. Ali Emiri Tarih Nu.:396.

²⁴ Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, s.141.

²⁵ Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, s.181.

bir patlama olduğunu ve bu dönemde padişahın da desteğiyle tarihsel içerikli eserlerin oldukça arttığını belirtir²⁶. Bunları, genel mahiyetteki tarih çalışmaları, hanedanlık tarihi çalışmaları ve özel nitelikteki tarih çalışmaları başlıkları altında toplayabiliriz. Şimdi bunları tek tek ele alalım:

A) Genel Tarih Çalışmaları

Bu kısımda III. Murat döneminin önemli tarihçi ve müelliflerinden Gelibolulu Mustafa Âli (D. 1541- Ö. 1600) ve onun genel nitelikte sayabileceğimiz üç eseri ön plana çıkmaktadır. Bu eserler şunlardır:

1) *Künhü'l-Ahbâr*: Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet olmak üzere dört padişah döneminde yaşamış olan Âli, tarih alanındaki en önemli eseri olan ve H. 1000/ M. 1591-92'de yazdığı *Künhü'l-Ahbâr*' ı dört rükünden oluşturmuştur:

1. Rükünde Dünyanın yaratılışı, insanların ve bütün yaratıkların meydana gelişi, adalar ve iklimler,
2. Rükünde Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e bütün peygamberler, Arap ırkı, Emeviler, Abbasiler, Arap emir ve şeyhleri,
3. Rükünde Türk ve Tatar kavimleri ile hanlıklarının halleri,
4. Rükünde Osmanlılar'ın ortaya çıkışından III. Mehmet dönemine kadar gelişen olayları anlatmaktadır.

2) *Zübdetü't- Tevârih*: Âli'nin bu eseri Kadı Aludeddin'in *İşrakü'l- Tevârih* adlı eserinin tercümesiniteliğindedir. Âli'nin 1575'te Bosna Beylerbeyi Ferhat Paşa'nın isteğiyle tercüme ettiği bu eserinde peygamberler, sahabe ve imamlar tarihi geniş bir şekilde anlatılır. Eserin nüshaları İstanbul vd. şehir kütüphanelerinde bulunmaktadır.²⁷

3) *Mir'âtü'l- 'Avâlim*: Âli, 1586-1587'de telif ettiği bu eserinde beşeriyetin yeryüzünde yaratılmasından öce varlıkların durumlarını, Hz. Âdem'in yaratılışından sonra kâinatın oluşması ile gelişen çeşitli tarihi olayları anlatmaktadır. Eserin H. 1287'de kırk sahifelik eksik basımı yapılmıştır. Eserin muhtelif kütüphanelerde nüshaları vardır.²⁸

²⁶ Cornell H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli "Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati"*, (çev. A. Ortaç), İstanbul, 2001, s.251.

²⁷ Mehmet Şeker, *Gelibolulu Mustafa Âli ve Mevâ 'idü'n-Nefâis fi Kavâ 'idi'l-Mecâlis*, TTK. Yay., Ankara, 1997, s.27.

²⁸ Şeker, *Mevâ 'idü'n-Nefâis*, s. 32.

B) Hanedan Tarihi Çalışmaları

16. yy. Osmanlılarda tarih yazımı açısından oldukça verimli geçmiştir. Hususi ve umumi tarihlerin yanında Osmanlı sülalesini ilgilendiren hanedan tarihleri de yazılmıştır. 16. yy. başlarında Aşıkpaşazade ve Neşri gibi tarihçiler *Tevârih-i Âl-Osmân* türünde eserler vermeye devam etmişlerdi. Osmanlı hanedanlığının edebi uslûbtaki kapsamlı tarihlerini yazdıran ilk padişah II. Bayazid olmuştur. II. Bayazid döneminde 1520’de İdrisi Bitlisi’nin *Heşt-i Bihişt* adlı eseriyle başlayan düzenli hanedan tarih yazımı Kemal Paşazade ve Sadrazam Lütü Paşa’nın *Tevârih-i Âl-i Osmân* adlı eserleriyle devam etmiş; Kanuni Sultan Süleyman dönemi içerisinde 1550’de oluşturulan *Şehnâmecilik* makamıyla daha meşru hale gelmişti.²⁹

Hanedan tarih yazıcılığı ve şehnamecilik III. Murat döneminde de devam etmiştir. Bu dönemde iki önemli şehnâmeci göze çarpmaktadır. Bunlar Seyyid Lokman ve Ta’likizâde Mehmet Subhi Çelebi’dir.

Seyyid Lokman;

- 1) 1584’te bitirdiği *Mücmilü’l-tumar* da başlangıçtan 1584 yılına kadar gelen Osmanlı hanedanı tarihini,
- 2) 1588’de bitirdiği *Kıyafetü’l-İnsâniyye fi Şemâil el-Osmâniyye* de Osmanlı hükümdarlarının kıyafet ve şekillerini
- 3) 1590’da bitirdiği *Şehnâme-i Âl-i Osmân* da Osmanlı hanedanlığının başlangıcından kendi yaşadığı döneme kadarki tarihini
- 4) III. Murat’a sunduğu *Şehinşâhnâme* de III. Murat dönemi olaylarını anlatmıştır. Bu eserleri Türkiye ve Avrupa’daki bazı kütüphanelerde bulunmaktadır.³⁰

Ta’likizâde Mehmet Subhi Çelebi; *Şehnâme-i Hümayûn* adlı eserinde H.1002/M.1595’ten H.1004/M.1596’da yani III. Murat’ın son yıllarıyla III. Mehmet’in ilk yılları arasında gelişen olayları tasvir eder. Bu eser, Türk-İslam Eserleri Müzesi Nu.:1965’te kayıtlıdır. Christine Woodhead tarafından edisyonu yapılmıştır.³¹

Bunların dışında Hoca Saadeddin Efendi ve Tarihçi Mustafa Selânikî Efendi’nin yazdığı iki önemli eser de hanedan tarih çalışmaları olarak zikredilebilir: Bunlardan

²⁹ Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli*, s.247.

³⁰ Şehnâmeciler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (çev. : Coşkun Üçok), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara,1992, s.116-135.

³¹ Christine Woodhead, *Taliki-zade’s Şehname-i Humayun: A History of the Otoman Campaign into Hungary*, Berlin, 1983.

Hoca Saadeddin Efendi, 1578'de Sultan III. Murat'a sunduğu *Tâcü't-Tevârih*³² adlı eserinde Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Sultan Selim devri sonuna kadar olan hanedanlık tarihini anlatır. 1590 İstanbul Antlaşması için gelen İran heyetini ağırlayan Selânikî Mustafa Efendi ise *Tarih-i Selânikî*³³ adlı eserinde Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının son yıllarından III. Mehmet'in saltanatının son yıllarına kadar (H. 971-1008/ M. 1563-1600) gerçekleşen olayları anlatır. *Tarih-i Selânikî*'nin yurt içi ve yurt dışındaki kütüphanelerde birçok nüshası olup, bilinen 25 tanesi üzerinde çalışılmıştır.³⁴

C) Özel Tarih Çalışmaları

III. Murat döneminde genel tarih çalışmalarını destekleyen ve eksikliklerini gideren özel tarih çalışmaları da ele alınmıştır. Bunlar, III. Murat devrinde yaılan seferleri, savaşları ya da fetihleri konu alan eserlerdir. Ayrıca bir kalenin ya da şehrin fethinin anlatıldığı bu eserler, resmi ya da öze olarak görevlendirilen müellifler tarafından kaleme alınmıştır. Bu dönemde özel nitelikte tarih çalışmaları yapan müellifler ve onların bu nitelikteki bazı eserleri şu şekilde incelenebilir:

İlkin XVI. yy.'ın önde gelen müelliflerinden Gelibolulu Mustafa Âli ve onun bu nitelikteki dört çalışmasını ele almak yerinde olacaktır:

1) *Nusret-nâme*³⁵ : Âli, bu eserinde bizzat katıldığı 1580 Kafkasya Seferi'ni anlattığı bu eseri Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan Nu.: 1298 ve Nuruosmaniyye Ktp. Nu.: 4350'de kayıtlı bulunmaktadır.

2) *Fursat-nâme*³⁶ : Âli'nin, Nusret-nâme'sine zeyl olarak yazdığı eseridir. Âli, bu eserini 1582 yılında Sinan Paşa'nın emriyle yazmıştır. Uzun süredir tesbit edilemeyen bu eserin nüshası muhtemelen yurtdışıdır.

3) *Câmi 'ü'l-Kemâlât*: Âli'nin 1584 yılında yazdığı bu eser, III. Murat'ın vasıflarını anlatmaktadır. Eser, Reşit Efendi Nu.: 1146'da kayıtlıdır.³⁷

³² Hoca Saadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, (hzl.: İ. Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1979.

³³ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, (hzl. : Mehmet İpşirli) , TTK. Yay. , Ankara, 1999.

³⁴ Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, C.I., s.15.

³⁵ Mustafa Eravcı, Gelibolulu Mustafa Âli's Nusret-nâme, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Edinburgh Üniversitesi, 1998.

³⁶ Rana von Mende, *Mustafa Âli's Fursat-nâme (Edition und Bearbeitung Einer Quelle Zur Geschichte des Persischen Feldzuges unter Sinan Paşa 1580-1581)*, Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 1989.

³⁷ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C. XIV., Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1983, s.255.

4) *Câmi 'ü'l-Buhûr der Mecâlis-i Sûr*³⁸ : Şehzade Mehmet (Sultan III. Mehmet)'in 1582'de yapılan sünet düğününün anlatıldığı bu eser, Nuruosmaniye Kütüphanesi Nu.: 4318 ve Topkapı Sarayı Ktp. Bağdat Köşkü Nu.: 103'te kayıtlıdır.

III. Murat dönemi önemli tarihçilerinden biri de Rahîmîzâde İbrahim Çavuş (öl. 1590)'tur. Rahîmîzâde'nin özel nitelikte sayabileceğimiz dört eseri bulunmaktadır:

1) *Zafer-nâme-i Sultan Murad Han*³⁹ : Rahîmîzâde, İÜ. TY. Nu.: 2372'de kayıtlı bu eserinde Lala Mustafa Paşa'nın 1577-1580 yılları arasında gerçekleştirdiği Çıldır Tiflis ve Şirvan fetihlerini anlatır.

2) *Gonca-ı Bağ-ı Murad*: Müellif, 1585'te III. Murat'a sunduğu bu eserinde Özdemiroğlu Osman Paşa'nın 1584-85 yılları arasındaki Kırım ve Tebriz Seferlerini konu alır. İÜ. TY. Nu.:2372'de kayıtlıdır.

3) *Feth-i Tebriz*: Rahîmîzâde bu eserinde *Gonca-ı Bağ-ı Murad*'ın kapsadığı konuları küçük bir risale halinde yazmıştır. Yunus Zeyrek ilerleyen kısımda bahsedeceğimiz *Tarih-i Osman Paşa* adlı yazmanın edisyonunu yaparken bu küçük risaleyi de ona eklemiştir.

4) *Gencine-i Feth-i Gence (Gence Fetihnâmesi)*⁴⁰ : Eser, 1583-1588 yılları arasındaki Gence Seferlerini ve 1590 yılına kadar sınır boylarında meydana gelen askeri ve diplomatik ilişkileri muhteva eder. Eserin yurt içi ve yurtdışında değişik nüshaları vardır.⁴¹

Şehnameci Taliki-zâde Mehmed el-Fenari (1540-1600)' de III. Murat döneminde eser vermiş önemli tarihçilerdendir. Onun kaleme aldığı şu iki eseri, özel nitelikteki tarih çalışmalarına örnek gösterilebilir:

1) *Gürcistan Seferi veya Revaniye*: Ferhat Paşa'nın Gürcistan Seferi'nin anlatıldığı bu eser, Topkapı Sarayı Ktp. Revan Nu.: 1300'de kayıtlıdır.

2) *Tebriziyye veya Murad-nâme*: Ferhat ve Özdemiroğlu Osman Paşaların doğu seferlerini tasvir eden bu eser, Topkapı Sarayı Ktp. Revan Nu.: 1299'da kayıtlıdır.⁴²

³⁸ Gelibolulu Mustafa Âli, *Câmi 'ü'l-Buhûr der Mecâlis-i Sûr*, (hızl.: Ali Öztekin, TTK., Yay., Ankara, 1996.

³⁹ Çetin Sungur, Rahîmîzâde İbrahim Çavuş'un *Zafer-nâme-i Sultan Murad Han* Adlı Eserinin Transkripsiyonu, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi, 1998.

⁴⁰ Hasan Dünder, Rahîmîzâde İbrahim Hârîmî Çavuş'un *Gence Fetihnâmesi* Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2006.

⁴¹ H. Mustafa Eravcı, Rahîmîzâde İbrahim Çavuş, <http://www.ottomanhistorians.com/> (18.02.2007).

⁴² Christine Woodhead, Taliqizade Mehmed, <http://www.ottomanhistorians.com/> (23.02.2007).

III. Murat döneminde eser vermiş, tarihi kaynaklarda ismi fazla anılmayan tarihçilerden olan Ebubekir b. Abdullah ise *Tarih-i Osman Paşa*⁴³ adlı eserinin başlangıç kısmında kısaca Doğu seferinde olup bitenlere, Şirvan ve Demirkapı'da Osman Paşa'nın Safevilerle yaptığı savaşa değindikten sonra bizzat görgü tanığı olduğu 1579-1582 yılları arasında Kafkasya'da meydana gelen olayları etraflıca anlatır. Eserin iki nüshası bulunmaktadır. Viyana Milli Ktp. Nu.: H.O. 68'de bulunan nüshada Osman Paşa'nın faaliyetleriyle birlikte Demirkapı'dan Serdarın 1586'da Ivaz Efendi'ye gönderdiği mektup (57a-61a) ve Rahîmîzâde İbrahim Çavuş'un 1590'daki Tebriz Seferi'ni anlattığı risalesi (62b-68a) kayıtlıdır. Fatih Millet Ktp. Ali Emiri Tarih Nu.: 336'da kayıtlı olan *Şark Seferleri* adlı eserde *Tarih-i Osman Paşa* kayıtlı Viyana nüshasının kopyasıdır.⁴⁴

Koca Derterdar Dal Mehmet Paşa (Âsaî ö. 993/1585)' da III. Murat dönemi tarihçilerindendir. *Kitab-ı Şecâ 'at-nâme*⁴⁵ adlı eserinde Özdemiroğlu Osman Paşa'nın 1578-1585 yılları arasındaki Şark Seferlerini konu edinmiştir. Topkapı Sarayı Ktp. Revan Nu.: 1301 ve İÜ. Ktp. Yıldız Yz.: 6043'te kayıtlıdır.

Bunlardan başka:

Larendeli Vücûdi Mehmed b. Abdülaziz (öl. 1021/ 1612)'nin Özdemiroğlu Osman Paşa'nın gazalarını anlattığı *Gazavât-ı Özdemiroğlu Osman Paşa* ve Kıbrıs fatihi Lala Mustafa Paşa'nın gazalarını tasvir eden *Gazavât-ı Lala Kara Mustafa Paşa* adlı eserleri,

Şeyh Mehmet Vefaî Efendi'nin 1585'ten 1586'ya kadar olan olayları anlattığı Viyana Milli Ktp. Flügel Nu.: 1031'de kayıtlı olan *Tarih-i Gazavât-ı Sultan Murad-ı Salis* adlı eseri,

Sarhoş Abdi Çelebi (öl. 1031/ 1621)'nin Sinan Paşa'nın 1593'te Avusturyalılara karşı yaptığı seferi anlattığı ve Fatih Millet Ktp. Ali Emiri Tarih Nu.: 1328 ile İÜ. Türkçe Yazmalar Ktg. Nu.: 104'te kayıtlı olan *Zafer-nâme-i Kal 'a-i Üstüvar (Yanık Kal 'a Fetihnâmesi)* adlı eseri,

Divan-ı Hümayun kâtiplerinden Mehmet Necati Efendi'nin Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan No:1308'de kayıtlı bulunan *Tarih-i Feth-i Yanık* adlı eseri,

⁴³ Yunus Zeyrek, *Tarih-i Osman Paşa*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 2001.

⁴⁴ H. M. Eravcı, Ebubekir b. Abdullah, <http://www.ottomanhistorians.com/> (11.03.2007).

⁴⁵ Abdülkadir Özcan, *Şecâ 'at-nâme: Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Şark Seferleri 1578-1585*, (Tıpkıbasım), İstanbul, 2006.

Şeyhü'lislam Hoca Saadeddin Efendi (öl. 1008/1599)'nin Topkapı Sarayı Ktp. Revan Nu.: 824'te kayıtlı olan Zübdetü'l- Eş 'âr adlı Farsça eseri,

Son olarak inceleme konumuz olan Niyâzî'nin Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa (Ö. 1007/ 1598)'nın Safevi kuvvetleriyle H. 991/M. 1583'te yaptığı savaşta kazandığı başarıları anlattığı ve Fatih Millet Ktp. Ali Emiri Tarih Nu.: 396'da kayıtlı bulunan *Zafer-nâme-i Ali Paşa* adlı eseri⁴⁶, III. Murat dönemi özel tarih çalışmaları arasında zikredilebilir.

⁴⁶ III. Murat dönemi tarih eserleri için Bkz.: A. Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler ve Mihâiloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi*, TTK. Yay., Ankara, 1956, s.85-94; Aynı yazar, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C.I., Ankara, 1973, TTK. Basımevi, Ankara, 1973, s. 380-389;Y. Ötüken, *Büyük Türkiye Tarihi*, C.XIV., s.255-256.

II. BÖLÜM

NİYÂZÎ ve ZAFER-NÂME-İ ALİ PAŞA

I) MÜELLİFİN HAYATI

Eserin müellifi Niyâzî hakkında eldeki bilgiler kifâyetsiz ve sarih değildir. Zira tezkire türü eserlerde ve incelediğimiz *Zafer-nâme-i Ali Paşa*'da müellif hakkında bilgiler hiç yok gibidir. Bununla beraber eserindeki kırık dökük bilgiler, değerlendirilerek öngörülebilir bulunacaktır.

Müellif, eserinin giriş kısmında kendisini şöyle tanıtmaktadır:

... *bu fakîr-i hâk-sâr a 'nî Niyâzî-i zâr-zâr...*⁴⁷ Buradan anlaşılacağı üzere müellifin ismi Niyâzî'dir.

İlerleyen bahislerde ise müellif, ağır bir şekilde hasta olduğunu Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa'nın bizzat kapısını çalıp, Kızılbaşlarla yaptığı savaşı yazmakla görevlendirdiğini, kendisinin nazım ve belâgatte usta bir kişi olduğunu belirtir.⁴⁸

Müellif, Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Alî Paşa'yı şöyle tanıtıyor:

Ol sehî şecî '-i bî-mânend

Mîve-i bâğ hazret-i Elvend⁴⁹

Müellifin bu beyitle tanıttığı Elvend-zâde Ali Paşa ümera kökenli olup; H.992/M.1574 ile H.999/M.1591 yılları arasında ve H.1007/M.1598'de olmak üzere iki kez Bağdat Beylerbeyiliğinde bulundutan sonra M.1598'de vefat etmiştir. İlk Beylerbeyiliği sırasında Hz. Hüseyin (ra.)'nın türbesini tamir ettirmiş ve Hz. Abdülkadir Geylani'nin türbesini yaptırmıştır.⁵⁰

⁴⁷ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri Tarih Nu.:396, v.3a.

⁴⁸ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.10a-11a.

⁴⁹ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.4b.

⁵⁰ M. Süreyya, *Sicil*, C.III. , s.504.

Müellifin Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa'nın 1583'te İranlılarla yaptığı büyük muharebe öncesinde yapılan savaş divanında kâtiplik görevi yapmış olması⁵¹, onun savaşa bizzat katılarak eserinde gözlemlerini aktardığını göstermektedir.

Zafer-nâme-i Ali Paşa'da yazar hakkındaki bu sınırlı bilgiler, bizim Tezkire ve bazı tarihi kayıtlardaki bilgilere yönelmemize sebep olmuştur. Bu eserlerde varolan bilgiler karşılaştırılarak *Zafer-nâme-i Ali Paşa*'nın müellifinin tesbiti hakkında şöyle bir tartışma oluşturuldu:

Osmanlı dönemi divan şairleri hakkında ayrıntılı bir inceleme yapmış olan Mehmet Nâili Tuman, *Tuhfe-i Nâili* adlı eserinde Niyâzî isminde 16 şairden bahsetmektedir. Bunlardan beşi XV. ve XVI. yy.'da yaşamış Niyâzî isimli şairlerdir.⁵² Şimdi bu şairleri tek tek inceleyelim:

Bunlardan birincisi Rumeli Kadıaskeri Şeyh Şecâ 'üddîn Mehmed İlyas Niyâzî'dir. Doğum tarihi bilinemezken vefatı H.914/M.1508 olarak gösterilir.⁵³ Buna karşılık M. Süreyya, *Sicil*'de bu yazarın vefatını H.924/M.1518 olarak göstermektedir.⁵⁴

İkincisi, Burusevî Niyâzî Mevlevî⁵⁵ dir ki bu kişinin vefatı H.924/M.1518 olarak gösterilir.⁵⁶

Üçüncüsü, Abdullah Niyâzî Efendi'dir. Şibisterli olup, Şeyh İbrahim Şibisterî'nin oğludur. Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos'un fethi için yazdığı 60 beyitlik kasidesiyle ünlüdür. H.936/M.1529'da vefat etmiştir.⁵⁷

Dördüncüsü, Üsküplü Niyâzî Çelebi'dir. Divanlarda okuduğu murabбалarıyla ünlüdür. Kanuni devri sadrazamlarından Ayas Paşa (Sadrazamlığı: 1536-1539) tarafından sipahi yapılmıştır⁵⁸. Vefatı, 944/1537 olarak tespit edilmektedir.⁵⁹

⁵¹ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.57b-58a.

⁵² M.Nâili Tuman, *Tuhfe-i Nâili (Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri)*, (hzl.: C. Kurnaz, M.Tatçı), C.II., Bizim Büro Yay., Ankara,2001, s.1124-1122.

⁵³ Tuman, *Tuhfe-i Nâili*, C.II., s.1124-1125.

⁵⁴ M. Süreyya, *Sicil*, C.III., s.136.

⁵⁵ Bu Niyâzî, Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu 'arâ*,331 de Sirozî (Serezli) olarak zikredilirken , Latifi, *Tezkiretü's-Şu 'arâ*,351 de bu kişinin Burûsevî (Bursalı) olduğunu belirtir."Bu şair için bk. Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu 'arâ*, C.II., (hzl.: İ. Kutluk), TTK. Yay., Ankara. 1981, s.1024;Latifi, *Tezkiretü's-Şu 'arâ Tabsıratu'n-Nuzamâ*, (hzl.: R.Canım), AKM. Yay., Ankara,2000, s.551.

⁵⁶ Tuman, *Tuhfe-i Nâili*, C.II., s.1125.

⁵⁷ M.Süreyya, *Sicil*, C.III., s.362.

⁵⁸ Beyânî, *Tezkiretü's-Şu 'arâ*, (hzl.: İ. Kutluk), TTK. Yay., Ankara,1997, s.310-311.

⁵⁹ Niyâzî isimli diğer şairler şunlardır: Seyyid Ahmed Niyâzî Efendi, Dîvân Şairi, öl.1192/1778; Afyonkarahisarlı Mehmed Niyâzî Efendi, Dîvân Şairi, öl.1288/1871; Serezli Ahmed Niyâzî Efendi, Dîvân Şairi, öl. 1318/1900; Hafız Acemoğlu Mehmed Şah Çelebi, Dîvân Şairi, öl. ? ; Karamanlı Niyâzî Çelebi, Dîvân Şairi, Niyâzî-i Kadim diye tanınır. öl. ? ; Niyâzî Çelebi, Çavuşbaşı Ahmed Atf Efendi'nin

Yukarıdaki verilenlerden de anlaşılacağı üzere bu doğum ve ölüm tarihlerine bakıldığı zaman bu şairlerden hiçbirinin inceleme konumuz olan *Zafer-nâme-i Ali Paşa*'nın müellifi olmadığı çıkarılabilir. Son olarak bir de Mü 'eyyedzâde Abdürrahim Niyâzî Efendi vardır ki doğumu H.970/M.1562 ve vefatı H.1002/M.1593 olarak tespit edilmiştir.⁶⁰ Muhtemelen bu Niyâzî, inceleme konumuz olan *Zafer-nâme-i Ali Paşa*'nın müellifidir. Müellifin *Zafer-nâme-i Ali Paşa*'nın son kısmında eserini H.992/M.1584-1585'te tamamladığını⁶¹ belirtmesi, bu ihtimali daha da kuvvetlendirmektedir. Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkire* sinde bu Niyâzî'den bahsederken şunları söylemektedir:

“Namı Abdürrahim'dir. Mü 'eyyed ailesine mensuptur. Şeyhülislam Müftü Şeyhi Efendi'nin oğludur. Henüz genç yaşta iken ilim ve irfan sahibi olmuştur. O, iyi huylu şirin yüzlü ve tahsilli bir kişidir. Onun süslü ve vezinli yazılardan oluşan bazı eserleri vardır.”⁶²

Buna ek olarak Ataî, *Şakâyık Zeyli* adlı eserinde Şeyhülislam Şeyhi Efendi'nin oğlu olan Abdürrahim'in gerekli ilmi eğitimini aldıktan sonra H.990/M.1582-1583'te Efdal-zâde Medresi'nde göreve başladığını değişik medreselerde çeşitli görevlerde bulunduktan sonra kısa sürede yükselerek H.1001 Cemaziye'l-ahir/M. Mart-Nisan-1593'te Süleymaniye Medresesi'nde kırk akçe ile “Merba'-nişin” olduğunu edebiyata meyilli biri olarak Niyâzî mahlasıyla şiirler yazdığını belirtir.⁶³

Bütün bu bilgiler ışığında Şeyhülislam Şeyhi Efendi⁶⁴ nin oğlu Mü 'eyyed-zâde Abdürrahim Efendi'nin henüz genç yaşta iken ilim ve irfan sahibi olduktan sonra önemli mevkîlere geldiğini, yine genç yaşta vefat ettiğini (doğ.1562-öl.1593), süslü ve vezinli yazılardan oluşan büyük kitaplarının ve bazı eserlerinin olduğunu söyleyebiliriz. Mü 'eyyed-zâde Abdürrahim Niyâzî Efendi'nin süslü ve vezinli yazılardan oluşan büyük

Kâtibi, 1216/1801'de hayatta idi; Şarki Karahisarlı Mehmed Niyâzî Efendi, 1268/1891'de hayatta idi; Edirneli Kör Niyâzî; XIX. yy. Fars Şairlerinden de Niyâzî isimli dört şair vardır. (bk. Mehmet Sarı, “Afyonkarahisarlı Dîvân Şairlerinden Mehmed Niyâzî ve Şiirleri” *Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Afyonkarahisar, 2005, s.171-187; Tuman, *Tuhfe-i Nâili*, C.II., s.1126-1130.)

⁶⁰ Tuman, *Tuhfe-i Nâili*, C.II., s.1126-1127; M. Süreyya, *Sicil*, C.III. s.372.

⁶¹ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.81a.

⁶² “Kınalızâde'nin Niyâzî hakkında bu bahsinden başka Beyânî, *Tezkire* sinde Niyâzî'nin Şeyhi Efendi'nin oğlu olması münasebetiyle kısa sürede yüksek mevkîlere geldiğini belirterek onun Rumeli Kadaskeri olduğuna dikkat çeker.” bk. Kınalızâde, *Tezkire*, 332, C.II., s.1024-1025; Beyânî, *Tezkire*, s.311-312.

⁶³ Nev 'izâde Ataî, *Şakâyık Zeyli*, Konstantiniyye, 1289, s.325.

⁶⁴ “Bu kişi Mü 'eyyedzâde Abdülkadir Şeyhi Efendi'dir. Şeyhülislamlığa tayini H.995/M.1587 ve bu makamdan azlı H.997/M.1589'dur.” Bu kişi için bk. İ.Hami Danişmend, *Osmanlı Devlet Erkânı*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971, s.355.

kitaplarının olması ve inceleme konumuz olan *Zafer-nâme-i Ali Paşa*'nın da bu özellikleri göstermesi, daha önce de belirttiğimiz gibi bu kişinin *Zafer-nâme-i Ali Paşa*'nın müellifi olabileceği ihtimalimini bir kez daha kuvvetlendirmektedir.

Şunu söyleyebiliriz ki XVI. yy.'da yaşamış bir müverrih olan Niyâzî, Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa'nın 1583 yılı içerisinde İranlılar üzerine yaptığı sefere kâtiplik göreviyle bizzat katıldıktan sonra H.992/M.1584-1585'te *Zafer-nâme-i Ali Paşa* adlı eserini kaleme almıştır. Hayatı hakkında sınırlı bilgilere ulaşabildiğimiz Niyâzî'nin başka bir eserine ulaşamadık.

II- ZAFER-NÂME-İ ALİ PAŞA

A) Eserin Adı ve Bu Adın Veriliş Sebebi

Müellif esrinin muhtelif yerlerinde eserinin adını değişik şekillerde zikretmektedir. Eserin giriş kısmında müellifin

Ol sehî şecî 'i bî-mânend

*Mîve-i bağ hazret-i Elvend*⁶⁵

diye tanıttığı Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Alî Paşa'dan bir anının yıllarca gelecek nesillere yadigar kalmasını istediği için eserine *Zafer-nâme-i Alî Paşa* ismini şu ifadeyle birlikte vermiştir:

Nâm- eyn nâme-i güher ferah-efzâ

*Şüüd Zafer-nâme-i 'Alî Pâşâ*⁶⁶

Eserin hatime kısmında geçen:

İlleft-i Zafer-nâme fî medh-i 'Alî Pâşâ

*Kad-sârla el-târih-i min feth-i 'Alî Pâşâ*⁶⁷

ifadelerinden eserin *Medh-i Alî Pâşâ* ve *Feth-i Alî Pâşâ* adlarıyla da anıldığı anlaşılmaktadır.

B) Eserin Yazılış Sebebi ve Tarihi

Müellif eserini Hz. Muhammed'e iman eden ve dört halifeye hürmet eden Elvend-zâde Alî Paşa komutasındaki Osmanlı askerlerinin Kızılbaşlar ile yaptığı

⁶⁵ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.4b.

⁶⁶ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.5a.

⁶⁷ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.81a.

savaşın hikâye ve acayip olaylarını bütün insanlara aktarmak için kaleme aldığını belirtir.⁶⁸

Müellif eserini bitiriş tarihini sonuna tarih düşerek şu ifadeyle belirtir:

Bir zarîf nüktedân itdi su'âl

Kim Zafer-nâme kitâb oldi temâm

Ne dirsen söyledi târihini

*Söyledim ben ol kitâb oldi temâm (992)*⁶⁹

Buna göre Niyâzî, eserini H.992/M.1584-1585'te tamamlamıştır.

C) Eserin Konusu

Müellif, bu eserinde Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa (öl.1007/M.1598-1599)'nın H.991/M.1583'te bölgesindeki aşiret reislerine ve İranlılara karşı kazandığı başarıları konu edinmiştir.

Zafer-nâme-i Alî Paşa, Allah'a yakarış ve Hz. Muhammed ile Dört Halife'nin vasıflarına övgü ile başlar.⁷⁰ Bundan sonra Zafer-nâme ile ilgili bahse geçilir. Müellif, bu bahsinde kendisinden ve Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa'dan kısaca bahseder.⁷¹ Bundan sonra gelişen olaylar şu şekilde anlatılmıştır:

Öncelikle Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa'ya Bağdat ve Şehrizer hudut bölgesi serdarlığı verilmiştir. Merkezden "Pelenkân, Şehrizer, Amid ve Haleb Beylerbeyileri ile bölgedeki Kızılbaşlara karşı konulması ve onların memleketlerinin zapt edilmesi", emrini alan Elvend-zâde Ali Paşa, bölgedeki amirlerle durumu müşahede etmiştir.⁷² Bundan sonra Ali Paşa, Kızılbaş memleketlerinin zaptı için Bağdat'ta hazırlıklarını tamamlamaya başlamıştır. Hazırlıklarını tamamlayan Ali Paşa, ordusuyla birlikte Elvendiye Kasabası'nda otağ kurmuştur. Bu sırada bölgesinde fesat çıkaran İmadiyye Hâkimi Kıbâd, Bağdat askerlerinin üzerine geldiğini haber alınca kaçarak geri çekilmişti.⁷³ Ali Paşa, bundan sonra Kızılbaş memleketlerinin zaptına yöneldiği sırada Irak-ı Arab Hâkimi Emir Seccâd'ın isyanı ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Birkaç yıldan beri kendi bölgesinde hile ve oyunlarıyla Bağdat

⁶⁸ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.4b.

⁶⁹ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.81a .

⁷⁰ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.1b-2b.

⁷¹ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.2b-5b.

⁷² Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.8b-13a.

⁷³ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.15a-17b

Beylerbeyilerini aldatıp, sonra da göstermelik olarak Osmanlılara itaat ederek itimat kazanan ve Dizful Sancağı'na yerleşen Şiiliğe sıkı sıkıya bağlı olan Emir Seccâd, bir ara Kızılbaş tehdidinde kaldığında Bağdat askerinden yardım isteyip, bu sayede Gerha Suyu kenarına ulaşarak Kızılbaş geri çekilmeye mecbur etmişti. Buna rağmen Emir Seccâd, askeri zahiresiz bırakıp, Ali Paşa'ya gönderdiği hilelerle dolu bir mektupla⁷⁴ askeri Bağdat'a geri döndürmüştü. Ancak; bu kez de kendisiyle Kızılbaş arasında sedd olan Şah II. İsmail olduğunu iddia eden Kalender'in katli ile karışmış bir halde bulunan Huzistan ülkesindeki Kızılbaşların tehdidi altında kaldığında Ali Paşa'yı yardıma çağırmişti. Elvend-zâde Ali Paşa, "Seccâd'ın bir defa imtihan edildikten sonra eğer isyan ederse öncelikle onun hakkından gelinip sonra Kızılbaş ile savaştırması" emrini aldıktan sonra harekete başlamıştır.⁷⁵ Merkezden aldığı emre uyan Serdar Ali Paşa, Bağdat kuvvetleriyle Gerha Vadisi'nden Dizful Suyu kenarına geldiğinde Divan Kâtibi aracılığıyla Emir Seccâd'a bir mektup yazarak onu orduya davet etmiştir.⁷⁶ Ali Paşa'nın orduya davet mektubunu alan Seccâd, Dizful'un ileri gelenlerini bir araya toplayarak Ali Paşa'dan gelen mektubu onlara okumuştur. Dizful'un ayânları, Seccâd'dan Serdar Ali Paşa'nın Şuşter fethine katılmasını istedilerse de Seccâd, öfkeye kapılarak Hoca Nizamüddin ve şehrin Kadısı Celaledin'i hapsedmiştir. Bununla da yetinmeyen Seccâd, "Osmanlı serdarına yol verilirse uç beylerbeyilik yeri olan onun Huzistan'ı kolaylıkla fethedeceğini, o zaman kendi arzusunun gerçekleşmeyeceğini, elli yıldan beri yaptığı Basra-Bağdat arasında gidip gelen tüccar gemilerini soymaktan vazgeçemeyeceğini, Ali Paşa'nın davetten kastının Kızılbaş kendisiyle korkutup kendi işini yoluna koymak olduğunu" etrafındakilere bildirdikten sonra Serdar Ali Paşa'ya tehdit dolu bir mektup göndermiştir.⁷⁷ Ali Paşa'nın bu davetine uymamakla yetinmeyen Seccâd, bir kısım kuvvetlerini Osmanlı ordusunun dağılmış bölüklerini vurarak geri döndürmeye mecbur ettikten sonra yine bu kuvvetleriyle bazı baskınlarda bulunup, ganimetler toplamıştır. Bu durumdan haberdar olan Ali Paşa, daha önceki itaati nedeniyle Seccâd'a mülâyemet

⁷⁴"Irak-ı Arap Emiri Seccâd'ın Bağdat Beylerbeyi Ali Paşa'ya gönderdiği manzum ve Farisi mektup için bk. Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.21a-21b."

⁷⁵Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.19a-21b.

⁷⁶"Serdar Elvend-zâde Ali Paşa tarafından Emir Seccâd'a gönderilen bu manzum ve Farisi mektup için bk. Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.23b-24b."

⁷⁷"Niyâzî Emir Seccâd'ın Serdar Ali Paşa'ya gönderdiği bu mektubunu eserine almamıştır." bk. Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.25a-28a.

gösterip yazdığı bir mektupla⁷⁸ ondan gasp ettiği eşyanın iadesini istemiştir.⁷⁹ Diğer taraftan Serdar Ali Paşa, gizlice Seccâd'a karşı yapacağı seferin hazırlıklarına başlamıştı. Lahsa, Basra, Amid, Halep ve Pelenkân Beylerbeyilerinin bazılarının Dizful'a mesafesi uzak olduğu için gecikmiştir. Bunun üzerine Ali Paşa, Pelenkân Beylerbeyi Ahmet Paşa'yı ordunun gerisinde bırakarak Seccâd'dan gelecek cevabı beklemiştir. Seccâd, Ali Paşa'nın bu isteğini kabul etmeyip, 500 kadar süvari ve piyadesiyle Dizful Suyu'nu tutup Osmanlı ordusunun Dizful Suyu'nun öteki tarafına geçmesini önlemeye başladı. Osmanlı ordusu, daha aşağı bir geçitten geçip şehir etrafına yerleşti ve yakalanan bir "dil" den Seccâd'ın kuvvetlerinin Şuşter yollarını kapatmakla görevlendirdiği öğrenilmiştir. Bir süre sonra geleceği umulan Şeyh'in kuvvetleri taarruz edince Dizful'un etrafında gerçekleşen muharebede Kızılbaşla hezimete uğrayarak Dizful Semti içinde bir kaleye kapandılar. Bu kalenin hisarında Seccâd ve adamları sahabeye küfre başlayınca Osmanlı kuvvetleri kaleyi muhasara ettiler.⁸⁰

Elindeki kuvvetleriyle Osmanlı kuvvetlerine karşı koyamayacağını anlayan Seccâd yardım için civardaki Kızılbaşların Huzistan hâkimlerine müracaat etmiştir. Öncelikle Seccâd, Afşar İskender Han, Bahtiyari Reisi Emir Cihangir, Devrak Hâkimi Muttalib ve oğlu Emir Mübarek'e bir mektup göndermiştir.⁸¹ Seccâd'ın mektubunu alan İskender Han, 2000 piyade ve süvari hazırlayıp, kardeşinin oğlu Şuşter Hâkimi Ahmet Sultan'ı tayin ettikten sonra Devrak Hâkimi Muttalib'e mektup yazarak ondan asker talep etmiştir.⁸² İskender Han'ın mektubunu alan Devrak Hâkimi Muttalib de 2000 süvari hazırlayıp, Şuşter'de bulunan İskender Han' a göndirdi. Afşar İskender Han kendisine ulaşan kuvvetleri az bulunca bir mektup da Kürdistan Hâkimi Emir Cihangir ve Muhammedi Han'ın kardeşi Şah Rüstem'e göndermiştir.⁸³ Bu kişilerin de gönderdiği askerlerle birlikte Seccâd, 8000 kişilik bir kuvvetin Dizful'un imdadına gelmesini temin

⁷⁸“Serdar Ali Paşa'nın Emir Seccâd'a gönderdiği mensur ve Farsi mektup için bk. Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.31b32b.

⁷⁹ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.30a-32b.

⁸⁰ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.40a-51a.

⁸¹ “Emi Seccâd tarafından adı geçen Kızılbaş hâkimlerine gönderilen bu manzum ve Farsi mektup için bk. Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.52a-52b.”

⁸² “Afşar İskender Han tarafından Devrak Hâkimi Muttalib'e gönderilen mensur mektup için bk. Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.54a-54b.”

⁸³ “Afşar İskender Han'ın Kürdistan Hâkimi Emir Cihangir ve Muhammedi Han'ın kardeşi Şah Rüstem'e gönderdiği bu mensur mektup suretidir.” bk. Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.55a-55b.

etti.⁸⁴ Kızılbaşların bu durumundan haberdar olan Ali Paşa, Kızılbaş üzerine hemen taaruz yapmaktansa onları ordunun bulunduğu yerden karşılamayı uygun görüp, Seccâd'ın orduyu arkadan vurma ihtimaline karşı Pelenkân Beylerbeyi Ahmet Paşa'yı geride bırakıp hareket etti.⁸⁵ İki ordu H. 21 Şevvâl 991 / M. 7 Kasım 1583 günü *Nefâhatü'l-Üns*'de de geçen evliyalardan Şeyh Ebu'l-Kasım bin Ramazan'ın mezarı civarında karşılaşmıştır. Burada yapılan savaş çok kanlı geçmiş bir ara bir Kızılbaşın kurşun atmasıyla yaralanan Serdar Ali Paşa'nın imdadına Hadâik-i Şekâik-i Nu 'man' da da ismi geçen Tezkireci Mehmet Çelebi yetişmiştir. Bu savaşta Kızılbaşlar hezimete uğrayarak geri çekilmiştir.⁸⁶

Osmanlı ordusu bu galibiyetten sonra Kızılbaşları takip ederek Şuşter kasabalarından Dihi-nev etrafını zaptettikten sonra Emir Seccâd'ın hâkim olduğu Huveyze ülkesine yönelerek burada sırasıyla Kemalâbâd ve Şuş kaleleriyle Meşkûk Kasabası'nı zaptetti. Huveyze'de Kızılbaşları perişan eden Ali Paşa kumandasındaki Osmanlı Ordusu, burada pek çok ganimet elde etmiştir.⁸⁷

Ali Paşa'nın fetih haberleri merkeze bildirilmiş; bu merkezde sevinçle karşılanmıştır. Ancak, Meşkûk'un fethinden sonra Serdar Ali Paşa, "Emir Seccâd'ın elindeki kalelerin zaptı için daha fazla zahireye ihtiyaç olduğu" hususunu görüşürken Bağdat'tan gelen bir haber üzerine H. 14 Zilkade 991 / M. 29 Kasım 1583'te gizlice Bağdat'a dönmüştür.⁸⁸ Olaylar bu şekilde gelişmiştir.

Niyâzî, eserinin hatime kısmında III. Murat ve Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa'ya dua ettikten sonra eserini tamamladığı tarihi söylemiştir.⁸⁹

D) Eserin Dili ve Üslûbu

Müellif, dili nasıl kullandığını esrinin muhtelif yerlerinde belirtmektedir. Öncelikle müellif, eseri *Zafer-nâme* ile ilgili bahsinin başında "eserinde Farsça'yı güzel bir şekilde kullandığını ancak, bu üslûbun kelimelerin anlamlarını kapalılaştırmadığını" şu şekilde dile getirmiştir:

⁸⁴ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.55b.

⁸⁵ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.57b-59a.

⁸⁶ "Niyâzî, Kızılbaşların Dizful Suyu'nun öte yakasına kaçtığını belirtir." bk. Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.59a-66b.

⁸⁷ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.70a-74a.

⁸⁸ "Niyâzî, Ali Paşa'nın Bağdat'a niçin döndüğünü belirtmemektedir." bk. Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.74b-79a.

⁸⁹ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.5b.

“*Zamîr-ü münîr mihr-i tenvîr-i fârisân meydân-ı belâgât ve şah-süvârân ‘arsa-i emsâr fesâhat ki âyîne-i ma’rifet-nümâ ve mir’ât-ı muhâdderât ma’nâdır. Mestûr-u müsterâb değildir ki...*”⁹⁰

Yine aynı bahiste “kendisinin söz söyleme sanatında usta biri olduğunu, eserinde kendi şiirlerinin yanında değişik şairlerin beyit ve nazımlarından alıntılarının bulunduğu” belirtir. Müellif, bu alıntıları yaparken değişik şairlerin şiirlerini ve güzel sözlerini nazım ve nesir şeklinde birleştirdiğini şu şekilde belirtir:

“... *Erbâb-ı fesâhat u belâgatten mercûdur ki münâsebetle şi ‘ir-i şu ‘arâ ve kelâm-ı bülâgayı nazm u nesrimle temennâ ve teberrüken telfik ve tanzîm olundu.*”⁹¹

Müellif, eserinde kendi şi ‘irlerinden önce *Li-mü’ellifihi*, *Li-kâtibe* tabirlerini kullanırken; diğer şiirlerinden önce *Nazm* ve *Beyt* vs. gibi tabirler kullanmıştır. Bunun dışında tarih belirtmek için de *Li-rakima* tabirini kullanmıştır.

Eserde tarihi olaylar, yer ve tarih belirtilerek sebep-sonuç ilişkisi içerisinde mensur bir şekilde yazılmışken; şiirler, beyitler ve bazı Farsça mektuplar (nâme) manzum olarak yazılmıştır. Bu mensur ve manzum ifadeler arasında küçüklü büyüklü birçok ayet ve hadis ile Türkçe Arapça ve Farsça olarak yazılmış cümle deyiş ve atasözleri kullanılmıştır. Müellifin eserinde *Engirüs ve Almân el-âmân*⁹², *İtiin eceli yetişdüğü vakit çobanın itmeğın yer*⁹³, *Koyun kurtla musâcet, kurt koyunla muvâsalat eylemişdir*⁹⁴ vs. gibi atasözü ve deyimlerle birlikte bazı şiirlerini Türkçe olarak yazması, eserin tamamen Türkçe’den kopuk olmadığını gösterir.

E) Eserin Nüsha Özellikleri

Niyâzî’nin *Zafer-nâme-i ‘Alî Pâşâ* adlı eserinin tek nüshası, Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emirî Tarih Nu.: 396’da kayıtlıdır.⁹⁵ Ancak, bu kütüphanedeki yazma eserler tadilât nedeniyle Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi’ne taşınmıştır.

Eser 80 varaktır. 40b ve 41a’nın bulunduğu varak yerinde yoktur. Eserin ilk sayfası 12 (başlık dâhil), akabindeki sayfalar 13 ve son sayfası 5 satırdan oluşmaktadır.

⁹⁰ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.2b.

⁹¹ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.5b.

⁹² Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.25b.

⁹³ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.45b.

⁹⁴ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.57a.

⁹⁵ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.1a.

Eserin ilk sayfasında Diyarbakırlı Alî Emirî (doğ. H. 1294 / M. 1857 ve öl. H. 1342 / M. 1923)'nin H.1341/M.1922 tarihli ve üzerinde *Allahu Te 'âlâ Hazretleri'nin rızası için vakf eyledim* yazılı vakıf mührü ve eserin nerede kayıtlı olduğunu gösteren kütüphane tasnif yazısı vardır.⁹⁶

Eser nesih yazısıyla yazılmıştır. Başlıklar, bazı ayet ve hadisler, *Li-mü'ellifihi Nazm, Beyt* vs. gibi tabirler değişik renklerdeki mürekkepli kalemlerle yazılmıştır. Eserin başlığı olan:

Nâm-ı iyn nâme-i güher ferah-efzâ

*Şüud Zafer-nâme-i 'Alî Pâşâ*⁹⁷ ibaresi, çerçeve içinde süslü bir şekilde yazılmıştır. Yine 61a'daki *Cihâd-ı ekber Pâşâ-yı Gazî*⁹⁸ başlığı ve bazı başlık ve beyitler de çerçeve içinde süslü bir şekilde yazılıdır. Sayfalarda yazılar yaldızlı çerçeve içerisindedir.

Eserde 42b-43a ve 70b-71a'nın bulunduğu varaklarda iki adet harita vardır. Eserin sonunda daha önce de belirttiğimiz gibi kitabın tamamlanış tarihi (H. 992 / M. 1584-1585)⁹⁹ bulunmaktadır.

F) Eserin Kaynakları

Niyâzî, *Zafer-nâme-i 'Alî Pâşâ*'yı yazarken bazı hikâye rivayetlerden yararlandığını eserinin hemen başında belirtmiştir.¹⁰⁰ Bunun dışında müellif, bazı ayet ve hadisler ile kitap mektup, kendi gözlemleri ve haritalardan da yararlanmıştır.

a) Ayet ve Hadisler

Doğrudan doğruya kaynak niteliğinde sayabileceğimiz ayet ve hadisler müellif tarafından hangi surenin kaçınıcı ayeti veya hangi hadis kitabında olduğu belirtilmeden konunun ilgisine göre dağıtılmıştır. Bazı ayet ve hadislerde cümlenin ayet ve hadis olduğu belirtilmemiştir. Çalışmamın transkrib bölümünde ayet ve hadisleri altı çizili halde gösterdim ve bunlardan ayetlerin sure ve anlamlarını Kur'an mealine göre anlamlarını belirttim.

⁹⁶ Gös. yer

⁹⁷ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.1b.

⁹⁸ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.61a.

⁹⁹ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.81a.

¹⁰⁰ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.5a (*Cümle hikâyeti kâtibe-i rivâyeti methi mebni olmağla nâm-ı nâmî ferah-zedâsı ve ism-i samî kerb-i zedâsı Zafer-nâme olundu.*)

b) Kitaplar

Müellif, *Zafer-nâme-i 'Alî Pâşâ'*da birkaç kitap ismi anmakta ve bunların müelliflerini söylememektedir. Bu kitaplar şunlardır:

1) *Kitâb-ı Mehdî*: Niyâzî, bunun bir kitap ismi olduğunu söyler.¹⁰¹ Bu kitap, Hz. İsa'nın yani Mehdi'nin tekrar yeryüzüne ineceğinden bahseder.

2) *Nefâhatü'l-Üns*: Bu eser, XVI. yy.'da yaşamış İranlı ünlü mutasavvıf Molla Câmî'nin evliya menakıbına dair yazdığı *Nefâhatü'l-Üns min Hadâratü'l-Kuds*¹⁰² tür. Müellif, Ali Paşa'nın Kızılbaşlarla yaptığı büyük mücadelenin Şeyh Ebu'l-Kasım bin Ramazan'ın mezarı civarında gerçekleşmesi münasebetiyle adı geçen evliyanın *Nefâhatü'l-Üns*'te de geçtiğini belirtir.¹⁰³

3) *Hadâik-ı Şakâik-ı Nu 'man*: Bu eser Nev 'izâde Ataâ'nin *Hadâikü'l- Hakâik fi Tekmileti's-Şakâik (Şakâyık Zeyli)*¹⁰⁴ dir. Müellif, Elvend-zâde Ali Paşa'nın 1583'te Kızılbaşlarla yaptığı bir savaşta bir Kızılbaşın Ali Paşa'ya bir el silah attığı sırada Tezkireci Mehmed (Muhammed) Çelebi'nin Ali Paşa'yı kurtardığını söyledikten sonra, bu kişinin *Hadâik-ı Şakâik-ı Nu 'man* da geçtiğini belirtir.¹⁰⁵

c) Mektuplar

Eserde, olayların gidişatını yönlendiren manzum veya mensur mektuplar da bulunmaktadır. Bu tarihi belirtilmemiş mektuplar şunlardır:

- 1) Irak-ı Arap Emiri Seccâd tarafından Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa'ya gönderilen manzum ve Farisi mektup¹⁰⁶
- 2) Elvend-zâde Ali Paşa tarafından Irak-ı Arab Emiri Seccâd'a gönderilen manzum ve Farisi mektup¹⁰⁷
- 3) Irak-ı Arap Emiri Seccâd tarafından Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa'ya gönderilen mensur ve Farisi mektup¹⁰⁸

¹⁰¹ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v. 51a.

¹⁰² Mevlana Nureddin ibn-i Ahmed Câmî, *Nefâhatü'l-Üns min Hadâratü'l-Kuds*, (terc.: Bursalı Osman Lamî), Bedir Yayınevi, İstanbul, 1371-1391.

¹⁰³ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.60a.

¹⁰⁴ Ataî, *Şakâyık Zeyli*, Konstantiniyye, 1289.

¹⁰⁵ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.64a-64b.

¹⁰⁶ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.21a-21b.

¹⁰⁷ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.23b-24b.

¹⁰⁸ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.31b-32b.

- 4) Emir Seccâd tarafından Afşar İskender Han tarafından Afşar İskender Han, Bahtiyari Reisi Emir Cihangir, Devrak Hâkimi Muttalib ve oğlu Emir Mübarek'e gönderilen manzum mektup¹⁰⁹
- 5) Afşar İskender Han tarafından Devrak Hâkimi Emir Muttalip'e gönderilen mensur mektup¹¹⁰
- 6) Afşar İskender Han tarafından Emir Cihangir ve Şah Rüstem'e gönderilen Farisi ve suretî mektup¹¹¹

Bunların dışında müellif, Irak-ı Arap Emiri Seccâd'ın Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa'ya yazdığı sahabeye küfürle mektubu, üzüntü yaratacağı sebebiyle zikretmediğini söyler.¹¹²

d) Gözlem ve Haritalar

Müellif, eserinde Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa'nın 1583'te Kızılbaşlara karşı kazandığı savaşın gerçekleştiği yer olan Dizful Şehri'nin o yıldaki ahvâlini anlatmıştır.¹¹³ Bu gözleminde Niyâzî, Dizful Şehri ve etrafındaki şehirlerin konumunu gösteren minyatür şeklindeki bir haritayı da eserine eklemiştir.¹¹⁴

Bunun dışında müellif, Ali Paşa'nın 1583'te Kızılbaşlarla kazandığı büyük zaferden sonra fethine yöneldiği Şuşter Vilayeti hakkında gözlemlerini de anlatmıştır.¹¹⁵ Müellif, bu gözlemine dayanarak oluşturduğu Şuşter Vilayeti ve etrafındaki şehir ve kasabaları gösterdiği anlaşılabilir bir haritayı da eklemiştir.¹¹⁶

G) Eserden Faydalananlar

Niyâzî'nin *Zafer-nâme-i 'Alî Pâşâ* adlı eserinden yararlanan günümüz tarihçileri ve bunların eserleri şunlardır:

- 1) Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1993, s. 173-175.

¹⁰⁹ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.52a-52b.

¹¹⁰ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.54a-54b.

¹¹¹ Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.55a-55b.

¹¹² Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.55b.

¹¹³ "Dizful Şehri'nin ahvali için bk. Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.41b-43b."

¹¹⁴ "Bu harita için bk. Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.42b-43a."

¹¹⁵ "Şuşter Vilayeti'nin zikri için bk. Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.69b-71-b."

¹¹⁶ "Bu harita için bk. Niyâzî, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, v.70b-71a."

2) H. Mustafa Eravcı, Gelibolulu Mustafa Ali's Nusret-nâme, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Edinburgh Üniversitesi, 1998.

III- MÜELLİFİN TARİHÇİLİĞİ

Müellifin hayatıyla ilgili bilgilerin oldukça sınırlı olması ve *Zafer-nâme-i 'Alî Pâşâ* dışındaki diğer eserlerine ulaşılamaması nedeniyle onun tarihçiliği hakkındaki değerlendirmemiz inceleme konumuz olan *Zafer-nâme-i 'Alî Pâşâ*'dan edindiğimiz bilgilerle sınırlı kalacaktır.

Eserinden Türkçe'nin yanı sıra Arapça ve özellikle de Farsça'ya hâkim olduğunu çıkardığımız müellifin nazım ve belâgatte usta oluşu onun edebi yönünü göstermekteyse de eserinde bütünüyle bir tarihsel olayı tarih ilminin temel metotlarını dikkate alarak anlatması, onun tarihçi bir kişiliğin de olduğunu göstermektedir.

Zafer-nâme-i 'Alî Pâşâ'yı savaşa katılmış kişilerin rivayetleri ve bizzat kendi gözlemleriyle oluşturan müellif, bu eserinde 1583'te Elvend-zâde Ali Paşa'nın İranlılara karşı kazandığı başarıları, yer ve zaman belirterek sebep-sonuç ilişkisinde anlatmıştır. Müellif olayları anlatırken kişilerin isimleri ile birlikte ünvanlarını ve hangi görevde bulduklarını belirtmiştir. Müellifin verdiği bu bilgiler ışığında Bağdat Vilayeti ve etrafındaki şehirlerin devlet görevlileri ve bu civarda bulunan aşiret reisleri hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz.

Ayrıca müellif, tarih ilminin temel metotlarından olayın geçtiği yeri belirtme hususuna çok dikkat ederek yer isimlerini tek tek belirtmiştir. Müellifin Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa'nın 1583'te Kızılbaşlarla yaptığı savaşın gerçekleştiği yerler olan Dizful ve Şuşter şehirleri hakkında kendi gözlemleri doğrultusunda ayrıntılı izahatlar vermesi ve bu şehirlerin konumunu gösteren iki haritayı da eserine katması, bunun önemli bir göstergesidir. Müellifin esrine kattığı bu haritalardan 1583 yılında Bağdat Vilayeti ve etrafındaki şehirler hakkında önemli bilgilere ulaşmak mümkündür. Bundan başka müellifin eserinde anlattığı olayların tarihinin yanında eserini tamamladığı tarihi de belirtmesi tarihin vazgeçilmezlerinden zaman belirtme hususuna da dikkat ettiğini gösterir.

Bu temel metotlara dikkat etme dışında müellifin eserinin muhtelif yerlerinde yararlandığı birkaç kitap ismini belirtmesi, onun tarihçi yönünü bir kez daha

göstermektedir. Bununla beraber müellif, Ali Paşa'yı tenkit etmez ve ona medhiyeler düzer. Bu durum, müellifin resmi bir tarihçi olduğunu göstermektedir.

III. BÖLÜM

ZAFER-NÂME-İ 'ALÎ PÂŞÂ'NIN TRANSKRİPSİYONU

1-b

نَامُ أَيْن كَوْهَرِ فَرْحِ أَفْرَا
شُدْ ظَفَرِنَامَةُ عَلِي پاشَا

أبتدي بِسْمِ رَبِّنَا الرَّحْمَنِ
الرَّحِيمِ الْكَرِيمِ ذِي الْأَحْسَانِ
قَافِ تَاقَافِ سَفَرُهُ عَامِشِ
كُستَرِ اِيندِه فَرشِ اِنعامِشِ
أدمِ اِنسِ وَجَنِّه جَانِ وَيرجِي
حَمْدِ اچُونِ ادمِه زَبَانِ وَيرجِي
أَنْ عَلِيٍّ وَعَلِيمِ قَرْدُ أَحَدُ
صَمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ
أَنكِه اَوْ بِي قَرِينِ وَفَرزِ نَدِستِ
بِي نَظِيرِ وَشَبِيهِ وَمَآنَدِستِ
بِرْدُرْ بَرِ لِكَبِنِه سوزِ يُونُوقَدْرِ
وَحدِثِينِكِ دَلِيلِي چوقَدُرْ
قَادِرُ قَائِمُ هَاوَالِ اَزَلِي
قَاهِرُ دَائِمُ هُوَ الْاَبْدِي
دِر اَزَلِ غَيْرِ ذَاتِ اَوْ چُونِ يُوودِ
دِر اَبِدِ نِيزِ هَمِ نَخَوَاهِدِ يُوودِ
اَزَلِي وَقدِيمِ بِي نَآدُرْ
اَبْدِي وَعَلِيمِ وَدَانَا دُرْ
لَيْسَ حَيِّ قَدِيمِ الْاَهُوْ
لَيْسَ قَرْدُ عَظِيمِ الْاَهُوْ

2-a

جنّ و انس و حوش و طير و ملك
 لوح كرسى و ارض و عرش و فلك
 جملہسى و حدتینه مظهر در
 هر برى حكمتینه رهبر در
 فاتح قلعه خزانه راز
 قاهر دشمنان و دوست نواز
 نصرت و فتح و قهر و لطف و عطا

قاموسين حكمتي قلورانشا
 كيمسه نك حدّي يوكي چون چرا
 اتدكوكه ديه ايا مولا

میکنند عجز این نیازی زار

پك نیازیله بو نیازی زار
 قپوکی حاجتن قیلور اظهار
 كه الهی غریق خرمانم
 ده خلاصی ربحر عصیانم
 کرسنك لطفك اولمسه همراه
 کمسه اولمز مقرب درگاه
 لطف کن شوق ذوق عرفانم
 رهنما شو بفضل و احسانم

شمی وصف احمد مختار

افتح اي ربّ باب احسانك
 بالزین اهدوا الأیمانك
 خاصه اول شهسوار خیل ر سل
 مظهر لطف و رهنمای سبل

2-b

شاه کونین و سیّد ثقلین
 سرور کاینات فیالدّین
 احمد مرسل اولکزیده پاک
 کیم نزول اتدی شاننه لولاک

في المسأ والصَّاحِ مَيِّ اليه
صلَّ يَأْرَبَّ وَالسَّلَامَ عَلَيْهِ

ذره وصف چاریارکبار

بعدازان وصف عترت و یاران
خوب کاران و نفز کرداران
خاصه اصحابك افضلی صدیق
منبع صدق و معدن تحقیق
اولین نیار غارینک سیر
همره وهم نشن پغمبر
دوم آن محتسب کی ار نمپش
شده دیورجیم تسلیمش
سیوم آن معدن حیا و وفا
ثالث چاریارو روض رضا
چارم آن مقتدای دین پرور
رابع چاریاریاک کهر
باعث نظم این ظفرنامه

Zamîr-ü münîr mihr-i tenvîr-i fârisân meydân-ı belâgât ve şah-süvârân ‘arsa-i emsâr fesâhat ki âyîne-i ma’rifet-nümâ ve mir’ât-ı muhâdderât ma’nâdır. Mestûr-u müsterâb değıldir ki

3-a

âyet-i kerîme **Etî‘ullâhe ve etî‘ur-resûle ve ulî‘l-emr-i minküm**¹¹⁷ mûcibince kılâde-i ita‘ât-şâhân-ı ‘adalet şî‘âr alâka-i inkiyâd mütâ‘ba‘ât-ı hüsrevân dîndâr-ı ‘âlî-tebâr esnaf-ı nev‘ ve cinsden itilâf-ı ahlâk cin ü insden her şahsın ceyyd-i vücûduna emr-i ilâhî vurûdi mûcibince vâcib ve lâzım olmuştur. Binâen ‘alâ-zalîk fakîr-i hâk-sâr ‘anî **Niyâzî-zâr-zâr** hamd-i pâdişâh-ı alem-penâh ve senâ’-i şehinşâh-ı skender ferr-i cem-câh server-i gerdûn rütbet-i hüsrev-i kamer-tal‘at ‘itâret-i Fitnât hurşîd-i iza’et behrâm-i savlet müşterî-i ‘izzet keyvân-ı menzileti ki eğer imân hususunda elf emri ma‘rufâta sârî olmasa imân evzâ‘ı yemân olur ve lây-ı nehy-i İslâm’da münkerâta cârî olmasa hemân İslâm’dan bir isim kalur. Zü’l-hasbü’z-zahir ve’n-nesbü’l-bahîr el-musteynâ zâtehü’l-şerîf ‘ani’l-elkab ve’l-itnâbü’l-ta‘rîf

¹¹⁷ Nisâ, 59 “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygambere ve sizden olan ülüemre (idarecilere) de itaat edin.”

3-b

Anki hudâyiş-i bed-her nusret ve bu fütudât **pâdişâh-ı berr-u bahr hazret-i Sultân Murâd** halidullahu zılâle işfâkıhi ‘alâ-mefârikü’l-müslimîn bî-hürmeti seyyîdül’-mürselîn ve sitâyiş-i vüzerâ-yı âsıf-râyı devlet-medârı ve sipâs-ı mîr-i mîrân şecâ‘at-şi ‘ârı evceb-ü vâcibât ve ahsen-i müstehhibât ehem-i mirâdât ve etemm-i maksudât bilmiştir. **Husûsân** medh-i şehsuvâr-ı muareke-i cihâd semer-i şecere-i tayyibe-i ‘adîl-ü dât serdâr-ı ‘asakîr-i İslâm pişvây-ı cüyûş nusret-fercâm ki rûz-u rezmde seyf-i kâtı‘ ve berk-i satı‘ hengâm-ı bezmde sehâb-ı nâfi‘ mevsil-i menâfi‘dir. **Nazm:**

Şecâ‘atde Rüstem’den akvâdır ol	Semâhatde Hâtem’den eshadır ol
Sâhib-i kalb-i selim ma’den-i lutf	‘Amîm-u nasb-ı râyât dîn-ü kavim
‘İzzetile ahter-i burc-u kemâl	Ekmel-i ahlakile kâmil-i hisâl
Tabi‘-i mir‘at safâ-efzâ durur	Zât-ı pâki mazhar-ı lutf-u celâl
Sa‘d-ı kevkeb nîk-u tâli‘ baht-ı rûz	<u>Bir hü mâdır fazlullâhi ferhunde-fâl</u> ¹¹⁸

4a

İrtifâ‘-ı şânla her refiü’l-şândan¹¹⁹ erfâ‘ ve intifâ‘-ı hayrâtla her ehl-i hayrdan enfâ‘ hizber-i meydân dilâveri şîr-pîşe-i şecâ‘at-güsteri âfitâb-ı ‘âlem-tâb sipihri kâm-râni sehâb-ı mürüvvet nasb-ı cûd feyz-i subhâni. Beyt:

همّت او محو کرده نام آصف از جهان
دولت او نسخ کرده رسم آصف را نشان

Zât-ı behcet-i sîmâtları mülk-ü riyâset ve hükûmetde hüsrev-i ‘âlî- cenâb sıfât-ı rif‘ât derecâtları burc-i devletve sa ‘âdetde bir âfitâb-ı ‘âlem-tâb el-vekîli’s-saltanati’l-kahireti’l-seniyyeti’l-hakaniyye ve’l-vezîrî’l-memleketi’l-bahireti’l-âliyyeti’l-Osmâniyye ‘avnü’l-fukara mulazü’l-gurâbâ sadrî’l-ümerâ ve hüvellezî yestağnî ‘âni’l-medh-i ve’s-senâ velâ yahtâcu ilâ-ta’rîfi ve’d-du‘â el- muhtas-u bi- ‘inâyeti’l-melikü’l-velî semiü’l-âliyyü’l-velî ve fekkâh-u mâyeşâ’ bi-lutfuhi’l- hafîü’l-celî ve dâme emâti’l-eyyâmi ve’l-la-yeli ve nâle

4-b

‘iğlâ’l-merâmü’l-himemü’l-âvâlî hazretleri bu eyyâmda dîn-ü mübîn Ahmed-i Muhtâr ve Çâr-yâr-ı Kîbâr ‘âlî-mikdâr gayreti ve hürmet için gürûh-u Kızılbaş **lehüm-min**

¹¹⁸ “Altı çizili kısım 4a’nın başlangıç satırında olmasına rağmen nazmı bozmamak için 3b’ye aldık”

¹¹⁹ “Altı çizili kısım nazmın içinde geçmesine rağmen aslında bir nesir başlangıcıdır.”

cehenneme mihâdun ve min fevkihîm-gavâs¹²⁰ ile itdiği cenk-ü cidâlâtın hikâyeleri ‘acîb-ü garîb ve feth-ü fütühâtın rivâyetleri garîb-ü ‘acîb dürr-i semin gibi ‘azîz ve cân-şirin gibi lezîz olmağla tabâ‘-ı insân istimâ‘ına maîl sıdk-u âhbâr-ı asâr kesîrî‘l-envârlarına muhalif-ü müellif yek-zebân ve yek-dîl kayl-ü nakl derler bu kimesne ki **li-mü’ellifihi:**

Ol sehi şecî‘-i bî- manend

Mîve-i bâğ hazret-i Elvend

Meddezulahu hazretlerinin âb-ı cûd-u ihsân ile nihâl-i âmâlim ve gülzâr-ı ikbâlim neşve-ü nemâ bulmuştır. Bu kelimâtı istimâ‘idecek zimmet-i himmete farz-ı ‘ayn bi‘l-‘ayn-i farz bilüb sinûh iden bu fütühât-u muharebâtı **ke-emsâli‘l-lü‘lî‘l-meknûn**¹²¹ riste-i nazm ve nesre müntâzîm idüb gelen meşkîn-i rakm-‘ani

5-a

Tûti şükr-ü fâm hame-i imdâdile ‘arus-u kırtas-ı simin ‘izâz-u cehende müzeyyen ve mahalli idim ki gûş-u hûş sayr-ı fiyân nakd-i ahbâra gûşvâr-ı gerden cân-u cânân-u cevheriân cevâhir-ü asâra temime-i şâh-vâr olub mukimân-ı mecâlis ins-ü mûnis ve nedîmân-ı mahaffili kuddise-i nakl-i meclis ola ve fırka-i enfâ‘ zümre-i zürâfâ müta‘âlâsına talib ve müzâkeresinde ragîb olalar. **Beyt:**

Letâfetde ola makbûl-u ‘alîm

Halâyık içre menzûr-u mükerrim

Ve ol ‘alı- cenâbdan safha-i rûzigâr ve evrâk-ı defâir leyl-ü nehârde yâdigâr kala. Cümle hikâyeti ve kâtibe-i rivâyeti fethe mebni olmağla nâm-ı nâmi ferah- zedâsı ve ism-i samî kerb-i zedâsı **Zafer-nâme** olundi. **Li- mü’ellifihi:**

نَامِ اَيْنِ نَامَةُ فَرَحِ افزَا

شَد ظَفَرِ نَامَةُ عَلِي پَاشَا

Çün gelen hûş-u hırâm bu risâle-i hûş makale-i tahririnden ve lisân-ı ilhâm bu ‘icâle-i şirin nevâle-i takririnden fariğ olacak **ol bahr-i ‘atâyâ**

5-b

Tuhfe-i meclis –i şerîf **ve ol kâr-ı sehâyed** hediye-i mahfel-i münîf idüb **ve-temâm** ol vakt olur ki nazar-ı kimya eserinde makbûl ve matbu‘-u vak‘ı olub zeri‘a-i menâfî ve vesîle-i metalib ve mazed idünüb ihsân-ı bi-nihâyetindeki şîme-i şî‘ârı ve şive-i girdârı der-behre-i mend ve ber-murâd buyrula Amîn yâ-mu‘in. Erbâb-ı fesâhat ve belâgatden

¹²⁰ A‘raf, 41 “Onlar için cehennem ateşlerinden döşekler, üstlerine de örtüler vardır.”

¹²¹ Vakı‘a,23 “Saklı inciler gibi iri ”

mercûdur ki münâsebetle şî'îr-u şu 'arâ ve kelâm-ı bülegâyı nazm-u nesrimle ye-temennâ ve teberrüken telfik ve tazmin olundi. İktibasâ haml olunub kusûr-u ibâratı ıslâhına himmet-i diriğ buyrulmayub zeyl-ü 'afüvv ve iğmâz ile pûşîde-i pür ileler ki **şî'ir li-mü'ellifihi:**

العُزْرُ عِنْدَ كَرَامِ النَّاسِ مَقْبُولٌ
وَكُلَّ عَيْبٍ بِذِيلِ الْعَفْوِ مُسْتَوَلٌ
يَا رَبِّ ابْنِ قَوْلٍ دَلِيسُنْدٍ مَرَا
زَادَهُ طَبِيعٌ مُسْتَمْنِدٌ مَرَا
بِعَنْاِيَاتِ خُودِ تَمَاشِ كُنْ
مَجْلِسَ آرَايِ خَاصٍ وَعَامِشِ كُنْ
شَرَفٌ كُونِ وَمَكَانِدْرِكُورِمِهِ يُوْبُ طَالِعِ سَعْدِ
صَبِيحِ تَعْرِيفِ طُلُوعِ اِنْدِي تَمَامِ اَمَّا بَعْدِ

6-a

Fi'l-neşre' fi'l-maksûdi hasbemâ hüve'l- mev'ûd¹²² çün eimme-i dîn-ü mübîn-i metîn rahimullahi te'âlâ 'aleyhim-ecma'in katında gürûh-ı dâllin fırka-i mübted-i 'ayndan olan kızılbâş **lehümm-ü cehennem mihâdun ve min fevkîhîm gavâs**¹²³ mel'ûnların cihâd-ı küffâr-ı bed-nihâd cihâdından enseb-ü evlâ görölüb kal'a-i kam'alarına delâil-i kuvveye ile fetevâ-yı sahihe virmişlerdir. Binâen- 'alî hezâ-i leşker-i keşî mu 'âlleminde bânî-i mâ'nî ve hasm-ı keşî merâsiminde 'adimü'l-sanî olan sultân-ı devrân ve server-ü server gâzîyân-ı zemân zıll-i sübhan **es-sultânü'l-sultân ve'l-hakânü'l-hakân Sultân Murâd Han bin sultân Selim Han** halîdullahu melîke ve devlete elî-yevmü'l-haşrû'l-mizân vedî'â-i Rabbânî olan saltânât-ı cihân-bânî 'arzının tekmîlinden mecd-ü sa'î ve nîk-nâmîlük merâsimini mura'ı olub ıslah-ı 'alem için mutezâ-yı himmet üzere dîn-ü mübîn-i metîn-ü mübeyyin câdesinden munharif olan 'âmme-i mülhidin müfsîdine teşmîr-i huçr ile şah-damarlarından kasd

6-b

ve 'ırklarını kat'-ı kasd idüb 'âle'l-tahsîs kızılbâş evbâşın çirk-ı şirkini sahife-i 'âlemden harf-i zaîd gibi tığ-ı berk efrûz-ı cihân-söz ile hak itmeği zimmet-i pâdişâhane ve himmet-i hürevânelerine farz-ı 'ayn bi'l-'ayn-ı farz mülâhaza buyurub vüzerâ-yı âsaf-râyî ve müşîrân-ı saff-ârâ ve bâkî-i erkân-ı devlet ve 'ayân hazretleri zikr olunan şirzime-i tâife-i bagîyyenin def'-ü ref 'lerinden müşâveret itdikde efkâr-ı isâbet-

¹²² "Vaad ettiğimiz üzere söze başlayalım."

¹²³ A 'raf,41 "Onlara cehennem ateşlerinden döşekler üstlerine örtüler vardır."

medârları bu vech üzere karar buldu ki, kızılbaş tâifesi berfe-i kaliledir. Eğer ‘asâkir-i mansûre cihât-ı sitteden üzerlerine yürüyüş idecek olur ise sa‘ât-i zemân fushât-ı cihân anlara adyaku-min beyazi’l-mim ve azlemu min sadrihümi’l- le’imi¹²⁴ görünüb cemiyetleri benâtü’l- na‘âş gibi müteferrik olub tığ-ı huy-zen lühufundan el-emân güyân kıl‘a-u bilâdların teslim-i günân oldukları müteyakkin ve mütehakkıktır deyü vüzerâ-yı ‘âlî-mikdârdan serdâr-ı

7-a

gazanfer ferhâdı leşker-i zafer-rehber hezbr-i meydân dilâveri şîr-peşe-i şecâ‘at-güsteri.

Li- mü’ellifihi:

Gül-ü gül-zâr-ı bâğ-ı feth-ü cihâd

Ser-ü büstân feyz-i bahş-u murâd

Ol o ki lemş-i cihâmı iden şâd

Âsaf-ı erkem-zemân **Ferhâd**

Pâşâ hazretlerini ‘Ârz-ı rûm (Erzurum) cânibinden serdâr idüb ‘asâkir-i encüm- şümâr ve dilîrân-ı nâmdâr gazanfer-girdârla Revân cânibine revân olmağla fermân buyurdılar. (Revân ism-i min esmaî’l- medineti’l- ‘Acem ve mine’l- ‘avâm meşhûr bi’l-Îravân.)

Ümid ki ol sedâr-ı ‘âlî-mikdâr hazretlerine daima feth-ü devlet hem-nişin va ‘z-u nusret hem ‘inân-u karîn ola Âmin. Bimennehu vücûda çün pâdişâh-ı cem-câh ve şehin şâh-ı ‘âlem-penâh hazretlerinin hatr-ı şerîflerine ve zamîr-u münîrlerine bu ma‘ani-i cilve-ger oldu ki Bağdâd tarafından yürüyüş itmek için bir şecî-i dilîr ve bir sâhib-ü saibü’l tedbîr ki ol merz-i bûmun ahvâlinden habir ve ol serhâdlerin râhlarından haberdâr ve basîr ola. Ta ki sehl-i zemânda ol melâ‘înleri ‘alef-i şîmşîr

7-b

ve beste-i zincir ve memâliklerin temdîr-ü bilâdların teshîr idüb kabza-i tasarruf getüre havza-i saltânâtlarında vali-yi vilâyet ve sâhib-i eyâlet olan ashâb-ı ‘izzet ve dilîrân meydân-ı şecâ‘at ve hünerbârân pişe-i firâset ve ferâsetleri tevcih-i kalble yoklar iken kulûbü’l mulûki bi-yedillâhi yükallibuha keyfe yeşâ’u¹²⁵ muktezâsınca nevbet-i ‘ad ol ma‘den-i sehâya irişüb nazar-ı kimyâ eseri ile ol hazret-i ‘âî-heybet ‘âlî-himmete nazar itdükde gördüğü zât-ı asâf-ı sıfâtları hilye-i şecâ‘atle ârâsite ve vücûd-u pür-cûdları zîver-i ferâsetle pirâste ve her ciheti ma‘mûr-u serdâr olmadığından gayrı kusûru yokdur. **La-cereme:** Serdârlık mansıbı ile tekmıl ve Trablus-Şâm Eyâleti’nden evvela Şehrizor hükûmetine tebdîl buyurub mazharü’l-letâf alihî ve ‘âtâf-ı ‘âlem-penâh oldi ve fây-ı ta‘kîb ile sanie’l-hâl **Bağdâd-ı Behişt- Âbâd** vilâyeti

¹²⁴ “Mim harfinin beyazından daha bitişik alçak gönüllrinden daha karanlık”

¹²⁵ “Meliklerin kalbleri Allah’ın elindedir. O, onları dilediği gibi evirir çevirir.”

8-a

ki, bir müdebbîr-i sâhib-i vakâra ihtiyacı sadef içre lü'lü'nün sehâb ve seng içinde la 'linin âfitâba ihtiyacından ziyâde idi. Makbilân-ı bârgâh ve makbûlân-ı dergâh arasından ol server-i 'adl-güster saff-der-i ra'yyet-perver hazretlerine serdârlık ile erzânî buyurdu. **Beyt:**

بمقبولی کسی رادست رس نیست
قبول خاطر اندر دست کن نیست

Lahsa ve Basra ve Şehrîzor ve Pelenkân ve Amîd ve Haleb vilâyetlerinde olan ümerâ ve mîr-i mîrân 'asâkir-i fermânî anlara tâb'-ı fermânı eyledi. **İttifâkân** sâl-ı hümayûn fâl-ı hicret sene-i ahdî ve tis'in-ü tes'imâne saferü'l-mutafferinin on beşinci gününde **İmâmü'l-a 'zâm ve himemü'l-akdem** kuddüse sırruhû hazretlerinin civârında nüzûl-u ziyâret ile müşerref olmak için mezâr-ı faîzü'l-envârlarına dühûl idüb pâdişâh-ı 'âlem-penâh hazretlerinin da'-i devâm-ı devlet ve kıyâm-ı 'izz-ü rif'âtlerine

8-b

meşgûl oldılar. Erkân-ı nîk-nihâd ve amirân-ı âğâyân vilâyet-i Bağdâd vücûd-u pür-cûdlarına muhtâc ve hâk-pâyî kimyâ eserlerine ihtiyâc ve iştiyâkları fevk-âl-hadd olmağla türâb-ı ikdâmılarına yüz sürmeğe ve gözlerine sürmelenmeğe 'azim olub dest-i pûş şerîfiyle müşerref oldılar. Yüzlerin türâb-ı ikdâmılarına sürüb gözlerine cilâ virdiler ve kul tâifesi gubâr-ı râh sim-u semendini cilâ gibi gözlerine çekdiler. Bunları husûle-i istihkâklarına der-hûr-u nezârü'l-iltifatıyla melhûz ve hâl'-i teşrifât ile mahzuz idüb nüvâziş-i gayr-ı mükerreriyle mukzî'l-vatar itdikden sonra şehre-i şöhret ve şevket bilge-i mülke behcet-i zînet virmeğe teveccüh eylediler. **Dühûl-u hazret-i pâşâ belde-i Bağdâd:** Bağdâd-ı Behişt-Âbâd mahrûm olalıdan birü vücûd-u şerîfine müştâk ve zîr-ü sîm-ü semendi olmağla iştiyâk-ı hadden dışra idi. Böyle gördükde lisân-ı hâlde bu beyti inşâ kıldı. **Beyt:**

9-a

خوش آمدی خوش مرز آمد نت
هزار جان کرامی فدای هر فدمت

Şehr-i mezkûrun on altıncı günündeki âfitâb-ı mîzân burcunda mukârin nutka-i 'itidâl kamer-i sevr burcunda asl-ı derece-i kemâl vesaîr kevâkib-i eşref-i bürûc ve menâzilde inzâr-ı sa'îdle manzûr-u sa'ât yevmiye-i dekâik-i nuhûsetden dûr idi. **Beyt:**

افراخته زاي تي چو جمشيد
 افروخته عارضي چو خورشيد
 پش پش اوسپاه صف صف
 مانند سطور خط مصحف

kudüm-ü şerîfleriyle müşerref buyurmağa nüzhat-ı hümâyûn vakı‘ oldı. Hasara-i karîb oldukda tehniyet-i kudûmi zikrine her küngüre-i bârûyi bir lisân ve her derece-i top-endâz ber-dehân olub bu beytle güyâ oldılar **Nazm:**

Yüz şükür ki burc-u Evliyâ’da Hakk-ı feyz-i nihânın itdi ifşâ
 Bir hakem-i ‘adl eyleyüb nasb Bir hükm-ü mücedded itdi inşâ
 Dervâze ye yakın olduğu gibi dervâze-i bevâd ile güyâ ve bu nevâyı nağme-i

9-b

serâ oldi. **Beyt:**

رواق منظر چشم من آشیانه تست
 کرم نما و فرود آگه خانه خانه تست

Ol ma ‘den-i ‘adl-ü dâd hezbr-pişe-i cihâd âyet-i rahmet gibi meleke-i nüzûl ve helâl-ı ‘ıyd gibi şehre dühûl idüb fatih-i ebvâb-ı server ve ba’s-ı asâr hazur oldılar. **Elhamdülillâh ki** kasr-ı serîr-i Bağdâd ol hüsrev-i pür-vezîr-ü pirâyeden münevver burc-u Evliyâ ‘arş-ı Belkıs gibi âsaf-ı hemâsâya hâk-pâyî ‘anber-i sâyılarına muğber oldu. Cümle ekâbir ve berâyâya kafe-i asâgir ve re ‘âyâya mucib-i kemâl behcet-i sürûr ba’as-ı temâm ferhat-ı hubûr olub her taraftan melîk-i mennâne hamd-ü ferâvân sitâyış-i bî-pâyân idüb didiler. **Nazm:**

شکر خدا که شام امید زمانه را
 صبح طرب ز مطلع عز و شرف دمید
 هر ناوک دعا که کشادند اهل زرا
 از با زوی نیاز همه بر هدف رسید

Hakkan ki eğerçi bu eyâlet-i hakikâte bir mevhibe-i kebîri ve ‘atiyye-i

10-a

‘azmidir. **Emmâ** ol zât-ı şerîf ve ‘unsûr-u latife ednâ-yı merâtib-i münâsibdir. Zirâ şâhbâz-ı himmetleri evc-i isti ‘lâda böyle muhtasar-sıde-i iltifât itmez ve cilve-i tusen ikbâllerine bî-yek böyle meydân-ı temiz **sümme-hakkân ki** âfitâb-ı devletlerinin tulû‘ bu nüzûl-u sa ‘âdetin ve kav ‘î-i ‘umûma halika-i neşât ve sürûr virmişdir. **Husûsân** ben

Niyâzî-zâr hâk-sâra ki esîr-i külbe-i ahzân ve giriftâr-ı keşâne-i hirmân idim. Bâr-fâkadan kadîm hamîde-i manend-dâl ve vazifem olmadığından ahvâlîm pür-ihtilâl olmuşdur. Hatta ki canımda temkin-i rahatı ve ne bedenimde tereddüd-ü tâkati vardı. Dest-i ümîdimi necât için damer-i ecelde muhkem ve dîde-i bahtımı aşk-ı nedâmetden pür-nâm itmişdim ki nâgâh-u ‘inâyet-i Hüdâ bağı kapumu açdı ve beşîr-ü ‘alîm bâlâ-fârk idbârıma nisâr-ı bişâret saçdı. **Beyt:**

بدین مژده کرجانم فشانم رواست

10-b

که این مژده آسایش جان ماست

Ol marazlardan şifâ bulub turdum ümmîd-i sâlla yügürdüm. Ne gördüm hıtta-i Bağdâd huld-u berîn olmuş ve gülzâr-ı burc-u Evliyâ reyâhir-i ‘adâlet ile tolmuş zemîn-ü zemândan sadâyı **Elhamdülillezî ezhebe ‘anna’l-hazen inne rabbena le-gafûrun sekûr**¹²⁶ küngüre-i eflâka çıkub heff-i âsmân nidâyı **fenzûru ilâ âsâri rahmetillâhi**¹²⁷ safha-i zemîne inmiş ve her hanede sohbet ve her keşâne bir hem‘iyyet-i muganniyân hoş-âvâz-u ipâtla müterrennüm ve bu iş‘arla mütekâllim oldılar. **Nazm:**

Şükür kim ref‘ itdi ‘âlemden felek resm-i cefâ
Kıldı gördün mülk-ü mihnethâne-i ‘ışret-serâ
Gülmedin gül mevsimi ‘anber-feşân oldi zemîn
Yitmedin nevrûz faslı meşk bu oldi hevâ
Yitdi Hak hıtta-i Bağdâd’a isti‘dâd-ı feyz

11-a

Oldi nüzhetgâh burc-u Evliyâ’da ‘ışret-serâ
Secadât-ı şükr-ü dergâh pâdişâh-ı bi- niyaz ve bârgâh-ı âlabinde nevâze idüb ol kerimü’l-şânın du ‘asına meşgûl oldim. İlâhî ol semere-i şecere-i tayîbe ‘adl-ü dâd ve şîr-ü ma‘reke-i cihâdın hemîşe-i kevâkib ve mevâkib-i devleti pür-nûr-u dünya ve ahireti ma‘mur ola.

تابود پوینده باد و تابود پوینده خاک

باد کرد و نش غلام و باد ایامش بکام

Ey Niyazî- zâr **Li- mü’ellifihi:**

Kalem-i mutlakü’l- ‘inân idelüm

¹²⁶ Fatır,34 “Bizden tasayı gideren Allah’a hamd olsun. Doğrusu Rabbimiz çok bağışlayan ve çok ni’met verendir.”

¹²⁷ Rûm,50 “Allah’ın rahmetinin eserlerine bir bak!”

Ol cenabın gazâsını diyelüm

Çün ol âfitâb-ı ‘âlem-tâb sipihr-i kâmurâni sehâb-ı mürüvvet nasb-ı cûd feyz-i subhanî bi men tevfik-i Rabbanî ve ‘inâyet-i zıl-i Yezdânî mesned-i hükûmetde cilveger oldi. Re‘ayâ ve berâyâ ahvâlleri müşevveş iken hüsn-ü tebdîrile intizâm virüb ba‘de ol gürûh-u mekrûh-u dâl üzerine

11-b

tehiyye-i esbâb harb-ü kıtâl idüb bir tarafa müteveccih olmak tedârikinde oldılar ve sa‘âdetle bi- nefsihi topları taşra çıkarmak niyetinde iken Asitane-i sa‘âdetden bir çavuş-u ba-hûş hüma- pervâz meclis-i şerîf ve mahfil-i müniflerine yetişüb fermân-u gâtî- sitân sultanı kâ- levha-yı mine’s-semâ’ varîd-ü nazil oldi. **Nazm:**

Geldi na-gâh-ı ber- hümâyûn tâli‘-u ferhunde-fâl

Ziver olmuş bir mübârek-nâmeden bâl-viri

Matla‘-ı envâr behcet-i mahzâr-ı âsaf-ı feyz

İhtimâl-i naksdan ‘arî me‘ayyebden berî

Fevz-ü râfet nüshası lutf-u kerem mecmu‘âsı

Fazl-ı tumârı hüner divânı hikmet defterî

Hem sevâdı nur-u bahş-ı zîlmet âb-u hayât

Hem beyâz-ı ruşeni âyîne-i İskenderî

12-a

Rahat-dil hıfzına kat kat derûnî pür-hisâr

Leşker-i gam def ‘ine saf saf hututi bir çerî

Ol sahibül-cûd ve’l- ‘itâ hazretleri mazmûn-u der-rebârlarına ve mefhûm-u güher-nisârlarına muttali‘ olacak envâ‘-ı sürûr-u beşâset cebîn-ü münîrinde lâmi‘ ve asâf-ı cevri ve behcet-i tal ‘ât müstenidinde lâyih oldi. Hezâr-ı meclîs bu müşâhededen ferhân ve aslını bilmeğe cûyân oldılar. El-kıssa: Ol cenâb-ı mazhâr rahmet-i Yezdânî hadis-i şerîf-i Rabbanî **Barekullahî fî sebtihâ ve hamisihâ**¹²⁸ muktezâsınca ümerâ-yı devlet-medâr dilîrân-ı şeca‘ât-girdâra sebt günü divân-ı ‘âli olunur deyü tenbih-ü i‘lâm ve te‘kid-ü ihtimâm olunmasına işâret buyurdi. **Âle’s-sabâh ki** hüsv-i zerîn çetr-i âfitâb mesâ’-ü katında ihâta iden zengî seb-i def‘ine târem-i çârumdan

¹²⁸ “Allah Cumaretsi ve Perşembe günlerine bereket verdi.”

12-b

divânthane-i ‘âleme tulu’ idüb siyâhî sipâh zulmeti ‘arsa-i zemîn ve zemândan münhezîm tığ-ı şâ’i ‘alemgiri ile âsar-ı leşker-i muhâlifi kere-i emelden mahv-ü mün‘adim kıldı. Erkân-ı devlet ve ‘ayân-ı hazret ve ümerâ-yı nâmdâr fuzâlâ-yı belâgât-desâr ve âğâyân-ı şecâ‘at-şî‘âr vüzemâ-yı şevket-âsar sipâhiyânı nâm-ver ve gönüllüyân-ı pür-hüner ve yeniçeriyân-ı zafer-rehber **ke’n-necmi fi’s-semâi’** divân-ı ‘âlî pâdişâhı eyvân-ı şehinşâhîde müctemî‘ olub yerlü yerinde oturub turdılar ve ol ‘âlî-câhın tulu‘-u mehr-ü münîr hurşîd-i cemâline sitû‘-u ferr-ü ikbâllerine müntâzir oldılar. Bu esnâda ol âfitâb-ı tal‘â t behrâm-ı savlet burc-u şerîfden hüsr-ü târem-ı çârüm gibi tulû‘ idüb sadr-ı divân-ı ‘âlî tal‘ât-ı pür-behçetle müşerref ve münevver kıldı ve hazzâr-ı divân-ı mirât vec-ü devlet ve ikbâlden delâil-ü ‘izz-ü rif‘ât

13-a

mütala‘a eylediler ve nâ-sâye-i cân-u celâlından muhayyel-i sa ‘âdet ve devleti müşâhede itdiler. **Beyt:**

بالاي سرش ز هوشمندی
مي تافت سناره بلندی

Ol şehsûvâr-ı meydân-ı devlet ve ol serdâr-ı eyvân-ı ‘izzet esb-i füsâhati meydân-ı belâgate cûlân virüb hezâr-ı meclis behişt-i âyîn ve mahfil-i cennet tez yite. Dedi ki hâlâ istihkâk-ı sa‘âdet-i ezeli isti’dâd-ı ‘inâyât-ı lem yezeli muktezâsınca deryâ-yı ‘inâyât Şah Murad Han mekremet-güster cûşe gelüb bu bendelerine ‘Irâk-ı ‘Arâb’ın serdârlığını ve Basra ve Pelenkân ve Şehrizer ve Âmîd ve Haleb Beglerbeğilerinin ve anda olan ‘asâkir-i mansûrenin sipâhsalarlığını erzânî buyurmuşlar, tâ ki mîn- tevfik-i Rabbânî ve feyz-i Subhânî birle gürûh-u mülâhede-i kızılbaş ile mukâbele ve mukâtele idüb ve ol mekrûh-u bilâdlarınun teshirine kudreti

13-b

Masrûf-u mebzûl kılam. Bu husûsda didüğüm mazmûnla ahkâm-ı pâdişâhî ve evâmîr-i şehinşâhî vârid olmuşdı. Okuması bize lâzım ve dinlemesi size vâcib oldı deyü divân-ı kâtibiyye okumasına işâret eyledi. Okumasından fâriğ olduğu birle huzzâr-ı dîvân mübârek-bâd didikden sonra dest-i şerîfini du‘âya meşgûl oldılar. **Nazm:**

هچ شك نيست كه مقرون باجابت كردد
هر دعايي كه بصدق از سر اخلاص كنند

Ey ‘azîzler bu serdârlık hil ‘âtı güyâ ol celîlü’ş-şân refî’ül-mekân hazretleri kudz-ü pâyesine göre üstâd-ı ezel tikmişdir ve bu sipâhsalarlık câmesini menbâ’ü’l-cûd ve’l-ihşân hıdmetlerinin kamet-i ra’nâsına hayyât-ı lem-yezel biçmişdir.

هر نظري راکه بر افروختند

جامه باندانه تن دوختند

Niyâzî-zâr dergâh-ı kâr-sâz ‘ale’l-talâkdan ricâ ider ve du‘â kılar ki

14-a

bu hil‘ât-ı fahire-i pâdişâhî teşrîf-i şerîf-i şehinşâhî zât-ı ‘âlî derecâtlarına ‘ale’l-devâm ferhûnde ve mübârek kılıvere. **Maslahat-gerdûn pâşâ bâmîr-ü vüzerâ:** Menba’-ı şevket-ü vakâr ve ma‘den-i cûd ve iftihâr **veşâvirhüm fi’l-emr**¹²⁹ mucibince vüzerâ-yı nîk-râyı ve ‘ulemâ-yı savâb-nümâyı ümerâ-yı kîbâr nâmdâr-ı saff-şiken ve saff-ârâyı ‘âğâyân-ı şecâ‘at-şi‘âra didi ki ber-mucib-i âyet-i kerîme **etî‘ullâhe ve etî‘ûr-resûle ve uli’l-emr-i minküm**¹³⁰ cem‘-i ehl-i İslâm’a husûsâ bize vâcib-ü lâzım olmuşdur ki ol melâ‘în-i bî-dînlerin cihâdlarına tehiyye-i yerâk harb-i esbâb ‘ıyş-ı turab gibi idelüm ki zemân-ı ‘azîmetde evân-ı teveccühde tevfiqa-i ba’s bir nesne vakı‘ olmaya ki inşâullâhî vahidü’l- ‘azîz bî-tevfîk-i Rabbânî inâyât-ı Yezdânî ‘an-karîb menâbir memâlik-i ‘Âcem’de hutbe-i Çâr-yâr-ı Kibâr pâdişâh-ı İslâm

14-b

ismiyle okuna ve sikke-i zer temâmü’l-‘ayâr ol sultân-ı zevil-ihtirâm nâmı ile urla **çün** ‘asker-i zafer-rehber bu kelimâtları isti‘ma idecek âvaz-ı bülendle didiler. **Nazm:**

خدايت بدین کاریاري دهاد

ز چشم بدان رستکاری دهاد

İnşâullâhür-rahmân semend-bâd refîr-ı himmetiniz ve bâz-ı bülend-pervâz ‘azminüz kanki tarafa ‘azm-ü câzîm olursa meşyâ-i ‘ale’l-râs sühbâ-i ‘ale’l-vech yolunda cân feda bî-tevfîkü’l-melîkü’l- ‘alihi düşmânlarının başlarını bedenlerinden cüdâ idüb cidâ üzerine tikeceğümüz mukarrer ve huydâdır. **Li-mü’ellifihi:**

Zarb-ı tığ ve sinân-ı tîze-i gürz

Hayl-ü ‘adâya kasd-ı cân idelüm

Ol gürûh-u pelîd başlarını

Kûy-i meydân gibi divân idelüm

Akdırub yeryüzüne kanlarını

Âb-ı ceyhûn gibi revân idelüm

¹²⁹ Alî ‘İmrân, 159. “İş hakkında onlara danış!”

¹³⁰ Nisâ, 59 “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin! Peygambere ve sizden olan ülümre (idarecilere) itaat edin!”

bir vecihle ki künbed-i eflâkdan sadâ-yı âferîn ve cümle-i imlâkdan âvâz-ı tahsîn kerre-i hakda isti‘ma

15-a

Oluna **çün** ‘asker-i zafer-eserin hüsn-ü i‘tikâdların cihâda taleb-ü ragıb oldukların ol menba‘-ı lutf-u kerem ve sâhib-ü hayl-ü haşem hazretlerinin ma‘lûmları oldu. Bunları mezîd-ü in‘âm ve tatr-ı ikrâm le melhûz ve ra‘iyyet-i mülâtafât günagün birle mahzûz eyledikten sonra takîd-ü tâm ve tenbîh-i ihtimâmla buyurdu ki Yengice (ينكيجه) karyesinde bî-direng dernek idersüz. **Li-mü’ellifihi:**

همچوانجم بزيرچرخ كبود
سوي صحرا روان سپاه كشيد
بردرون و برون ينكيجه
خيمه و چترو بارگاه كشيد
از قزلباش شوم بد كوهر
تاج از تارك و كلاه كشيد

از بنان سنان سلطاني

ميل خذلان بچشم شاه كشيد

Ve etrâf-u cevânîbde olan ümerâ ve züe‘mâ ve sipâhîlerin isthzârlarına çavuşlar göndermekle işâre eyledikten sonra

15-b

به تدبيرمك ملاحد عليحده بنشست

Ol âsaf-râyî Saff-ârâyî hadîs-i şerîf tefekür-ü sa atin hayrûn mîn ‘ibâdetin sitine-i seneteyn mucîbince esb-i tefekkürü meydân-ı tedebbürde cevlân virüb teshîr-ü tedmîr bilâd-ı mülâhide tedbîrinde ‘aleyhde halvet-hane-i senetiyyede oturub sîne-i sekîne bî-kînesinden şâhbâz-ı himmet-ârâ-yı saîbe-i saydına bülend-pervâz olub nehc-i mazmûn

استرذهين و ذهابك و مذهبك

bu fikirde bir ahadı kendüsüne enbâz ve efrâd-ı insândan bir ferdi mahrem-i râz itmeyüb

مضطرب كشتتر عسكرن ندا نستردان

Bundan ötürü sipâh-ı şevket ve zafer-i dest-gâhın her biri fikr iderdi ve tab ‘lları muktezâsınca bir söz söylerlerdi. Lakin ‘akl-u dirâk ve fehm-ü idrâkları ol fikr-i teveccühünün derkinden ‘acz-ü kasr olub cümleten buna karar virdiler:

هر كجاميرودان مرواندر قديم

Bu fakir-u hakîr mühibb-i Çâr-yâr-ı

16-a

Kibâr a'ni Niyâzî-zâr hâkesâr diilâverân-ı 'asker-i zafer-eser ve dilrân-ı gazanfer-ferre bu sırrın nice musalîh-i hükmi mutazımmındır göresiz didüm. Dilediği üzere anları nasihat idüb söyledüm. Hâlâ gerekdir ki **es-sabru miftâhü'l-feraci** mazmûnuna 'âmil olasız. Bu sırrın asârı zuhûruna müntazir olub göresiz ki 'an-karîb bu bustân-ı fikrinden gülistân-ı zamîrinden dürlü dürlü izhâr-ı reyâhîn ve renk-ü renk güller ve yasemin açsa gerek ki her birinin fevâyih-i 'anber-manendi etrâf-ı 'âlemi belki yedi akâlîmi mu'attar ide. **Bu darbü'l-meselî** halinüze münâsib gördüm ki marîz-ı nâdân hâkim-i hazıkın kadrin bilmez ve şerbetin içüb şifâsın görmeyince şükran itmez. Hâlâ eğerçi size bu ma'nâyı sa'bdır ve bu nasihât-darû ve şerbet itbakı telh-i ta'mdır. Fe-âmmâ fevâidi hayât-ı bahş-u cân-fezâdur.

16-b

Yakındır ki her kanda tevcîh iderse feth-i zafer ana rehberdir ve 'asker-i mansûr-u muzaffer olub **sâlimen ganimen bî-iznillâh** sâlim-i gânim ve mülk-ü ganâim olub menzîl-i mâlûfenize ric'ât idersüz ve kıyâm-u kıyâmete dek ol sâhib-i sa'âdetin devâm-ı devlet ve kıvâm-u 'izz-ü rif'âti ed'iyesine meşgûl olursuz deyü bu güne kelîmât-ı tesliyyet-âmîz itminân-engîzle dostlara teskîn-i kalb virmekle bu sırr-ı hafînin zühûr-u âsarına müntazir oldılar

عزم پاشا بسوي ينجيه

Ol kân-u 'izz-ü ikbâl ve mekân devlet-i iclâl âsaf-ı zemân şecî'-i cihân Rüstem-devrân **el- 'âmil-ü bi'l- 'adlî ve'l-ihsânî** eymen-i evkât ahsen-i sa'âtle hüsr-ü târem-ı çârum gibi Bağdâd-ı Behîşt-Âbâd'dan şöhret-i tâm şevket-i zînet mâlâ-i kelâm ile tulû 'idüb cedîde-i nâm menzilde nüzûl-u iclâl buyurdular.

17-a

Ve andan muktezâ-yı **li-küllî cedidîn lezzetün**¹³¹ ol 'âlî-câh Elvendiyye kasabasına otâk-gerdûn nitâk gönderüb yetiştirdükleri birle ref '-ü elvîye-ü a'lâm nasb-ı hiyâm encüm-ü ihtîşâm itdirmesine emr idüb 'asâkir-i zafer-mâser cem 'olmak için anda birkaç gün ârâm itdiler. **صدمت هيبت سپاه شنو** Salâbet-i şevket-i sipâh ve âsker-i zafer-penâh pâdişâh-ı İskender-câh şehinşâh-ı Feridûn kadr-i cemcâh ve sadmet-i heybet şîmşîr-i sa'îka-girdâr 'âlî-menzîlet 'âlî-câh akâlîm-i seb 'aya belki hatt-ı İstivâdan cezîre-i halidâtdan berü olan ma'mûreye meşhûr-u münteşîr olacak müctemî 'olan

¹³¹ "Yeni olan her şeyde bir lezzet vardır."

hanân-ı haînân kızılıbâş-ı haîf bu haînân-u haîfân tavaîf-i ber-nemc **el-haînu haîfun** havflarından husûsâ gerdân-ı bed-girdâr ve i ‘râb-u garâb etvâr-ı korkularından **cerâdün-müntesir**¹³² gibi etrâf-ı cevânibde münteşir oldılar ve melâz-ı min ‘aya çekilüb mekân-ı mâvâlarından

17-b

makarr idüb başların gerbiyânlarına ayağların dâmânlarına çekdiler ve her biri savlet-i hünerberi görmekle lâbe-i hir’eye başlayub izhâr-ı itâ ‘at-ı inkîyâd itdiler. Cümleden **evvelâ** ‘Amâdiyye hâkimi Kubâd’ın birâderi ki dimâğı fesâda varmışdı, ol keykûbâd-ı ‘âlî-câhın tevcihini ol cânibe mülâhaza itmekle ‘ale’l-fevr **hayrû’l-müslîh** câddesine sâlik olub azer-i bezîr ki Kıbâd nîk-nihâd huzûruna sadr olan günâhından ‘özü havâhân oldu ve ıslâh-u ceble mâbeynleri ıslâh-ı pezîr olub bî-küllîye madde-i niza’-ı inkıtâ‘ buldı. İhvân ile yusûf-u mabeyninde nidâ-yı **lâ-tesrîbe**¹³³ gûş-u hûş ba’îd-ü karîbe isma‘ olundu. **Sâniyen** Dasnî (داسني) didikleri gürûh-u mekrûhe-i pelîd, nesl-i yezîd serdâr-ı kâmkâr server-i behcet-yâr devlet-medâr hazretlerinin ‘inân-ı âzmini anların kal’a-i kam’alarına mün’atıfdir deyü havflarından mağaralara

18-a

münhezim belki yeryüzünden mün’adim olmağla şerr-ü şurları ‘arsa-i ‘âlemden dûr oldu ve mekmen-i dizdân mâmen-i kârân olduğunu ümerâ-yı etrâf hâkipâyî şerîflerine ‘arz idüb sâlikân-ı müsâlik ve müsâfirân-ı memâlik ni‘met-i refâhiyyet ve imân ve gümân-ı itminân mukabelesinde samîm-ü cân ve canândan da’-i devlet pâdişâh-ı cihân ile şükr-güzârlık tarikinde cân-sipârlık eylerler. **Sâlisen** Şehrîzor savbına tevich-i şerîfleri olmak mülâhazasıyla Timûr Hân İsmâ ‘il beg’i tutmuş iken pek ‘özür-leng ile revâne eyledi. Rabi’an şâh-süvâr-mu‘areke rezm-ü cidâl şîr-ü meydân ve harb-ü kîtâl Kürdistân semtine nühzât-ı hümâyûn ve ‘azimet-i meymenet-makrûn buyurmak mülâhazasıyla def’a saniyede Şâh İsmâ ‘il-i sâni ismiyle hurûc iden Kalender

18-b

Bi’l-nekr fi’l-hâl çevresinde olan şeyâtîn-i ins a’nî-gerdân na-cins arasından mücerred olub hây-i hûyi tumturak ‘asâkir-i nusret mâser dehiştînden ‘uryân-u çıplak ol namüzekkir-i hasîr ve haîb-ü müfrîd gaîb oldu ve sağ ve sola kaçmakla kurtulamayub ‘akibet-i solağ eline tutsağ olmağla anın şuglundan ferağ al-virdi. **Hâmisân** ol neheng-i

¹³² Kamer,7’de geçen bir ifâde: “Yayılmış çekirgeler gibi”

¹³³ Yusuf, 92. âyetindeki ifâdeye bir atıf: “Kınama yok”

bahr-i dilâveri hazretlerini mahi deştdе gayrıya hâkim olan solağ üzerine hücûm itmek tevehhüm olmağla âl- ‘Osmân’ın tassîd-i katından meşhedin el-şerîfeyn tevlîtime ve izhâr-ı inkîyâd ve itâ‘at idüb adamlarını sâhib-i sa‘âdetlerinin hâk-pâyî şerîflerine gönderdi ve suret-i ihlâsını bâb-ı mûrâd bahş-ı türâbına ‘arz eylemeğe recâ eyledi. **Ve’l-cümle** ol refî‘ü’l-kadr ve’ş-şân hazretleri **iste‘înû ‘âlâ-kazai’l-havâici bi’l-kemâli** hadîs-i şerîfini

19-a

Düstûrû’l-‘amel ve binâ-yı umûre temel kılmağla sıdkıyyet ve safâ-yı taviyyetleri meyâmında daîma anlaraa eltâf-ı Sübhânî ve a‘tâf-ı Samedânî karîn-ü yâr ve mucize-i Resûl-u Muhtâr imdâd-ı Çâr-yâr-ı kibâr mu ‘în-i meded-kâr olub verdikçe diraht-ı bahtı müntec-i netaic-i bî-şümâr ve münâfi‘-i ismâr olmaktadır ve gülbin-i fikri âb-ı lutf-u Yezdânî ile suvârıldıkca küllî feth-ü nusretler açlıb bârver olub bilâd-ı emsâr nefehât-i fütühâtinden revâyîh-i tayîb-i ahbâr bulmaktadır. **Ey ‘azîzler** sad-hezâr-ı âferîn ol mazhâr- u ‘izz-ü temkine ki bir rây-i rasîn içinde bu nice fevâid-ü gavâidi tazmîn idüb sahâif-i ruzigâr ve evrâk-ı defâtir leyl-ü nehârde yâdigâr komuşdır. **Nazm-ı mesnevî:**

يارب اين يادكار مرد انرا
زاده طبع هوشمند انرا
چون نفس رُوح پرورش داري
تا ابد فيض كسرتش داري

19-b

عزم آن شهسوار خودستان بجانب خودستانو مطفر کشتنبر
بر آعدي دين وعصيان نمودن سجاد لعين علي ما يستحق الي لوهم الدين

Daîma ol ‘âlî-câh-ı ma‘âlî dest-gâh hazretlerinin melhûz-u hatır –ı ‘âtır mekrûz-u zamîr ferhûnde- mâserleri bu idi ki reşk-i riyâz-ı canân olan bilâd-ı Huzistân hayli zemândan berü Mahâll-ü havâdis-devrân ve zir-dest-i istilâ-yı mübtedi‘ân olub feth-ü teshîri mucîb-i sevâb dü-cihânı anda olan fırka-i dâllenin tedbîr-i tedmîri vesîle-i fevz-i sa‘âdet-cavîdânî olmak muhakkaktır. **‘Ale’l-husûs** ki çirk-ı şirkle âlûde olan Müş‘âşa‘ taîfesinin re‘îs-i dalâlet te ‘sîsi Seccâd-ı bed-nihâd Hazret-i ‘Âlî’ye keremullâhi veche ve radiyullâhi ‘anha hâşâ ulûhiyyet isnâd itmekle üzerine cihâd-ı efrâz-ı ferâiz ‘ibâdetdir. Hile-ü hud‘â ile birkaç yıldan berü Bağdâd hâkimlerini aldatub

20-a

Âl-‘Osmân asitânesine suretâ inkıyâd ‘arz itmşdir. Ma‘ahazâ ki nefsi emîrde mizebzeb-ü bî-dîn ve bed-mezheb olur. Kızılbaş cânibinden havf itdüğü zemânda pâdişâh-ı ‘alem-penâh feth-übilâd ismine Bağdâd ‘askerinden istimdâd isteyüb ‘asker-i zafer-eseri gönderildikde Gerha Suyu kenarına gönderüb düşmânı heybetleriyle def‘ itdikden sonra ‘asâkir-i zafer-mâsere zahire virmeyüb Gerha (كرخه) Suyu’ndan geçürmemeğe bir bahâne peydâ itdirüb gerü göndermeğe mu‘tâd olmuşdır ve bundan esbâk Şâh İsmâ‘îl nâmına hurûc iden Kalender kızılbaş kendü mâbeyninde sedd olub bu esnâda katl olunmağla tekrâr üzerine havf-ı müstevlî olub hâlâ bu cânibden ‘asker taleb eylemişdi. Muktezâ-yı rây-i savâb budur ki Devrâk(دورق) ve Şuşter(شوشتر) fethine i‘lâm-ı zafer-encâm getirilüb bu def‘â dahî Seccâd (سجاد) imtihân oluna. Şöyle ki ihlâs ile ‘asâkir-i nusret mâser önüne düşüb

20-b

‘asâkir-i mansûreye lâzım olan hadamât-ı mebrûre edâsına mecd-ü sâ‘i ve mebzûlü’l-mesâ ‘i ola. Fe hüve’l-murâd ve illâ ki ‘alâmet-i ‘isyân ve ‘adet-i gayr-ı mardiyyesi üzerine izhâr-ı âsâr-ı tuğyqn eyleye. Evvelâ anın hâşâk-ı vücûd habs-i âlûdini ortadan götürüb ba‘de kızılbaş evbaş ile savâş oluna. Ahvâli bu minvâl üzerine asitân-ı murâd bahş-ı türâbına ‘arz olunub emr-i şerîf vâcibü’l-ımtisâl vârid olduktan sonra Elvendiyye Kasabası’ndan cebel-i Hamrir (حمرير) yolundan o tâk-ı meymenet karîne-i semîr-ü sefer olmağa Dizful (دذفول) ve Şuşter cihâtına ta ‘yîn olundi. **Bejt:**

خوش بود کرمحک تجربه آید بمیان

تاسیه روی شودهرکه دروغش باشد

Bu cânibden Seccâd pür mekr-ü tezvîr pâşâ-yı sâfî-i zamîrin cünûd-u nusret ve fevd ile rûd-u Gerha kenarına vürûd itdüğüne habîr odukdâ ‘âdet-i gayr-ı marziyyesi üzere fikr-ü tedebbür ve mekr-ü tezvîre başladı.

21-a

Ve sa ‘âdetlü Pâşâ hazretlerine bir nâme bu mazmûnla inşâ eyle deyü deprime itdi.

طلب کردن سجاد دپرش را وانشا کردن نامه باین مضمون جهتم

ان وزیر صایب التدبیر

که ازمن بیاشا نویس ای دبیر

یکی نامه لایق د لپذیر

که ای میوه باغ الوندیان
 که ای بنده خص عثمانیان
 بنه کوش برقول من ای امیر
 از ان پشکر دی بد ستم اسپر

زکنج وزکوه زخیل سپاه
 دهم هرچه جویی مرادت بخواه
 بشرطی از کرخه خود نکذری
 بدزفول این قوم راناور ی

کراین کینه ور لشکر بی شمار
 کند جانب من ز کرخه کذار
 یقین میل دزفول و شوشتر کنند
 که حکام این هرد و ابتر کنند
 تو خود نیز داری نجاطر خپان
 که دزفول کیرید تا کازرون
 ولیکن ازین فکر باطل کذر
 که شیران درین ده نهاد ندبر
 کنون شرح احوال ایشان شنو
 غنیمت بود باز کشتی برو
 که کرمی لدزفول خواهی نمود
 بکر ترک این فکر بیهوده زود

21-b

که ابواب دزفول ای سرفراز
 نخواهد شدن خود بروی توبار
 چه مقدار باشد سرم در بدن
 کسی کی تواند کز فتن زمن
 اگر عسکر بیحد آید زروم
 و کرایدم خود قزلباش شوم
 بهر دوکنم کارزار یچنان
 که کردست رستم یماز ندران

يکي زنده نکذارم از صد هزار
 باشان نمايم ره کارزار
 که ماندچو رستم زمن یادکار
 مسلم شود شاهي اين ديار
 وکر فتح شوشتر بود ميل تو
 بکر ترک وبگذر ازین نیل تو
 که حالا قزلباش چندین هزار
 بشوشوشترکرفته سر اسر قرار
 اگر لشکرت هست پیش از شمار
 تواني بايشان کبي کارزار

وکرد رشمار آيد اين عسکرت
 بخوهد شدن مال با لشکرت
 نکويي که سجّاد با مانکفت
 که راز قزلباش از مانهفت

نصیحت بگفتم شیندي دگر

اگر خود بیایي به بینی هنر

22-a

وصول نامه سجّاد پیش آن سرور

Ol mazhâr-ı gazâb-ı Rabbânî kahr-ı Yezdânî sâni-i iblîs ve iblîs-i sâni a'nî ol re'îs-i kavm-i zulûm bî-dîn ve bed-mezheb terk-i edeb idüb nâmesini ol cenâb-ı âlî-câh hıdmetine revâne eyledi. Çün Resûl-nâme-i nâ-makbûli ol bu el-fuzûl cânibnden pâşâ-yı kâmkâr hıdmetlerine vâsıl eyledi. Pâşâ-kâm-bâhş nâmesine nazar idüb gördi ki derûn-u pür- 'allî gibi nâmesi hayl ile kat kat toli ve sîne-i bî-sekîne pür-kînesi gibi kîne-ü mekrden memû satırları 'ahd-ü peymânî gibi geç ve nâ-hem-vâr ve harfleri hâtrı gibi müşevveş-ü bî-hencâr mazmûnundan habîr ve 'uyûbuna basîr olacak tığ-ı berk-efrûz gazâbı tîz ve sâ'ika-i 'âlem-sûz hamiyeti âteş-rîz olub lakin katl-i resûl vaz'-ı makbûl olmaduğı haysiyyetden gayzların kazım-u gazâbların hezîm eyledi.

22-b

مصلحت کردن پاشا بخصوص سجّاد

Ol gül-i gülistân 'izz-ü devlet ve besr-i bûsitân feth-ü nusret fi'l-hâl divân idüb ümerâ-yı şevket-medâr ile bu husûsda müşâvere itdikde her biri semen-bâd pây-ı fikri meydân-ı

tedebbürde cevlân virüb hatırlarına lâyh olan arâyı ol saff-der-i saff-ârânın ‘izz-u huzûrlarna ‘arz eylediler. Âhîr-i sâhib-i sa‘âdet gülbîn-i fikrinden açılan güller rayıhasından dimâğ-ı ‘asker-i zafer-rehberde mu ‘attar idüb itdi. Bu **Li-mü’ellifihi:**

Muhibb-i hândân-ı Âl-‘Osmân

‘Âlî-Elvend bâşdâz-ı dil-ü cân

Hâlâ ‘inâyet-i pegâyet-i Rabbânî ve itlâf-ı bî-nihâyet-i Subhânî birle ‘asâkir-i zafer-mâser sultânı ile Şuşter ve Devrak fethine ‘azîmet idersiz. Eğer Seccâd bizümle yek-dil ve yek-cihet olub meded-ü mu‘âvenet iderse bize lâzım olan oldu ki envâ‘-ı tergîb ve ihsân ve nevâzeş-i peykerânla dîvân-ı

23-a

‘âlîye da‘vet idevüz. Şöyle ki da ‘vete icâbet itmeyüb dîvân-ı pâdişâhiye gelmeye ve ‘isyân-ı sûretin izhâr eyleye ve yolumuzu tutub harb-ü kîtâl ve cenk-ü cidâle başlaya. **El-bâdî azlamu**¹³⁴ mucibince kızılıbaş harbinden anın savâşı evveli ve Şuşter fethinden Dizful fethi enseb-ü ahiri olur. Ol takdirce bize vâcib olan budur ki evvelâ şâh-râh ‘asâkir-i İslâm’dan kerd-i eziyetini def‘ ve fitne-ü âşûbini ref‘ idelüm ve emr-i hümâyun mucibince tığ-ı hûnrîze hâr-hâşâk vücûd-u habs-i âlûdinden ‘arsa-i meydânı pâk idelüm. ‘Âsâkir-i encüm-şümâr devet-medâr bu tedebbür-ü dîl-pezîri ve rây-i cihângîri istimâ ‘ idecek rây-ı cihân-ârâsına yüz bin âferîn ve sad-hezârân hezâr-ı tahsîn eylediler.

رفتار پياشا بفتح آزديار

‘Âle’s-sabâh ki hüsr-ü hâver kat‘-ı menâzil vatî-i merâhil eylemeğe munzûr-u

23-b

Târem-i çâremden tulû‘ idüb mağrîb diyârına müteveccih oldi. Ol bedr-iâsmân-ı devlet şark tarafına ‘asâkir-i encüm-şümâr ile bî-muhayyel-i neks ve dilâyel-i lebs ke’l-bahri’l-tâmî ve el-gaysü’l-hâmî Geha suyi kenarından Dizful Suyu kenarına müteveccih ve ‘azîm oldi. **Nazm:**

چنان زانند مرکب در بیابان
کی در روی زمین باد شتابان
زبانک کوس ووز زخم چکاچک
طنین افتاد بر نه طاس افلاق

¹³⁴ “Aşikâr olan en karanlık olandır.”

bir günde anda sa'âdetle nüzûl-u iclâl buyurduğu gibi münşî-yi bâ-müşîr ve debîr saîb-i tedebbürünü çağırıldı ve Seccâd'a bir nâme bu mazmûnla yazmağa sürdi.

طلب کردن پاشاي نك نهاد دپرصافي اعتقاد را بی سجاد نامه بوشتن

دبیر یطلب کرد روشن ضمیر
بدانش جوان و به تدبیر پیر
بگفتش یکی نامه نامدار
نخستین درونام پرورد کار
پرآنکه سلام بی و علی
درودرج کن آشکار و جلی
پرازمدح اوصاف سلطان مراد
بسحاد بنویس کای بد نهاد

24-a

کر از نسل بدران مهد بی تویی
بباید نصیحت زمن بشنوی
نه پچی سراز امر سلطان ما
بیابی بد یوان خاقان ما
کراین امر از جان و دل بشوی
بیابی زشه منصب خسروی
نکیری کراین امرا سرسری
بیابی زما دولت و سروری
سرایت شود پر زهمیان زر
دکر از غلامان ززین کمر
زخیل و سپاه و چشم بعیدد
ده □ یمت بهر کار جویی مدد
بیاتا بهم هم زبانی کنم
بآفاق کشورستانی کنم
بیاتا قزلباش رایک سره
نجنجر بیریشان حنجره
بیاتا خود از کوه کیلوهمه
ستانیم خیل و سپاه رومه
بیاتا دمی سرفراز یکنم
بملك عجم ترك تازی کنم

بیاتا بشیر از روی آوریم
 بد و حمله از چارسوی آوریم
 ستانیم ملک از قزلباش شوم
 غنمت فرستیم در ملک روم
 و کرنیست باما سر یاریت
 نباشد ثبات و فاد اریت

24-b

به یچی سر از امر سلطان روم
 کنیم شهر دز فول بو تشوم
 از آغاز چنک توسازیم ساز
 بملک تو کردیم کردن فراز
 کرایی بمادر مقام خلاف
 بقصدت براریم تیغ از غلاف
 شود کردنت در سلاسل اسیر
 بدان اِنْهَذَا لَدَيْنَا يَسِير
 کر این پند ناید تر اسو دمنند
 بآخر نصیبت شود قید و بند
 چو آخر شد این نامه بو العجب
 بکفتا که کردند قاصد طلب
 بدو کفت کای پک رفتار باد
 ببرنامه ام پش آن بد نهاد

Ey Nîyâzî ol emîr-ü melikü'l-ahâd ve şâh-ı Kürdilân bed-nihâd 'âd-ı sâni sâni-i ibn-i 'amm Şeddâd a 'nî Seccâd 'aleyhi mâyestehikku ilâ-yevmü't-tenâd¹³⁵ bu mazmûndan gâfil oldu ki pâdişâh-ı İslâm itâ 'atinden ve uli'l-emr nafizü'l-ahkâm inkıyâdından rûgerdân olan nâdân müslümân değildir ve bu güne 'amel-i müstetbî ' heybet-i emel olacağı tereddüd ve gümân değildir.

25-a

باولي نعمت اربرون آي
 کر سپهري که سر نکون آيي

¹³⁵ "Kıyamet gününe kadar hak ettiğini bulsun"

Vusûl-nâme-i serdâr peş-ân bî-dîn

çün nâme-i serdâr-ı saîbü'l-tedebbür ol pür hurûf bî-basîre vâsıl olub mazmûnundan habîr oldi. Fi'l-hâl mugarrimân ve kâh-nân gibi erkân-ı dîvsîret ve a'yân-ı gavl-i saffetlerini cem' idüb ve a'yân-ı şehri-ü rahnân saffetân-ı 'asrî dahî anda hâzır eyleyüb sâhib-i sa'âdet hazretlerinin nâme-i bâ-ferrini bunlara okuyub mazmûni ma'lûmları oldukdan sonra bunlardan cevâb istedi. Evvelâ a'yân-ı şehri ol nâ-bekâra nasihât-günân **inne'l-mülûke izâ-dehalû e-karveten efsedûhâ ve ce'alû e-'izzete ehlihâ**¹³⁶ âyetin tilâvet eylediler ve bu dârû-yi telh-i nasihati şehd-i zerâfete amîhte idüb

25-b

Bir hoş edâ ile didiler ki sultân-ı 'âlem ve hâkân-ı 'Arâb ve 'Âcem ve Türk-ü dilem, a'nî hüdâvendigâr-ı cihân ve fahr-i zemîn-ü zemân hazretlerine mukavemet itmeğe şehinşâhân-ı zemîn-u devrân pâdişâhân-ı devrân kadir olmayub 'aczlerinden 'arsa-i cihânı hükm-ü revânene müsellemlerdir ve rabîka-i itâ'at ve inkıyâdını kılâde idüvüb kahramân-ı kahrından engirüs ve almân el-âmân deyü çağrılmışlardır. Hâlâ inkıyâddan gayrı halikâ-i münâsib nesne yokdur. Maslahat oldur ki safâ-yı kalble pâşâyı kâmkâr istikbâline varalum Dizful memleketini türâb-ı ikdâmîle müşerref idelüm. Şuşter fethi murâd idinürse cân-u bâşla kelleyi mu'âvenet idelüm deyü ol dâlli tarîk-i Hakka hidâyet ve hayra delâlet eylediler. Bu kelimât-ı ma'kûl ol nâ-ma'kûle kabûl olmayub cebîn-i nekbet-âsârında

26-a

gazb-ı tehevür-nümâyân ve âteş-i kahrı bād-gurûr ile firûzân oldi. İçlerinden havâce-i Nizâmü'd-dîn ki i'timâdü'l-devle kadı Celâle'd-dîn ki, şehrin kadısı idi, hemândem tığ-ı dellâl ile pâk-tirâş itdürüb teşvîş-i rîşden âzade ve hilye-i lihyeden sâde itdirdi ve kaç çirk-i şirkle bahs olan meclîsinden ihrâc eyledi. Mezbûrân-ı kemâl tazaccur-u inkisârta tuse-i firâra süvâr olub hazare didiler ki: Ey dilâverân-ı pür- temkîn ve ey safderân-ı saff-şiken 'arsa-i kîn bu şeytân-ı la'în ve bu keşîş-i bî-dînden ne ricâ idersiz ve ne ümîdle ana ilticâ idersiz. **Nazm:**

Düşmânı dostdan cüdâ itmez

Kendüye 'aklı ked-hüdâ itmez

Küşver-i hûşîn itdi bâde-i harâb

Bâm-ı câhında itdü yevm-i garâb

¹³⁶ Neml,34 "Elbette ki hükümdarlar bir memlekete girdiler mi orayı perişan ederler ve halkının ulularını alçartırlar."

Biz ki râhında çekmişüz nice kahır

Câm-ı cevrenden içmişüz nice zehir¹³⁷

26-b

‘Ârzumuz virdi ‘akıbet-i bâde

Kim de vir bunca cevr-i bidâde

‘Âklınız varise gelin gidelüm

Bu gelen şâha ser fedâ idelüm

İttifâkâ ol mel ‘ûn bunların¹³⁸ sözlerini istimâ ‘ itiekden sonra ta‘zîr-i şedîd ve cels-i medîd itdürmelerine işâret buyruldu. Ümerâ-yı nekbeti bu ahvâli müşâhede idecek ol bed kişin zehr-i nîş ve ol bî- günâhların teşvîş-i rîşinden havf idüb didiler: Ya kerîm rây râyın fermân fermânındır. Nahnu ûlû-kuvvetîn ve ûlû- bes’în şedîdin¹³⁹ kanki tarafa ‘azîm olursak serbzlık ve hüner-perdâzlığımız ma ‘lûm-u şerîfin olacaktır. Bu kelimât âna hoş bî-gâyet hoş geldi.

خوش آمد هر کراکفتي خوش آمد

Bunlara itdi. Ey pâk-ı nihâd-ı mürîdlerim vassâf-ı i‘tikâd-ı kulblarım

27-a

Bu kelimât-ı pesendidenin sizden revâyîh-i tayyibesin iştişmâm itmekle zühûr-u sa‘âdetime bir kuvvet geldi ve fark-ı sa‘âdete tâc-ı devlet kondi. Bunlara vâfir akçeler virdi. Ba‘de erkân-ı bî-erkânına taltîf idüb itdiler ki hâlâ hatrıma hatur ider ki ‘Âlî Pâşâ bir şecî‘-i dilîr ve sahib-i rây ve tedbîrdür ki eğer bu merz-i bûma yol virülürse bu memâlikin mesâlikinden habîr olursa bilâd-ı Huzistân’ı sühûletle kabza-i tasarrufuna getürdi ki uc beglerbegilik yeridir ve âz zemânda Şîrâz’a dek ki şîrâze-i mülk-ü ‘Âcem’dir fethi der. Kal ‘a-i Şuşter ki memâlik-i ‘Âcem’in ‘arûsidir. Ol saff-der-i saff-ârâyâ müyesser olacak benim işüm tebâh-u bahtım siyâh olur ve hükemâ buyurmuşlar ki: **Beyt:**

سرچشمه شاید کرفتن بیل

چوپرشد نشاید کدشتن به سل

hâlâ bana görgülü olan oldur ki hayyil-i hiyyâl ve hud‘ami önüne

27-b

Akıtub etrâf-ı cevânibi bi-keydim ve ‘asker keyd-ü mekrimi ortaya götürüb neylersem eyleyim ânı geriye döndürem. Bundan gayrı vecihle bu ‘askerin def‘i ve bu kişverden ref‘i mülâhâtındandır. Anlar ehl-i sünnet ben ‘alîullahî, anlar ‘Alî Hazretleri’ni mahlûk bilürler, ben anı hâlik-i i ‘tikâdım i ‘tikâdlarına uymaz ve beni anlarla cem‘ olmak râst

¹³⁷ “Altı çizili kısım, 26b’nin ilk satırında olmasına rağmen nazımın bozulmaması için 26a’ya aldık.”

¹³⁸ “Altı çizili yazı nazım kısmında geçmesine rağmen aslında düzyazı (nesir) başlangıcıdır.

¹³⁹ Neml,33 “Biz güçlü kuvvetli kimseleriz; zorlu savaş erbabıyız.”

gelmez. Şimdiye dek Basra'dan Bağdâd'a gelüb giden tüccârın seffinelerin selbi ile geçinürdüm. Elli yıldan berü vech-i ma'îşetimi terk itmek müşkildir. Bunlarla medâr eylediğim kızılıbâşı anlarla korkudub kendü maslahatımı bitürmek idi. İş bâş-u câna terk-i cân ve mâne geldi. Çare budur kim bunlara bir tehdîd-âmîz bir mektub gönderem eğer bu sevdadan geçdilerse febihe'l-murâd vâlâ leşker-i hûn- hâr ve şîmşîr-ü sâ'ika-girdârımla bunlara bir kâr-zâr gösterem ki edvâr-ı felek-i devvârede

28-a

işidilmiş ve görülmüş olmaya! Sözü bunun üzere hatm itdi ve nâme-i nâ-meymûnunda bu mazmûndan mâ'ada câde-i edeb ve hayâdan taşra çıkub muzâmînler yazub ki zikîrler mûceb-i müstemî'ne elem ve yazanlara sebep-i gam ve okıyanlara bâ'as-ı hemmleri olur. Derc-i ecned idüb gönderdi. Çün nâme-i bî-nâm ve nişânını sâhib-i sa'âdet hazretlerinin hâk-pâyîlerine gelüb ol ma'den-i 'ilm-ü hilm hâsıl mazmûnuna vâkıf olacak ümerâ-yı nîk-râya mefhûmun bildirüb itdi. A'râb-ı nifâk-kîş husûsâ Müş 'aşa'yân-ı bed- endîş nakz-ı 'ahd ve bî-meyân üzere meftûrdurlar ve ri'âyyet-i ehl-i imân ve müra'ât-ı imândandur derler. Serdâr-ı eşkiyâ ve ser-hayl nâfizân-u nâkizân 'ahd-ü vefâ a'dâvet-i nihâmı sen âşikâr ve kîne-i dirînesin izhâr idüb mürğ-i dil pür-gillî kafes-i teng sîne-i bî-sekîne pür- kînesinden pervâza gelüb fitne-i saffirine

28-b

başlamışdır ve şerr-ü 'inâd bâl-u birrin âçub çengâl-ı 'ukâb 'ukûbete giriftâr olacağı gelmişdir. 'Âsker-i pâdişâhî da'vetle getürmüş iken sene-i maziyyede itdüğü gibi 'asker-i muzafferî saydsız döndürmeğe yüz tutmuşdur ve perde-i hayâyı çehre-i endîşeden götürüb bizümle ahenk-i cenk eylemişdir. Şöyle ki bu zâl-ı muhâl ve endîşe-i batıldan geçüb yol virmezse ve ihlâsla önümüze düşüb bizümle Şuşter fethine gitmezse bu neclin düşmânı ardumuza koyacak değilüz. Evvelâ anın hakkından andan sonra Şuşter fethine gideriz ve âyet-i kerîme **yâ-eyvühellezîne âmenû kâtilû'l-lezine velûneküm mine'l-küffâr**¹⁴⁰ mazmûnuna 'âmil oluruz. Cemî'-i ümerâ ve 'asâkir-i saff-şiken saff-ârâ ve ashâb-ı âra buraya tahsîn itdiler ve sad-hezârân âferîn didiler. **Ey Niyâzî** sen dahî bülbül-ü hezâr-destân gibi gülistân-ı medh-ü senâsına zebân-

29-a

güşâ olgıl ve bed-nihâdın vücûd-u nâ-pâki ma'dûm olmasına du'â kılğil. Şol saff-der-i meydân-ı şece'ât ve ol süleymân-ı eyvân-ı sehâvet ve ol serdâr-ı leşker-i zafer-rehber ve

¹⁴⁰ Tevbe, 123 "Ey iman edenler! Kâfirlerden yakınınızda olanlarla savaşın."

ol sipâh-sâlâr meydân-ı nusret-ü ferr hazretlerinin dâimâ tığ-ı hunrîz kahrına niyâm-ı halkûm a'dâ-yı dîn ola ve hemîşe-i hancer cûşen-güzâr gazâbına gılâf-ı pehlevî düşmânân-ı la'în ola. Âmîn yâ mu'în

بیان بعضی از اوصاف قبیح سجاد و ظاهر شدن عداوت او شه

Bu cihâdın râvîleri ve bu feth-i nusretin nâkilleri bu vecihle didiler ve sıhhat üzere haber verdiler ki çün refî'ü'l-kadrü'l-şân hazretleri Gerha şattından Dizful suyunun etrâf ve cevânibinde nüzûl-u teşrîf buyurub ref'-i i'lâm zafer-i i'lâm ve nasb-ı hıyâm sipihr-i intizâm eylediler ve ol bed-nihâd istikbâle geldüğü takdirce hüsn-ü ittifâk ile 'inân-ı 'azîmetlerin Şuşter suyuna mün'atıf kılmak

29-b

Fikr eyleyüb ol bed-nihâd kudûmüne müntazir oldılar.

رسید رخبر شه بآن نسك لمعون

Ol bed-nihâd silâb gibi 'asâkir-i mansûrenin cûş-u hurûşun göricek fi'l-hâl iki yüz nefer mikdarı süvâr-ı şeyâtîn-girdâr ve piyâde-i tarrar-ı mekâr şeytânâtla ma'rûf gayyârlık ile mevsûf ki çıplâk bedenden pûsetin sıyrılır ve sırmalı gözden sırmasin çalarlar idi. Va 'd-u va 'îd pismârla bunlara dedi: Gerekdir ki bu gilân-ı rûm 'askerine karşı varasız ve enva'-ı mekr-ü firîb ve hîlenüz ve izâf-ı keyd-ü hud'a gördi. 'Âmele getirüb pinhân ve âşikâr bunlara bir renk ve bi tarîkle ulaşub bünyâd-ı cenk idesiz ve anların cem'iyetini perîşân ve geldiklerinden idüb döndüresiz. Eğer bu hıdmet hakkından gelüb edâ idecek olursanız halkdan sizi bî-niyâz ideyim ve sizi mâl ve mülkde enbâz ideyim deyü dil-nüvâzlık eyledi. Bunlar dahî pây-i tahtına bûse virüb 'âdet-i gayr-ı marziyyeleri

30-a

üzere ana secde idüb 'asker-i zafer-rehber tarafına revân oldılar bu cânibden 'asâkir-i zafer-mâserin i'tikâdları bu idi ki Seccâd pâdişâh-ı 'âlem-penâhın sancağın çeker ve ol her zemân 'asker taleb ider. Davârları için gâh ve 'alâf talebine hıdmetkâralrın taraf tarafa gönderdiler. Bunlar kalîl-ü müteferrik ve anlar keşîr-ü müctemî' olmağla üzerlerine hüçûm eylediler. Ba'zısın şehîd ve ba'zı mecrûh idüb davârların ol emîr-i dizdâna aldılar gitdiler. Ol mülhîd-i nâdân bu ma 'niden şâdân olub vâfir-i akçeler tâht idenlere nevâhit eyledi. Bu haber 'asker-i zafer-ferre vâsıl oldukda ol yegâne-i 'asr ve

ferzâne-i dehrin ‘izz-ü huzûrlarına varuûb ahvâli vukû‘u üzre ‘arz eyeldler ve ruhsât dilediler. Tâ ki ol mülhîdlerden intikâma ihtimâm eyleyeler. Ol ma‘den-i hilm-i vakâr bir hoş edâ ile bunların hatırlarına

30-b

Teselli virüb itdi ki: “Ol lâ-ya‘kıl bu fi ‘il-i fâsidden gâfil ola. Bu neclîn-i nâ-şâyeste za‘ik-i sudûruna rızâ vermeye münâsib oldular ki bu ahvâli bir mektûbla i‘lâm idevüz. Eğer rızâsı yok ise esbâbınızı nehhâblardan alıvire. Belki nehhâbları eli bağlu göndere ve eğer ta‘lil-ü tegâfûl eyleye. ‘İsyân ‘alâmetidir hakkından geline!” deyü buyurdılar ve ‘asâkir-i mansûre tahsînler idüb buraya râzî oldılar. Eğerçi ol zübde-i erbâb-ı firâset ve ‘umde-i erbâb-ı ferâset anın ‘ayubına basîr ve ahvâline habîr idi ve dirdi. **Beyt:**

درکار دین ز مردم بی دین مدد محواه

از ماه منخسف مطلب بورصکاه

Lakin tahmîli andan ötürü idi ki bundan esbâk mansıb-ı birâderleri ve hükûmet-i karındâşları devâm-ı devletleri için Seccâd böyledir ve şöyledir deyü bâb-ı sa âdete ‘arz idüb ri‘âyyetine ba‘s oldılar ve âhir virdikleri barut ve gülle ile ol bed-nihâd ‘askere zebânlar

31-a

yetiştirdü ve bunca fesâd ol kuvvetlerle eyledi ve pâdişâh-ı İslâmın safha-i hâtr-ı şerîfine münkâd ve mutî‘ der-sebt olunmuşdur ve tekrâr be tekrâr ol bed-nihâd hakkında mezîd-i ‘inâyât-ı hüsrevâneleri zuhûra gelmişdi. Eğer bu ‘âlî-câh bâdî-i hâline nazar idüb teemmülsüz ol mazhar-ı keyd-ü ‘inâdla muhârebe itdi. yâhûd mukâtele kıldı. Hussâd-ı şeytânât-nihâdlar ve fesâk-ı ehl-i fesâdları ne mikdâr efsâneler peydâ eylediler. Elhamdülillâh ki cümlesi menkûb-u makhûr oldılar. **Beyt:**

دشمنش باهمچومیخ خیمه میخواهم مدام

سربسنک وتن بخک و ریسمان درکردنش

Ve şükrullâh ki ‘âlim-u ‘âlimâne ol bed-bahtın keyd-ü hîlesi ve hud‘ası zâhir olub pâşâ hazretlerinin sa ‘ylarına vâkıf ve her husûsda muhikk olduğın bildiler ve Bağdâd’ın ümerâ ve âğâ kulları sâhib-i sa‘âdeti ol vâcibü’l- def‘in katline ragb itdiler. Ol ma‘den-i hilm-ü vakâr

31-b

bu husûsda divân kâtibine bir nâme bu mazmûnla inşâ itdirdiler. Ol dâl-ı mudille bu ahvâli inhâ eylediler ve ta'rifinden sonra böyle yazdılar:

باین مضمون بسجّاد نامه نبوشت

اعلام محبّت انجام و پیام مودت فرجام آنکه بنا بر طلب آنجباب
 وشهنشاه کامیاب عساکر نصرت مآثر باین مرزوبوم آمدند
 ومطیع ومنقاد پادشاه علمپناهد تصور کرده در مهمّات و
 مآحتیاج خود شروع نمودند از جمله خدمتکاران خود را بطلب
 علف وکاه درد یههّا نزدیک عصرکاهی رفته بودند رعایا
 کاه وجوی که داشته اند پنهان کردند وبایشان نفروختند
 ختی درمتین ایشان آن قدرکاه نیافتند که عصافیر بنما قیر
 گرفته بسوی ستوح پردوآن مقدارجو پیدا نکردندکه مورچه برداشته
 بماوای وثقبه خود برد لهدایاس کرده باردوی همآیون
 رجعت کردند چون ازقري پرون شدند وبجل تردیل کردند

32-a

درشغب جبل پنهان شدکان ازاکراد واعراب از عقب ایشان تاخت
 آوردند ایشان جماعتی قلیل وازیکدیگر منقطع انها گروهی
 کشیر ومجتمع بکیبار حمله کردند بعضی را مجروه وبعضی را بقتل
 رسانیدند اسباب ایشان گرفته فرار نمودند از گوشه کنار
 حبر گرفته آن بد کاران درخت حکومت آنجنابند محبّت نموده
 در پیدا کردن ایشان سعی جمیله بظهور رسآینده اسباب غازیان
 وجماعت دزدانرا باینجناب ارسال کردانند وخضر وقت
 خود باشید ویراق سفرکنید که عنقریب بخدمت رسیده
 ذخیره واسباب زواید وثقیل رابقلعه گذاشته بهرجانب که
 مصلحت داند عزیزمت کنم که انشاءالله من توفیق ربانی وظل سبحانی
 بزودی وآسانی فتح کرده عودت نمایم وازانجناب این نوع
 اطوار غریب وعجیب نمود وتو خود میدانی که پادشاهان عالم
 عرصه روی زمین بحکم روانش از عجز خود مسلم کرده اند

32-b

ماخبود ز چشمه حسابیم باید که تغیین عادت کرده دبراق وتهیه
 اسباب سفر اقدام نمایند وبکدام طرف رفتن اولیست اعلام کنند
 اگر میل عهد شکستن دارید ما میل میثاق وبیمان بستن داریم

اكر باماسر جنك داري ماسر صلح داريم ومدّتي است كه ميان
 ماوتومحبتت و اخلاص و مودت واقع شده بود حالا بيكبار
 عهد و بيمان شكستي و بعداوت اين عسكر كمربستي مكن كه عاقتي
 ندارد و چنين افعال فاعلش را نيست و نابود كرداند يقين
 و تحقيق داسته باشي كه اكر عداوت بمحبتت تبديل ازين و طغيان
 تنزيل نميكنيد ان كان صعدت الي حوالسمّا وان نزلت اليسمك الما
 نحضرك ونطلع من حقك ايها الامير وبنعتك الي □ جهّم وبسر المصير
 عهدو ميثاق بسي رفت ميان من وتو
 عهد بشكستي و ميثاق فراموش شدت
 مردم من همه از جور تو خواري دبند
 حق اخلاص بيكبار فراموش شدت

Ve's-selâmu 'âla-men ittebe'âl-hüdâ ¹⁴¹ name temâm olduğu gibi bir katîdle

33-a

Ol müfsîd-i mülhîde gönderdiler ve 'âlamet-i tuğyânı izhâr eylediği sebebden el altından tuhiyye-i esbâb-ı cihâda mübâşeret eylemeğe başladılar. **Evvelâ** kûl taîfesini ve ümerânın 'asâkir-i vüzemâ ve sipâhîlerinin adamlarını yoklayub ba'de her kimesne hıdmetini mukarrer eylemeğe başladı. Cümleden şecâ'-ı zemân Rüstem-devrân her bir kâr-zâr bâhâdır-ı saff-şiken ve kâr-güzâr saff-der-i 'arsa-i harb-ü kıtâl nâmver-i mu'areke-i cenk ve cidâl böyle hıdmetlert edâsına olan müheyyâ el-emîrû'l-celîlü'l-mükennâ bi'l-Mühennâ hazretlerini çarhacı eyleyüb hıdmetine revâne eyledi. **Beýt:**

Çarhacılar girdi meydâna gerü

Saldı gazîler semendin ilerü

Kırallar küffârı oldın beter

Âteş-i tığıyla yana haşk-u ter

Ve bakî-i ümerâ ve âğâyân-ı nâmdâr ve züe 'mâ ve sipâhîyân-ı şecâ'at-şi'ârlara 'âdetleri muktezâsınca yerlü yerinde hıdmetlerin mu'âyyen ve ânlara mübeyyîn

33-b

eyledi. **Ey birâzerler** mahfî olmaya ki serdâr-ı dilâver ve server-i muzaffer hazretleri ile bu sefer meymenet-eserleri ta'yîn olunan Lahsa ve Basra ve Âmîd ve Haleb ve Şehrizor ve Pelenkân vilâyetlerinin beglebegileri begler ve kûl taîfeleri önlenüb ba'zısın bu'd-u mesâfesi külli olmağla yetişmeyüb ve karîb olanlar sefer vakti fevt olduğın bilmediler. Sefer zemânı fevt olmağla bi'l-ıztırâr ol cânibe müteveccih olmuşlardı. Dizful karîbinde

¹⁴¹ Tâ hâ,47 "Kurtuluş hidâyete uyanlarındır."

el-faîk-u ‘ile’l-akrân güzîde-i devrân el-muhtassu bî-‘avâtüfû’l-melikü’s-samed el-münzûr-u bâ-nazâr-ı seyyîdi’l-beşerî Muhammedî Sal ‘am Pelenkân’ın emîrû’l-ümerâsı Ahmed hafizullâhi’ani’l-a’lâmi ve’r-ramdî hazretleri sâhib- sa’âdetle mülâkât eyleyüb şeref-i hıdmetlerine vâsıl ve sohbet-i feyz-i bahşından feyzler hasıl eyledi. ba ‘dehu dündârlık hıdmeti ki cem ‘i seferlerde husûsân bu seferde mu’âzzam hıdmâtdır. Ol peleng-pîşe cihâda rücû’ eyledikten sonra semend-bâd pây-ı berk-refâtalarına

34-a

Binüb Dizful semtine müteveccih oldılar. **Beyt:**

جهانش بكام فلك يار باد

جهان آفرينش نكهار باد

bi hakk-ı Muhammed ve âlîhi’l-emcâd **Hikâyet: ‘acîb-ü garîb bu şemsdâr** râvîyân-ı mu’temed ve nâkilân-ı mu’teber ve ol meclîsde ola hâzırlar ve bu mahfilde olan nâzırlar ve bu vech üzere didiler ve sıhhat üzre haber virdiler ki Hicret’in tokuz yüz yetmişbeş(۹۷۵) senesinde kemâl-i ‘akl ve kıyâsetle mevsûf-u fehmi firâsetle ma’rûf remmâllık fenninde bî-nazîr ve nücûm ‘âleminden habîr min-‘âlâmeti’l-nâhî mülâhacı eş-şehir Semercî-zâde ol hoş-tab’ nükte-perdâz ekser-evkât ol habîse hem-râz idi. Birgün ol mülhîd-i bed-nihâd bed-‘ahd-ü misak melâ-yı mezbûra teklîf-i mâ-lâ-yütâk eyleyüb didi: “ Dünyâ-yı fânîden intikâl ve irtihâlîm ve serâ-yı cavîde hulûl-u ittisâlim ne vâkit olacaktır.” deyü suâl itdi. Merkûm-u menlâ **lâ ya ‘lemü’l-gaybe illâhû vemâ yeskutû ve ya ‘lemû mâfi’l-berri ve’l-bahri**¹⁴²

34-b

âyetin okuyub ‘allâmü’l-guyûbdan gayrı bu sırrı hiçbir ahâd bilmez deyü ‘özü itdikçe kıt’a-i ‘özri makbûl olmazdı. **Ahirü’l-emr** bilür ta ‘allül idersen deyü ana tehdîd-ü tevbîh ve tev’îd itmekle reml kar ‘asını eline alub ol bed-i’tikâdın kar’a hayâtını tahte-i memâti üzre bıraktı. Gördiği **vetedde** şekl-i ictima’ (۱..۱) gelmiştir. ‘Ömrünün âhirinden haber virdi. Yedinci hanede eşgâl-i naht-ı hâric gelmekle ve ikinci hânedede naht-ı mümtezic olmağla intikâline delâlet ider deyü takdîr eyledi. Ümmühât ve benât şeklinden katlanan ismini hurûf-u mukatta‘la (ى ل ه) çıkarub ‘alîdir deyü deyüvirdi. Mütevellidâtdan tevlîd olunan eşgâllerin noktaların sürüb muntehî olduğu yerde bir

¹⁴² En ‘am,59 “ ve ‘indehû mefâhitü’l-gaybi la-ya ‘lemuha illâ hüve ve ya ‘lemu mâfi’l-berri ve’l-bahri ve mâ teskutu min verakâtin illâ ya ‘lemuhâ” “Gaybın anahtarları Allah’ın yanındadır. Onları, O’ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O’nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez.”

pâdişâh-ı ‘âlem-penâhın bende ve efkenderindendir deyü söyledi ve ‘anâsır-ı erba‘a noktaların sürdüğünden tokuzyüz yetmişbeş hicret’inden bin yıla varınca

35-a

yıllar arasında bir ‘âlî-nâm sahîh ve salîm maktûl olunursuz deyü ana söyledi. Bakü’l-‘ilm-ü indullâh deyü kar‘a yire koydı. Seccâd süst-i‘tikâd Menlâ(منلا) ’ya külli i‘tikâdı olmağla bu kelimâtları istima‘ idecek pehveş düşüb canı çıkayazdı. Mürûğ-u rûh-u pelîdi beden-i pelîdinden girizân ve bu i‘zân-ı bed-duzâh ‘azâbına cuyân oldu. **Galibâ** kalem-i kaza dahî Hâlik için emriyle levh-i takdîrde bu ma‘na-yı rakam itmişdi ki halkûm bî-sa‘âdeti ‘âlî-nâm sa‘âdet-mendin seyfine-i niyâm ve cehennemde ‘ale’d-devâm ola! Andan ötürü te’hir olundu. Çün ol merdûd-u med-hûş evvelki hoşuna gelüb efkâr-ı batıla hayâlât-ı ‘âtılaya düşdi. **Cümleden** karb civarında olan ümerâ-yı şerîfin ekseri ismi ‘âlî olmağla anlardan gayetde hirâsân katilim bunlardır deyü bîd gibi havfından lirizân oldu. Bunlarla kaç def ‘a muhârebe idüb mağlûb

35-b

Düşmânla menlânın sözüne mezîd-i i‘tikâdı olurdu. Havf-u hirâsesi günden güne hilâl gibi fizûn ve bîm-ü tersi sâ ‘atden sâ‘ate nümâyân olurdu. Beden-i pelîdi selc-ü kâr âfitâb-ı havf-ı harâretinden gibi taban varmağa başladı. Derdine dermân itmekden ötürü hakîm-i hâzık talebine ol câhil-i fâsik cûyân oldu. Bu fakir-i şifâsı için **fe-zâdehümullahu meradan**¹⁴³ âyetini tilâvet eylemeğe başladı. Ahirü’l-emr lutf-u Yezdânî ve ‘inâyet-i Subhânî bî-derka-i râhî olub dalâletden hidâyete da‘vet itdürmek için bâb-ı murâd bahş-ı bârgâhına yol gösterüb fi’l-hâl zıll-i himâyet ve zeyl-i merûb ‘inâyet-i hüsrevânelerine ilticâ götürüb müteşebbis oldu. Pâdişâh-ı ‘âlem-penâh terâhhüm-ü pâdişâhâne ve merâhim-i şehin-şâhâneleri muktezâsınca bâ-bekâr hakkında envâ‘-ı ri‘âyyetler zuhûra getürdi ve cemî‘-i murâdât ve maksûdâtın ki ‘arz itmişdi. Makbûl olduğundan

36-a

mâ‘ada Dizful Sancağı dahî sadaka buyurdılar ve ser- tafdeminden hil‘ât-ı teşrîf ile müşerref kıldılar. Cümle-i murâdâtından biri budur ki Bağdâd ‘askerini Şuşter fethi için imdâd tarîkiyle ‘arz idüb kabûl olmuşdu. Ol def‘a ‘asker gönderildi. Bu karîbde sâhib-i

¹⁴³ Bakara,10 “ Allah, onların hastalıklarını çoğaltmıştır.”

sa'âdeti 'asâkir-i nusret- mâserle emr-i hümâyûn mucibince Şuşter fethine da'vet eyledi.

Murâdât-ı husûlüne izhâr itdi. **Li- kâtibe:**

Lutf-u Hakk ol la'îne oldı delîl

Der ki Şâh Murâd'a buldı yol

Her murâdın ki 'arz itmşdi

Cümlesin itdi pâdişâh kabûl

'Arz-ı izhâr bendelik idecek

Virdiler ki sancak-ı Dizful

Çün marâz-ı havfı sıhhât-i kuvvete zi'âfınca mübeddel oldi. Ferâhından bâde-i mehveşler taleb idüb bezm-i 'ıyş ve 'işrete meşgûl olub dirdi.

خلاص شدن سجّاد از قید غم و آراسته کردن مجلس بزم

36-b

کتورساقی اول مینهای شراب
 که ذایل ایدر عقل هر شیخ و شاب
 خصوصاً بن پرصد ساله بی
 ویرا اول بادۀ سرخ چون لاله بی
 بوغدن خلاص اولدغم شکر نه
 بیابی طلو ویر بیابی ینه
 ایاساقی مهوش شاده رو
 بیاله بگردان بعشق سیو
 بمنده دوسه جام عناب رنک
 که بزداید از خطر م رنک زنگ
 چنان مست و پهوش و سرخوش شوم
 که پاز سر و سرز پاکم کنم
 بیابی طولر یتشدور بکا
 بیابی سبولر یتشدور بکا
 بیابی لبکدن بکامی یتور
 حز هلر لبکدن بیابی یتور
 بوشکران اچونم ست و پهوش قل
 بوفر جان اچون مست و مدهوش قل
 که درسرخوشی دانم آرام جان
 خلاص بیابم زقید جهان

زمانی ازین فقر بیهوده کان
صفایی دهد خاطر م را رسان
ازان خون ذحتان رزمینه ها
که بزداید از سینه ام کینهها
نسیم و بزرخوش سماهی کنم
چو در چرخ آیم سماهی کنم

37-a

ایدم و صفسلطان با عدل و داد
قلم وصف و اوصاف سلطان مراد
زجان کوکلدن دعاسن ایدم
ز قلب ولساندن تناس ایدم
که یو عیشونوشها و لاولدی سبب
و کر نه بدم دایم اندن تعب
الهی تویی قادر لم یزل
الهی تویی حاکم بی بدل
قیوندن رجا ایلراین مشب خاک
کی اعدالرن جملسی قل هلاک
نیازی بکفتش که ای بو الهوس
که دشمن یخر توندیدیم کس
رب درگاه حق و زباب رسول
الهی شوداین دعایت قبول

که باشی توتیر دعا را هدف

به تیغش دوباره شوی چون صدف

Bir bezm-i fesâdı bî-sâd ve bir mahfîl-i ‘işret ve neşât peydâ itdirdiği kalem-i duzbân bî-banenden lâldır. Esnâ-yı şürbde ol nâ bekârın hatrına Menlâ’nın sözi hazur itdiği gibi Menlâ’yı hazır idüb didi ki: “Buyurduğunuz sözden ötürü şark şâhınan

37-b

yüz döndürüb garb pâdişâhının zıll-i himâyetlerine zeyl-i ‘atıfetlerine ilticâ eyleyüb müteşebbis oldum.” Bundan sonra **Beyt:**

من و جام شراب روی نیکو
اگر جمشید می آید بیآکو

Menlâ bu sözü istima‘ itdüğü birle gâlibâ mehveşlerin câm-ı aşk-ı dindârlarından mest-ü sarhoş olmuşdu ki lâ-abâline ol mest-ü lâ-ya ‘kıla didi ki: Ol ser hayl-i ‘Arab didüğüm sa‘âdet-mend garb pâdişâhının bendelerindedir deyü bildi. Ol zâl bu kelâmı istima‘ itdikde rahatı zahmete-i ‘ursi yâse-i mübeddel itdi ve hurûfâne oturub ekâr-ı fâsideye düşdi. Vüs‘ât-ı cihân ve füşhât-ı zemân beyâz-ı mîmden asgar kalb-i le’iminden teng-i tereküzüne göründü. Tekrâr kalbi bi- gayetde hüzn-ü hatrı nihâyet-i elemle gâm-kîn olub yas tutdi ve **müddedinden zalik** iken izhâr-ı irtâd idüb ye’îs itdi ve sâhib-i sa‘âdet **hazretleri**

38-a

خود علي نا مست وسالك وطريق احمد ست
منزلوي كشته ظاهر فوق فرق فرق قد ست

Çün sa‘detle bu serdâr-ı saîbü’l-tedbîr ol merz-u bûma kadem basdı. Ol mel‘ûn menlâ-yı mezkûrun sözü sahih çıkdı deyü çıkarub envâ‘-ı ihsânla nevâzişler eyledi ve sözün sahib üzre çıkdı deyü söyledi. **Niyâzî-zâr** dergâh-ı murâd bahş-ı cenâb feyyâz-ı mutlâkdan ricâ ider ki: Ol vâcibü’l-katl ki katli bûd ve’t-temendin tığ-i hûnrîzine nasîb ola ki sevâbı vardır ve ‘ankarib ‘âlî-nâm sa‘âdet-mend ki efendimüzdür. Seccâd ki vücûd-u nâ-pâkından sahife-i zemîni halâs idüb sevâb-ı dühhânî hâsıl eyleye! Nitekim vâsılan bârgâh-ı ilâhî demişlerdir. **Li-rakıme**

ديدي تاريخ موتن مرد كامل

علي در قتل سجاد بلکل

۹۹۱

El-kıssa: Ol bed-nihâdın lahza be lahza hud‘a ve mekrinden lemha be lemha

38-b

Hîle ve keydleri zâhir olurdi. Sâhib-i sa‘âdet ol mel‘ûnun gerd-i eziyyetini def‘ ve fitne-i âşûbini ref‘ itdürmeğe ümerâ ve âğâyânla müşâveret eyledi. Her biri esb-i fikri meydân-ı tedbîrde cevlân virüb sayd itdüğünü ol mâ‘den-i hilm-ü vakâr hıdmetlerine ‘arz iderlerdi. Nevbet ol serdâr-ı servere düşecek sade-i dehândan bu gevher-i yek-tâz rec biyana götürüb didi ki hukema buyurmuşlardır ki: **es-sultân men-yahşâu sâruhu ve yemne‘u câruhu velâ yahmedu nâmuhu ve yuhmâ zimâruhu**¹⁴⁴ kelâmın mazmûnuna ‘âmil idülüb ‘arz-ı nâmus saltanât-ı saklının hâkim-i fermân ulü’l-emri icra itmeyen ‘âlimlerin imânlarına belki zurûr-u mütertib olur. Hadden taşra tergîb ol

¹⁴⁴ “Öyle bir sultan ki: ona karşı harekete geçenler korkar, komşusu sakınır, namı asla ölmez, onuru daima korunur.”

zâlı itdirdik. Bize külli 'itâb-u hitâb bürûdet-engîz gönderdi. Ne mikdâr maslahat yürütmesi hatırı için tenezzül iderdik. Fir'avnlık temennasına bâd-gurûr cüff-ü dimâğına girüb harb-i muharebe mi'racına su'ûd

39-a

ider. Fe ammâ ol mel ûn-u câhil ve ol bî-dîn-ü gâfil bilmez ki şâh-ked-ü herçened server-i ferâzed eminine destere-derâz ide. Rütbesi ma 'lûm ve hüneri nümâyândır.

Beyt:

آسمان داند که از سر و کدو
خود کدامین سرسزای سرور نست

ve keyâh-ı sebeztârı eğerçi zemerred ile da'vâyı beraber ider ve bî-ezîn-nehend bî-cevâl ve fikr itmez ki netice-i eşcâr-ı ilhâd ve küfrün bâri çirk-i şirkdir ve 'akıbet-i hirâmer zulûm ve haym-u şûmdur. **Şi'ir:**

Akıbetü'z-zulmi lâ-tenâm ve in teâhharat müddetün mine'l-mededi¹⁴⁵

Âhirü'l-emr ol mel'ûn bûm-u saffet ham-ı tam'alık ve beyhûde hevesleri mucibince bir 'azâb-ı elîme ve nâr-ı cehenneme giriftâr olacaktır ki ehl-i cihân andan 'ibret idüb engüşt-hayret bidândan tutalar. Hâlâ eğer bundan Bağdâd'a teveccüh ideriz. Hafitden halî değıldir. Seccâd ve kızılbaş havfımızdan döndüler. Belki tam'a düşüb 'ukbamıza yâ sulardan geçdüğümüz vakit taht götüreler. Maslahat oldur ki

39-b

Şuşter fethine müteveccih olalım. Eğer bizümle şâh-râh 'asâkir-i İslâm yolundan ged-i fitne ve fesâd ve gubâr-ı keyd ve 'inâdını def' itdikden sonra maksadımıza müteveccih ve 'âzim olalım deyü söyleyüb ümerâ ve âğâyân ve züe'mâ ve sipâhîyân ol vezîr sâibü'l-tedbîr hazretlerinin rây-ı cihân-ârâsına yüz bin âferîn ve sad-hezâr tahsîn itdiler. Andan sonra didiler ki: Şuşter fethinden Dizful fethi evlâ ve kızılbaş def'inden Seccâd def'i enseb-i âhiridir. Bunlara bir güşmâl virelüm ve bi tapança uralum ki guşlarına pend ayâğlarına selâsil ve bend ola! Bu güne kelîmât ol vâcibü'l-katl hakkında 'arz itdiler.

¹⁴⁵ "Yardım bir müddet gecikse de zulûm asla karşılıksız kalmaz."

توجّه کردن پاشا بدزفول

Sâhib-i sa'âdet hazretlerinin 'azm-i şerîfleri müteberrik iken müteharrik olub yola düşdüler ve şattdan geçmeğe teveccüh buyurdılar. Mezîd-i sa'âtle Dizfûl'a yitişdiler fe-amma şattan geçdikleri vakit ol mel'ûn 'askerinden

40-a

beşyüz piyâde ve süvârı şeyâtîn-girdâr güzîn idüb köprünün etrâf ve cevânibinde olan yolları bağlatmağa ve 'asâkir-i İslâm'ı geçitden yahûd köprüden geçirtmemeğe sedd-i şâh-râh 'asâkir-i mansûre oldılar.

گذشتن عسکراذآب دزفول وتدبيرسختن سرداردول تمدار

ومنكوب شدن ان لمعون بي الفضول از آمدن وكذاشتن آب وكرومی دزفول

Havâli-i Dizful bu tarafdan mutarrah eşi'a-i ilâhî olan zamîr-i münîr serdâr-ı sâibü'l-tedbîr hazretlerine lâyh ve mübeyyin olacak ol geçitden 'atf-ı 'inân idüb cem'-i hayl-ü çeşm birle köprüden aşağı olan geçitden geçdiler. **Ey 'azîzler** çün suret-i tedbîr muvafık-ı sabıka-i takdîr idi. Vech-i yesîr üzere 'ubûr-u müyesser oldu. Cenâb-ı Hakk'dan ricâ olunur ki daîma ebvâb-ı feth-ü nusretin miftâh-ı kilidi kudret ve şevketinin yedi ola ve a 'dâları hemîşe-i menkûb ve makhûr olalar. Husûsan ser-hayl mübtedî'ân bed-nihâd Seccâd ehl-i fitne ve fesâd ki

41-b

fesâd-ı küfri bu merz-u bûmu ihâtâ itmişdir ve fukara-yı bâb-ullâhı mavâlarından derbeder eylemişdir. Tığ-ı hunrîz-i 'âlîye giriftâr ola. **El-kıssa:** Sâhib-i sa'âdet hazretleri i'lâ-yı kelimetullâh için 'azim-râh idüb tevekkelen âl-Allâh deyüb Dizful'a karîb olan Hazret-i Şih baba Rükne'd-din Velî çevresinde nazm-ı Cevza 'akd-i süreyâ gibi muntazim oldılar. **Nazm:**

توکوي کاختران لشکرکشید

زماهي تابمه صفرکشید ند

صف جوشن واران برروي صحرا

چو موج اندر میان موج دریا

Ol merz-u bûm leşker-i sultân-ı rûmi göricek lisân-ı hâlledidi. **Beit:**

Merhaba hoşgeldiniz ey fatihân-ı bâ-dîn

Heza cenât-ı ‘aden fe’d hûluhâ hâlidîn¹⁴⁶

احوال شهردزفول بشنو چگونه بود

Nefs-i Dizful bir tağın eteğinde şimâli vakı‘ olmuşdur ve ol tağın ibtidâsı Kazerun Vilâyeti’nden Sivâs’a dekdir. Ol kûh arasından bir şatt-ı ‘azîm gibi abı nişâne-i ‘aynü’l-hayât ve hevâsı numûne-i nesâim cenât-ı Dizful’un şimâl

42-a

tarafından gelüb Kible tarafından Şattü’l-‘Arab’a ki Basra’nın şatıdır tökülür. Âb-ı hevâsının letâfeti derece-i kemâldedir ve şatt-ı mezkûr tamamen zirâ‘ate sarf olunur ve arazisi zirâ‘at ve ‘imâret husûsunda bî-nâzirdir ki eğer hilâf-ı ‘adet olmadı. Bir nesne ekmeyüb su virmeden enva-ı hubûbât ve fevâkî virirdi ve âbı âb-ı hayvân gibi hayât-ı câvidâni içenlerine erzânî kıldı. Deşt-ü sahrası hod-rulâle ve ezhârdan numûne-i ferş bukalemum ve erjengidir. Husûsan eyyâm-ı bahârda ki reşk-i cennet olub numûne-i cennât terci tahteha’l-enhâr olur hevâsı gayet letâfetde ve fezası nihâyet-i vüs‘âtdedir. Reyâhini mânend-i sitâr-kân asmân-ı dirahşân ve cidâvel-i çeşme-i sâri cuybâr-ı rıdvân gibi revândır. **Bejt:**

مبارك منزلي فرخنده جايي

لطيف و دلکش آب و هوایي

Şehr-ü kal ‘asının hisârı fakat toprakdan ve ‘arz altı zirâidir. Gayetde ‘azm-i hisârdır ki bünyân-ı râsihü’l-erkânı simge-i hem-şest-ü birûc sidre-i mekâmı

43-b

evc-i felkehüm pûsetdir. **Bejt:**

باستواندر استواری توامان

بازمام آسمان اندر بلندي هم عنان

Şehr-i mezkûrun bi tarafı şatt kenârında vakı‘ olmuşdır. Ekser ol merz-u bûm arazisi taş olmağla şatt kenârında şehr-ü kal ‘a zeylinde üstâdân-ı hüner- pîşe kuvvet-i ri‘âyyet ve san‘ât-tîşe ile pehd-haneler kesmişlerdir. Yaz eyyâmında Dizful’un vası‘-i şerîfi ol serdâblarda enva‘-ı ten‘im ve huzûrla geçinürler ve bâkî-i etrâf-ı şehrin suyu olmağla bir hendek ki tahte’s-serâyâya beraberlik iderek kazmışlardır ve zemân ol beldede Kaysara (قيصره)’nın taht-ı hükûmetinde iken şattından Müslümânlar sühûletle geçsünler deyü bir ‘azim köprü binâ eylemişlerdi ki kâbil-i tarîf değildir. Görmeyince ma‘lûm olmaz. **El-kıssa:** Ol belde-i tayyibenin bundan gayrı kusûru yoğidi ki mesken- mâvâsı fecere-i

¹⁴⁶ Kur’an-ı kerim’de birçok yerde geçen ve gerçek mü ‘mînlere Aden cennetlerini müjdeleyen âyetlere telmîh vardır. Mesela: Tevbe.72; Ra’d,23; Gafir,8; Beyine,8. “İşte Aden cennetleri giriniz”

kefere olmuştu. Ümîd ki ol ‘aybı dahî sa‘âdetimiz ve melcâ-i müzekkirde âmîz-reh kasabaya ‘avdet idelüm. Dizful havâlisinde üç gün teşrîf

44-a

buyurduğu günden ma‘ada meks buyurdukda asla ve kat‘a Seccâd bunlara iltifât itmeyüb bunlar istikbâline müntazir ol tuhiyye-i esbâb-ı harb husûsunda mütefekkir bunlar Seccâd pâdişâhın has-bendelerindendir deyü kendüsine i‘tikâd iderdi. Bu esnâda çarhacı Mühenna bir dil-i divânda müheyyâ eyledi. Keyfiyet-i hâl ve hakikât ahvâli şîrîn zebânla ol dilden suâl olundukda böyle cevâb virdi ki: Mevlâmuz mevlâ Seccâd beşyüz nefer süvâr ve piyâde Şuşter râhlarını sedd olmağla bir ahâd geçürmemeye göndermişdir. Ben ol mezkûr neferlerdenim ve murâdı oldur ki Şuşter ahvâlinden habîr ve İskender Han ve Ahmed Sultân’ın ‘âyûblarına olmayasız ve el-ân ol yollarda ol süvâr ve piyâdeler gizlenmişlerdir ve ‘askerinüze müntazirlerdir. Fi’-hâl sâhib-i sa‘âdet divân idüb bu tedbîr-i fikrine müşâveret

44-b

eylemeğe başlayub didi. **Beyt:**

درکاردین ز مردم بییدین ملد مهواه
از ماه منسقم طلب بور صحکاه

Ve böyle söyledi ki: **Beyt:**

Müşriki sanma ki berhûrdâr olur

Yâ kesilür bâşı yâ bed-dâr olur

Ey Niyâzî du ‘âya meşgûl olgel. İlâhî ehl-i İslâm’ın şem‘-i devletlerini kıyâm-ı kıyâmete dek tabân ve dirahşân kıl gel ve Râfiziler ve kâfirler fırakına tığ-ı hûn-rîzlerini eksük itmelgel. Ya bu müşrikleri yeryüzünden nîst ve bâ-bûd eylegel yâ nûr-u ihsânınla dide-i dülgerlerin binâ kıl.

وصولنامه آن حارجي باين سرور

Esnâ-yı divânda bir kasd ol cünûb-u mâ-beden bir nâme-i fitne-engiz ol server-i dilîr hıdmetine vâsıl eyledi. Ol cenâb-ı ‘âlî-câh mazmûnundan haberdâr olacak didi. Subhanallâhu külli şey’în yerciu‘ ilâ aslıhi **yudillu men-yeşâ’u ve yehdî men-yeşâ’u**¹⁴⁷ âyetin tilâvet eyledi. Andan sonra nâme-i şekâvet-rîz sefâhât-âmîzini okumağa divân kâtibi hazretlerine işâret eyledi. Okumasından fâriğ olacak

¹⁴⁷ Nahl,93 “O, dilediğini saptırır; dilediğini de doğru yola getirir.”

45-a

‘asâkir-i mansûrenin ‘urûk-u gayretleri harekete gelüb bir kere ittifâkla didiler: Emr-i şerîfinüz olur ise tığ-ı zaferbârimızla bu diyârı levn-i vücûd-u nâ-pâkından pâk idelüm ve ser-i habîsini beden-i habîsinden cüdâ idüb sâir mülâ‘înlerin zehrelerin çâk kılalum. Mademki Seccâd kayd-ı hayâtıdadır Şuşter fethi müyesser olmaz ve ne mikdâr ki ol bed-nihâda mesned-i hükîmetdedir. Bir karye-i kaza tasarrufunuza girmez anın havfından ekâbir ve asâgir bu diyâr hıdmetünüze gelmezler ve korkusundan ‘askere zahire satmazlar. Bilmez mi ol vâcibü’l-def‘in katline te‘hir-i ba ‘is nedir deyü hâk-pâyilerine ‘arz itdiler. Ol ma‘den-i lutf ve ihsân mübârezân ve gâziyândan bu güne kelimâtları istima ‘idecek enva‘-ı bahşayış ve teşrîf ile hasırları taltîf buyurub fevk-i mahvahid em sâle ri ‘âyyeti ile melhûz ve mahsûldâr timârlar ‘inâyeti ile mahtûz itirdi.

45-b

Andan sonra didi ki: Seccâd sevâbâtı mekârim-i eltâf pâdişâh-ı cihân hâkân-ı zemân hazretlerinin perverde-i ni‘meti ve nihâl-i devleti tertîb-kerdesidir. Hâlâ mürtedd pâdişâh-ı ‘âlem-penâh kullarının katllerine sâ‘i ve ‘uhûd-u mevâsıkı gayr-ı mura‘i olub dide-i ikbâli kör olan şâha dâ‘î olmuşdur. Çehre-i ikbâl ve devletini nâhûn-u berhâş ile hırâş itmeğe bünyâd eylemişdir. Gâlibâ eceli karîb olmuşdur. Nitekim hükemâ-i ‘Arab buyuymuşlardır: **İzâ hane ecelü’l-ba‘îri hamme havle’l-bi’ri**¹⁴⁸ ve Etrâk mabeyninde meşhûrdur ki: İtün eceli yetişdüğü vakit çobanın itmeğin yer. İmdi biz anlarla muharebe itmeziz, zarûret olmayınca zîrâ def‘-i sâîl vâcibdir ve şer‘-i şerîfde günâhı yoktur. Bugün belki istikbâlimize gelir, müntazir olalım didiler. Bir sâ‘atden sonra sadâ-yı kös ve nidâ-yı hurûş ‘asâkir-i mansûre sem‘ine irişecek Seccâd şenlik ile sâhib-i sa‘âdet mülâkâtına gelür ve itdüğü

46-a

işlerden pişmân olmuşdur deyü söyleşür iken râyet-i nekbet sirâyetleri peydâ oldı ve içlerinden bir iki mel‘ûn şecâ‘atlerin göstermeğe ‘asker-i zafer rehber tarafına at saldılar. Bunlar didiler ki: İ‘râb tâifesi böyle seğirdüb cirîd oynarlar deyü mukayyed düşmediler. Bunlar sadık anlar münâfık bunlar anlarla muhibb anlar bunlarla ‘adüvv mu‘cibü’l-kaza ol mel‘ûnların karib olacak bir iki tüfenk ‘asker arasında atdılar. Hatta bir iki adamı mecrûh bir iki davârı sakat eylediler. Sâhib-i sa‘âdet gördi. Kös bemm-ü zille zurna ile söyleşüb feryâd ve figân-günân didiler ki: Ey mübârezân mu‘areke-i

¹⁴⁸ “Devenin eceli gelince su kuyusunun etrafında dolaşır.”

rezm-ü kîn ve ey saff-şikân-ı küffâr-ı la'în ve ey mücâhidân-ı râh-ı dîn Hüdâ-yı cihân-âferîn **fa'tedû 'aleyhi bi-misli ma'tedâ 'aleyküm**¹⁴⁹ Kur'an-ı mübînde buyurmuşdur ve def'-i sâil itmek evceb-ü icâbetdir. Neden ötürü bu vâcibü'l-katlin katline mübâşeret itmezsiz deyü kös göğsüne

46-b

hırsından urmağa başladı ve zurna ve nefir gayretlerinden figân ve feryâd eylemeğe başladılar. Fi'l-hâl nâsîh ol mel 'ûna gönderüb söz fayda virmeyüb nasîhları derece-i şehâdete yetiştürdi. Herçend bu taraftan mülâyemet mesleğine sülûk olunub merâsim-i ri'âyyet ve levâzım-ı himâyet tasaddî olunurdi. Ol cânibden tehevür muktezâsı tehavvür ve ta'addî olunmağa başladı. Tergîb olundukça hoşnut-âmîz ve bürûdet-engîz haberler gönderdi. Sâhib-i sa'âdet gördi ki hiç vecihle yola getürmeğe kabil değildir ve ol siyâh-ı kalbe söz kâr itmez ve zahirdir. **Beit:**

باسيه دل چه سود گفت و عط

نرود ميخ آهنين بر پحنك

Bi'l-zarûre harb-i esbâbı muhiyyâ itdürmeğe başladı ve 'azâb ve gönüllüleri tertîb-i mu'tâd üzere kuddâm-ı 'askerde makâm itirdi ve dündârlık hıdmetinde olan peleng-pişe-i nusret-i fütûh Pelenkân'ın emîrû'l-ümerâsı Ahmed Pâşâ hazretlerine yine hıdmetini ana rücû' eyledi.

47-a

Ol dahî 'akâb-ı leşkerde karar idüb muhafazâta ikdâm itdi ve etrâf-u cevânibini 'azîmü'l-şân refî'ü'l-mekân sancağı beğlere rücû' eyledi ve bâkî-i 'asâkir-i mansûrenin i'lâm-ı nusret irtisâmı zıllında nizâm-ı Cevzâ ve 'ıkd-i Süreyyâ gibi muntazım oldılar. Bu nesk üzere tertîb-i sūfūf ve ta'yîn-i mevâzî' ashâb-ı sūyūf olundukda 'adüvv ittîsâlına 'adüvv-i şitâb olundi. **Beit:**

Cenk-i küffâra itdiler âheng

Küffârın ideler mahâllerin teng

Eylediler sipâh-ı küffâra hücûm

Tığlar nâzil oldu misl-i rücûm

Mukaddema kemân-ı hamide sefiriniz ile i'lâm-ı merg için iblâğ ve beyâm itdiler. Âşiyân-ı terkeşden mürgân-ı tîz-perân olub pekânlar âmed-ü şüd itdürmeğe başladılar. Cânibinden bâzâr-ı rezm kerem oldı. gâziyân-ı firûz tîr-i dîl-rûz ve tığ-ı ciger-suzla mülâhide-i hîle-endûzun kanların tökmeğe mu 'areke-efrûz oldılar.

¹⁴⁹ Bakara,194 "Kim size saldırırsa siz de ona misilleme olacak kadar saldırın."

47-b

Deşt-i sahra kanlarından sürh-ü rûyi olub nişâne-i yevm-i gâdir oldi ve kılıçları kâfirleri kırmaktan minşâra döndi. Kemân-ı gâziyân bî-çün oldukda nice pulâd-ı pûşi bî-cân iderdi. Gürz-i girân ve nîze-i cân-sitân bunlara müteveccih oldukda her biri nice mülâ'îni 'Adem vadisine gönderdi. Şeşper-i zarpla 'âdem (عدم) dervâzesini bunlar yüzüne açdılar ve nahcir gibi ol münâfıkları ortaya aldılar. Mülâhideye böyle göricek külli hanâzir ve elvâr ve ekrâd remme-i zebâbib gibi sipâh-ı dîn üzerine hücum eylediler. Bu taraftan cebe ve cevşen-pûşân leşker-i İslâm âhenîn-bâzûyân nusret-fercâm dahî üzerlerine hamle itdiler ve göz açdırmamağa mecâl virmediler. Nâîre-i harb-ü kıtâl bir vecihle işti'âl buldu ki şerâre-i kâr-zârdan bir küre-i nâri peydâ oldi ve şîmşîr-i dilîrândan düşen katrât-ı hûn şark ve garba sayhûn ve ceyhûn gibi revân oldi. Peykân-ı âmed-ü şüdden kalub kılıçlar

48-a

bıckıya dönüb nöbet-i tüfenk ra 'd-âvâz ve top ve zarbazen-i ejder-misâl kılmağla endâzlara düşecek merdân-ı bezdi'âmla görecek ân-vâhidde mülâhidelerden nice pek güşte ve serlerinden minâreler ve bedenlerinden püşte püşte itdiler. **Beyt:**

شد از کشته پر پشته بالا و پست
تباراج جان مرک بکشاد دست

Hatta nice yüz nefer toplar âvâzlarından 'akılları çâk ve hirâslarından herre-i terâk oldılar. Sabâhdan gün ortaya dek bu vecihle muhârebe ve bu tahirk ile mücâdele olundı. Âfitâb-ı hâver zevâl-ı 'ömr-ü a'dâya müteveccih olub benân-ı şe'â'ıyle işâret-nümâ olduğu birle mübârezân 'asâkir-i nusret-mâser ke'l-berki'l-hâtîfî ve'r-rîhi'l-'asîfî mülâhideler üzerine yürüyüş itdiler. Anlar dahî piyâdelerin önlerine katub mücâhidin üzerine cân atub geldiler. Dilîrân-ı dilâver ve saff-derân-ı saff-şiken leşker dahî üzerlerine at salacak huyûl-u şitâbları ayağı altında

48-b

piyâdeleri pây-mâl olub nevbet-i kâr-zâr süvârlarına düşecek tâb-ı tığ-ı hûn-rîz nîze-i cân sitân-ı dilîrân ve takât-ı tapanca âhenîn cenk-i şîrân 'asâkir-i âl-Osmân getürmediler. Kararı firâra karar virüb eyne'l-meferr deyü hisâr-ı kal'a cânibine kaçdılar. Hattâ getürdükleri yoldan gayrı gözlerine görünmeyüb cân-âhirile şehre girdiler. Ta'n-ı sinâna kadir olmadıklarından ta'n-ı zebâna şürû' itdiler. Gabn-ı birûn derd-i enderûnlarını bu nev'âle-i 'ilâc kıldılar. Cümleden **hikâyet:** Müş'âşa'ın

tâifesinden bir mel'ûn-u bed-âvâz ve bir mülhid-i gammaz ki âvâz-ı bî-gayet cân-güzâr ve nağme-i nâ-sâz idi. Güyâ ol bî-dîn-i câhil âyet-i kerîme **inne enkeral-esvâti le-savtü'l-hamîri**¹⁵⁰ hakkında nâzil olmuşdı ki ekser-evkât enhâs-ı sâ'at hisâr üzerine çıkub dirdi. **Li-rakima:**

Ey ehl-i rûm ben 'Alîullâhî olmuşum Zend-i kumârbâz bedel-hâh olmuşum
Terk-i ser itmişim 'Alî'nin yoluna bilün Bâkî-i sahânenin ser bed-hâhı olmuşum

49-a

Bu güne kelimât-ı nâ şâyeste 'asker-i zafer-rehberin kalblerini mecrûh eylemeğe başladılar. 'Asâkir-i mansûreye ta'n-ı zebânları şîmşîr ve sinândan ziyâde kâr-ger olub kalblerin mecrûh itdiler. Husûsâ o serdâr-ı dîn-ü perver ve muktedâ-yı 'adl-güster hazretlerinin hâtr-ı 'âtrına sirâyet itdi. Bu elemden hadden taşra perîşân oldi. Nitekim fusâha-i 'Arab buyurmuşlardır. **Şi 'ir:**

جراحات لسان لها التيام ولا يلتام مأجرح للسان

Ey 'Azîzler Seccâd eyü kimesnedir. Dîn-i kimesne şübhesiz imânınia zarurdur. Andan ötürü ki bir kimesne hâşâ Hazret-i Ebubekir ve Ömer ve 'Osmân Radiullâhu-anha ve 'Ayşe Sıddık'a Radiullâhu-anha Hazretlerine terk-i edeb idüb sebt eylemeye ve re'âyâsına ruhsat virene 'azâba müstehak olur ve böyle nâ-ma'kûlât işleri iftihâr ve rızâ-yı rahmândır deyü edinene mikdâr-ı 'ukûbete sezâvâr ola. El-kıssa: sâhib-i sa'âdet ümerâ ve 'asâkir-i mansureyi hâtr-ı hazîn ve kalb-i gamm-kîn ile

49-b

Hâlk-ı cihân-âferîn dergâhına teveccüh itdiler. Cenâb-ı Resûl-u Muhtâr ve Çâr-yâr-ı Kibâr ervâhından istimdâd taleb itdiler. **Yucîbû'l-muddarra izâ de'âhu**¹⁵¹ mûcibince tîr-i du'âları hedef-cân ol la'îne râset gelüb kâr-ger oldi. **Li-mü'ellifihi:**

Her du'â kim ehl-i sünnet eyleye ihlâsından

Şekk değildir kim kabûl hazret-i ma'bûd olur

Mihr-i hâver-i heybet vezîr-i muzaffer-ferr ile tıgını der-niyâm ve mağrib zemînine hirâm eyledi. 'Ale's-sabâh ki maşrık cânibinden ol la'în kasdına tulû' idüb 'âlemi münevver itdikde ol mel'ûn-u sibbâb 'âdet-i mâlûf ve tarik-i ma'hûdi üzere hisâra çıkub seng-endâzlardan söz itmeğe başladı. Anınla iktifâ itmeyüb küngüre-i hisâr ve bârûyi

¹⁵⁰ Lokman,19 "Unutma ki, seslerin en çirkini merkeblerin sesidir."

¹⁵¹ Neml,62 "(Onlar mı hayırlı) yoksa darda kalana kendine yalvardığı zaman karşılık veren ve (başındaki) sıkıntıyı gideren, sizi yeryüzünün hâkimi kılan mı?"

üzerine çıkub sebb itmeğe âğâz eyledi. Ol mel'ûn-u bî-dîn ve ol mülhid-i la'în kazıyye-i 'ömri emr-i Hâlik çün ve çerâyyla mün'akis olub

50-a

küngüre-i hisâr üzerinden muk'anses aşağıya düşdi. Seng-endârlar böyle göricek kendülrin ol la'în üzerine bırakub lisân-ı hâlle didiler. **Li-mü'ellifihi:**

بي توام زندكي چكار آيد
زندكي بيتوعار ما شايد

Subhanallâh der deyü erleri dahî Râfizî olmuşlardır. El-kıssa: Ol mel'ûn düşdüğü birle cesedi hûrd bâde-i zend-kânîsi dürd olub kâlibdi. Şikeste ve murğ-i rûhi kafes-i ten habîsinden reste oldi. **Ve men-yüşrik billâhi fe ke'ennemâ harra mine's-semâ' fe-tahtafuhu't-tayru**¹⁵² ecelinden eceli 'ale'l- 'acel nâzarînler seyr itdirdi. Ol mel'ûn 'amâl-i nâ-sezâsının cezâsın bulub hâr-hâşân vücûd-u nâ-pâkı nâr-ı cehenneme vâsıl oldi.

بضي از افكار آن ملعون شنو

Ol haşşâş-ı berrâş muhibb-i kızılbaş kallâş 'aleyhi mayestehikku mel'ûnları kâh kâh havâb-ı gafletden mülâhaza iderdi ve bilürdi ki efkâr-ı batılası al-virmez ve eyü hisâbı bâzârâ râset gelmez. Havfindan meslek-i inkıyâda sâlik

50-b

olmak isterken hareret-i keyfi müştegil olub Ebû-cehil gibi Muhammed ve 'Alî ile bi'at itmeğe kavm ve kabilesinden şerm iderdi. Daîre-i itâ'atde zahib olmak tedârikinde iken hamıyye-icahiliyyesi bâd-gurûrla şû'le-zenân olub fikrini mahv-u nâ-bûd iderdi. Efkâr-ı bî-şümârdan sonra itâ'ati 'inâda ve inkıyâdı irtidâda tebdîl idüb **elennâ velâ 'âr** kelâmını zebân eyledi. Andan sonra divân idüb ümerâ-yı nekbetine didi ki: Bizüm ahvâlimiz ef'î-i hûn-hâr irhâline münâsib düşmüşdür ki **Hikâyet:** Ef'î-i hûn-hâr ejder-i bed-girdâr deşt-ü kûh-sârlarda gezerler iken güç ve nâ-hemvâr münhânî ve müstâkim istedikleri yerlerde güzâr ider lakin müfâre ve sakıbelere olan mekân ve mâvâlarına gelecek dost-uğri giderler ki eğer geçürilen murâd iderlerse sakıbeyeye girmek mümkünâtdan değildir. Girdüğü takdirde cemî'-i a'zası mecrûh ve yanları yaralanub derdinden a'zası meftûh olur. İmdi âl-'Osmân' ı yerâkdan

¹⁵² Hac, 31 "Kim Allah'a ortak koşarsa sanki o, gökten "düşüp parçalanmış da kendisini kuşlar kapmış."

52-a

فرستادن سجاد بامه باین مضمون به اسکندر خان افشار وبامدار طلب کردنش

که ای جانشین خیل زمان
 وای یادکار مهان جهان
 ایا میوه باغ افشاریان
 اگر کرده ام باتو صد ماجرا
 کناهم بنجشا مضمی مامضی
 ز لطف تودارم من ابن یآوری
 که بامن کی ترک کین آوری
 بعشق امامان اثنی عشر
 بعشق خدا بنده چشم ظفر
 به بندی بصلح کمر در میان
 ستانی توحیف من از رومیان
 که من دافع جنگ توبوده ام
 ز کین وز پکار نغوده ام
 بقید هنر بند شان کرده ام
 بدام حیل صیدشان کرده ام
 بصدخده از آمدن داشتم
 بصدحیله ومکر نکرا شتم
 کی در سمت شوشتر توجه کنند
 وکر بیتکارم ازیشان الم
 بعمورم ندیدم از شان ستم
 بابیشان کنون جنگ وتیروتیر
 شده باعتم دین اثنا عشر

52-b

دکر غیرت جار و همسایگی
 نکویی که کردست بیمکانگی
 زمن بشنوائی صاحب رای وهوش
 که در گفتن این سخن دارکوش
 چوپاشا کند فتح این مرز وبوم
 شود نوبت حکم بر اهل روم

دهد مذهب سنيانرا رواج
 دكر كي تو اينم كردن علاج
 كرا عدد اين حيش رومي دثار
 پرسي هزار ي بود هنرده كار
 ولكين همه پرزر وزبور ند
 چوتجار صاحب زر وكوهر ند
 كنون وقت مردي وزور اورنست
 بامداد من سازند آهنگ در جنگ تو
 رود قلعه شوشتر از جنگ تو
 جوايشان بشوشتر بسازند جای
 بقروين رسانند بانك دراي
 بكن كارزاري باير روميان
 چومن ستم كي كرده بايرانيان
 چوكردي تو غالب ز پكارشان
 شكسته شود از توبار ارشان
 چوزيشان ستاني توطوب و تفنگ
 رساني سرخوشتين برفلك
 بدست آوري مال وقامرون شوي
 بمال وبخشم فريدون شوي
 بدست آوري مال حزوارها
 بدا ومال سازي بسي كارها
 براه علي كي جنان كارزار
 كه ماندز تودرجهان ياد كار

Çün nâmesi temâm oldi. Kasda virüb İskender Hân cânibine gönderdi. Ehl-i Dizful böyle göricek havas-ı Mûsâ âyînlerinden ol

53-a

Fir ‘avn-ı la ‘în yata varub **fekûlâ lehû kavlen leyvinen**¹⁵⁶ bir hoş edâ ile didiler.

نصحت كردن دزفوليان سجاد ملعون را

كه اي بر يداز خسروان عرب
 هميشه توباشي بعيش وطرب

¹⁵⁶ Taha,44 “Ona yumuşak söz söyleyin.”

علي پاشا بالشكر بيشمار
شوشتر هميخواست كردن كذار
تكويي كه كردم اطاعت بروم
عدو كشته ام باقر لباش شوم

ببايست باشي مدد كار او
بهركار باشي هودار او
هودار او چون نكشتي بجنك
چه چنرست اين حربتيرو تفنك
كه طوپ تفنك كار ايشار بود
بدين شيوه حق يار ايشان بود
بداني كه كرميل خواهد نمود
بيك طوپ كيرند دزفول زود
بيك طوپ سازند ملكت خراب
بدان آن هذا لشيء عجاب
برآشفت سجاد از اين قيل وقال
زروي غضب كفتان ضال ضال
كه اي اهل دزفول بد اعتقاد
نه آسان بود عرض دادن باد
زخيل و سپاه همچوكم ديده ايد
كه در صورت صلح بيحده ايد
كرآورده او عسكر بيبيعدد
مراينز خيل است بيحد و عد

53-b

كران طوپ ايشان بجويم امان
چكار آيديم زند كي بعدازان

نتسم كر آيد هزاران الوف
وكرز انكه باشيد شان خود الوف
يقنيم شده مذهب هچتان
بدل داشتيم تاكنم هچتان

از ان میلان کشته با آن فریق
 که هستید ان سنیان غنیق
 چوازنسل بدران بن مهدیم
 نه بینید غیراز جوانمردیم
 مراخوانده انداز غرب تا عجم
 کریم السخا و جمیل الشیم
 اذاکند فیالحرب لا استقیم
 چکونه عرب کودیم یا کریم
 اکر جنک و جویش نجویم بسی
 دکر یا کریم نکوید کسی

نصیحت باوچون نیامد پند

به بستند لب ناصحانش زپند

Fil-hâl cellâdı bî-rahmine işâret idüb havasslarından beş nefer devlet-mendi derece-i şehâdate yetişdirdi ve bâkîlerin ta'zîr-i şedîdden sonra

54-a

habs-i medîde işâret buyurdi.

وصول نامه سجاد پش اسکندر

Çün nâme-i nekbet-asârı İskender Hân'a vâsıl oldi. İskender Hân mazmûnundan haberdâr olacak canı korkusundan iki bin piyâde ve süvâr-ı gûl-girdâr hâzır idüb karındâşının oğli Ahmed Sultân ki Şuşter hâkimidir, serdâr eyledi ve bâ'de bu mazmûnla Devrak hâkimi Muttâlib'e ed'iyeye-i resmîden sonra bu mazmûnu yazub gönderdi.

بمطلب فرستاد این نامه را

Mahfî olmaya ki hâlâ Bağdâd Beğlerbeğisi olan 'Âlî Pâşâ-yı bin Elvend 'asker-i kalîl ve mâl-ı kesîr ile ki gelen zer-feşân ol emvâlin ta'rîfînden 'âcz-ü kasırdır. Şuşter ve Devrâk üzerine gelür iken abâ-'anced muhibbimiz olan Seccâd nîk-nihâd safî-i i'tikâd hukuk-u sabıka ve umûr-u âtiyye lâ-hakka mer' idüb yollarında mekr-ü hildânelerin tóküb sayd-ı gâfil gibi hud'a ve keyd tuzağında giriftâr itmişdir. Mezîd-i muhabbete ba'is olmak için böyle emvâl-i 'azmi ve şöyle saîdü'l-zendi

54-b

tenha yemekden ictinâb eylemişdir. Bu hakîri kendüsüne enbâz ve ganâimden muğtenim olmağa âvâz eylemişdir. Bu hakîr dahî câiz görmedim ve rıza virmedim ki

sensiz ol merz-u bûma varub müntefî‘ ola ve hazretinüz mahrûm kala. Mercûdur ki mektûb-u meveddet-i üslûb vâsıl olduğu birle bir an ve bir sâ‘at te‘hîr ve terâhi itdürmeyüb iki bin piyâde ve süvâr nâm-dâr-ı cerrâr gazanfer-girdâr ile bu cânibe ‘inân-ı ‘azîmet mün‘âtif idüb nûr-u ikdâmla bu vilâyeti müşerref idesiz ki ‘an-karîb ‘asâkirimüz mâldâr ve kendümüz sahife-i rûzigârda yâdigâr kala ve Rüstem-destân hikâyeti gibi mehâfillerde nakl-i meclîs ola. Bâkî-i eyyâm-ı devlet ve muhâbbetdir. Tezâyüd-bâd çün nâmesi Devrâk hâkimi olan Muttalib’e yetişüb hem ol sâ‘atde iki bin süvâr-ı cerrâr hazır idüb oğli olan Mübârek (مبارك)’i serdârları idüb Şuşter cânibine revân eyledi. Bunlar Şuşter’e varub

55-a

İskender Hân ‘askerine mülhâk oldılar. İskender Hân gördi ki ‘askeri azdır bir nâme dahî Kürdistân hâkimi olan Mîr Cihângir’e ve Muhâmmedi Hân’ın birâzeri Şâh Rüstem’ e bu mazmûnla gönderdi.

صورت مکتوبي کي بحاکماني لرستان بوشته شده بود

بعز عرض میرساندکه اي اتابکانلرستان واي ظهيران خوزستان
 واي هزيران کوهسار واي شيران آن ديار معلوم راي صوابنماي
 آن عليجنابان انکه حالاهزار رومي باين مرزوبوم آمده اندوبخطر
 فتح بلادخوزستان دارند

Li-mü’ellifihî:

ازدل و جان غلام شاه جهان
 بوده سجاد نيك خلق وسير
 بهر تدمير ملك خوزستان
 روميانر انداد راه كز
 نوبت خود كشيده اندرچنك
 كاربانوبت او نمود هنر
 سجاد صافي اعتقاد سدراه ايشان شده حالا مدت پانزده رون است
 كه باايشان شب وروزچنك درچنك گرفته چنك ميكند سجاد كه علي اللهی است
 انمقدار سعي وكوشش نموده ماخود چه مقدار مجد ومردانه باشيم
 لطف فرموده واحسان نموده بعدالوصول ورقبه بي درنك

55-b

آنچه میسر و مقدر باشد متوجّه اینجانب شوند که معاشر شال

المكرم متوجه دزفول بار دوي ظفرائر خواهيم شد بلکه دوسه
روزي در قلعه گاوتن مکت مي نمايم اکر بانجا تشريف ارزاني
داريدي شود در آمدن تقصير جايز ندارنده غيرت از دين است
باقي همیشه جهان بکام وسکه دولت بنام آن عاليمقام باد

Ol dahî Kâvinek (گاوتنک)¹⁵⁷ Kal‘asında bunlara vâsıl oldi. Üç serdârla bile sekizbin süvâr ve piyâde Dizful yolunda direng itdiler ve Seccâd dahî bir nâme yüzbin kelimât-ı nâ-şâyeste ve sebb-i sahâbe dahî yazub anlara göndermeğe bir kasd-ı taleb eyledi. Kasılda revâne eyledi. Kasd-ı keyd-râ iken çarhacı Mühenna yolunda muheyyâ bulunub dest-i beste-nâmeleri ile sâhib-i sa‘âdet hıdmetlerine getürdi. El-ân nâmeler ol serdâr-ı dilâver yolundadır. Mazmûnları zikr olunsaydı ba‘s-ı keder olurdi. Andan ötürü zikr olunmadı.

56-a

Ey ‘âzîzler çün kaza-i Yezdânî ve takdîr-i Rabbânî bir kavim üzerine cârî olmalı ola. Ol kavmin dîde-i bünyâların kör ve ‘akılları kâmil olduğı takdîrce kendülerinden dūr eyler. Kemâ-kâle seyyidü’l-beşer izâcâe’l-kadâ ‘amel-basaru¹⁵⁸ ve kâle ‘aleyhisselâm izâ erâde’llahu en yücriye kadaehu selebe min zevi’l-‘ukûli ‘ukûlehüm¹⁵⁹ her gâh ki efrâd-ı insândan bir ferdün eceli yetişse murğ-i rûhi ayağıyla şehbâz-ı ecel dâmene düşer. Sıd-râ için ecel itsün sâd-rûd. **Bu esnâda** mutarrıh eşi‘a-i envâr-ı ilâhî olan zamîr-i münîrine ki ‘âyîne-i ma‘rîfet-nümâdır. Bu ahvâller kemâ-kâne zâhir olub ma‘lûm-u şerîfleri olmuşdı. ‘Asker-i zafer-rehbere bildirmek için çarhacılık hıdmetinin edâsına muheyyâ oln mîr-i mühennâyı çağırub ol dilâveri Şuşter semtinden dil götürmemeğe gönderdi. Buyudu ki:

56-b

ki bu hıdmet ‘uhdesinden gayrı kimse gelmez ve bu devlet uğruna bugün senin gibi kimse çalışmaz. Muhennâ’nın bu kelâmı istimâ‘ idecek itdi. **Ene âtıke bi-kable en tekûme min mekâmike**¹⁶⁰ ve pâdişâh-ı ‘âlem-penâh hazretleri uğruna ve serdâr-ı ‘âlî-câh önünde ve yolunda baş-u cân ile hıdmet-i muheyyâ olub didi. **Beyt:**

O ser kim sana bezl olmaz kedûdur O çâker kim sözün tutmaz ‘adûdur
Dökülse çokmu durur yolunda kanım Fedâ olsun senin yolunda canım

¹⁵⁷ “Kâvinek bir kal ‘a dır ki ... (?) Şuşter ve Dizful vakı ‘asında”

¹⁵⁸ “Kaza geldiğinde göz kör olur.”

¹⁵⁹ “Allah, kaza ve kaderini gerçekleştirmek istediğinde akıllı kişilerin akıllarını başlarından alır.”

¹⁶⁰ Neml,39 “Sen makamından kalkmadan ben onu sana getiririm.”

Hem ol sâ'atde semend-bâd refâtârlarına binüb Şuşter cânibine müteveccih oldı. Ân-vâhidde üç nefer gül-peyker gûyetlerden divân-ı 'âlîye hazır idüb sahib-i sa'âdet **felemmâ raâhu müstekırrân 'indehû**¹⁶¹ gördükde **hâzâ min fadli rabbi**¹⁶² âyeti ile bin elnâs iktibâs idüb keyfiyet-i ahvâlleri anlardan hakîkât-ı hâli suâl eyledi. Vuku'ı üzere cevâb virdiler. **Subhânallâh** sâhib-i sa'âdet

57-a

Hazretlerinin mücellâ-yı zamîr-i onurlarına tecellî idüb ma'nî zuhûr buldu. **Ey Niyâzî** te'accüb yeri değıldir. **Kulûbü'l-mulûki bi-yedillâhi yükallibuha keyfe-yeşâ'u**¹⁶³ hazret-i risâlet-penâh buyurmuşdur. Def'-i çeşm-i zahm-i i'dâddan ötürü pesend dânesi nücür ile ki böyle 'adil-i kâmil 'âlem-i 'âmil ki mâder-i eyyâm sanisin getürmemişdir ve peder-i dehr böyle halef görmemişdir. 'Adâleti bir mertebedir ki eyyâm-ı şerîfinde **koyun kurtla musâcet kurt koyunla muvâsalat eylemişdir**. Hakk-ı cell-ü 'âlâ hemîşe-i âfitâb-ı devlet ve mâhitâb-ı sa'âdetlerini matla'-i 'adilden tâli' ve lâmi' eyleye. Âmîn. Bi-Hakk-ı ka'be anki binâ-yı ka'be-nihâd **el-kıssa**: divân-ı 'âlî idüb ahvâli vakı' olan minvâl üzere ümerâya âğâlara ve pâdişâhın ihtiyâr kullarına söyledi. Her biri rây-ı muktezâsınca bir söz ol müdebber-i umûr-u cihân hazretlerinin hâk-pâyîlerine 'arz eylediler. Sâhib-i sa'âdet dahi esb-i fesâhati

57-b

meydân-ı tedebbürde cevlân virüb buyurdu ki: Konduğumuz yirde karar idüb bunca sipâh-ı pür-zûr üzerimize gelirse anlarla mudârebe ve 'akabimzden Seccâd'la muhârebe mahal-i hatr ve muhtemel zarardur. Seccâd kıızılbâş bed-nihâddan Beşhân (بش حان) sultanını da'vet idüb üzerimize getürmidir ve fikr-i fesâdları budur ki cemi'-i cihâtdan leşker-i zafer-rehberi ihâta eyleyeler. Evlâ ve enseb oldur ki 'âdet-i mâlûf ve tarîk-i ma'hûdumuz üzere bunların istikbâllerine varalum ki gûş-u hûşuma seher vakti âvâz-ı garîb ile **nasrun min Allah**¹⁶⁴ âyetini okumuşdur. **Ve leyensuranne Allahu men yensuruhu**¹⁶⁵ masdukası sem'-i idrâkına irmişdir. Bu takrîr-i dil-pezi'ri 'asâkir-i nusret-mâser istimâ' itdikle didiler:

أحسنتم أحسنتم ای نکو رای

¹⁶¹ Neml,40 "Süleyman onu (melikenin tahtını) yanı başında görünce:"

¹⁶² Neml,40 "Bu Rabbimin lutfundandır."

¹⁶³ "Meliklerin kalbleri Allah'ın elindedir. O, onları dilediği gibi evirir çevirir."

¹⁶⁴ Saf,13 "Allah'tan bir yardım"

¹⁶⁵ Hac,40 "Allah, kendisine (kendi dinine) yardım edenlere muhakkak surette yardım eder."

bu Niyâzî za'îf-ü nahif 'asker-i rehber devlet-hünerin dilâverlerine didi ki: Kâtib-i kûdret nakş-ı râyât fırsatunuza **fehezemûhüm bi-iznillâhi**¹⁶⁶

58-a

âyet-i nusret âyetini kalem-i takdîrle rakam itmşdir ve erbâb-ı basiret 'ayn-ı 'ibretle görmüşdür. Bunları nâbûd itmekle mecd-ü merdâne olmak gerek siz ve **feddalellâhu'l-mücâhidîne**¹⁶⁷ muktezâsınca dîn-i İslâm yolunda çalışmak gerek. Siz ki sevâb-ı mücâhidîn gâzîler silkinde münselik olasız ve kalbi rakik olanlara Didim ki: Gazanfer gibi tâmilsiz sipâh-ı baht-ı siyâha siz teveccüh idünüz ki fermân-ı Rabb-ı celîl olmadığı yirde tîğ-ı bürrân halîl-i İsmâ'il halkını kesmamışdır. **Mısra** ':

کردکاران گند که خودخواهد

Bu gazâ-yı ekberde ihmâl ve müsâhele revâ görmeyüb cell-ü himmetünüz sarf idesiz ki fuzalâ-i 'Acem buyurmuşlardır. **Mısra** ':

هرچه کند همت مردان کنند

ve fusahâ-i 'Arab dimişlerdir ki: **himmetü'r-ricâli takla'u'l cibâle**¹⁶⁸ bu kelimâtlardan gâzîlerin 'uruk-u gayretleri harekete gelüb 'atşâr-mâne segirdir gibi gâzîler gâzâya akub gitdiler.

58-b

پل کوتاکف بازوی دلیران بند

شیرکوتاسرکه نیجه گردان بند

Hâsilü'l-kelâm hezbr-pîşe-i heycâ ve bir rezm-ü vügâ emîrû'l-ümerâ-yı kişver-güşâ merd-i rûz-u meydân '**Alî Pâşâ nasarallâhu 'ale'l-'adâ ve yessera lehü mine'l-fethi ve'z-zaferi mâ'yeşâ'u**¹⁶⁹ ümerâ ve züe'mâ ve kul taîfesi bunların yât ve yerâkların yıkılıb her birinin mahal-ü makamın ta 'yîn eyledi ve her güruh-u pür- şükûhi şeref-hitâb müstetâbla teşrîf ve ne taraftan düşmana yürüyeceklerin ve ne vecihle cenk ideceklerin bildirdi. Süfûf-u Musâfî bünyân-ı mersûs gibi tertîb ve tersîf kıldı ve bahâdırân-ı hancer-güzâr ve mübârezân-ı 'adüvv-şikâr ve dilrân ve âğâyân-ı nusret-

¹⁶⁶ Bakara,251 "Sonunda Allah'ın izniyle onları yendiler."

¹⁶⁷ Nisâ,95 "Allah mücâhidleri (cihat edenleri) üstün kıldı."

¹⁶⁸ "Erkek adamların himmeti dağları deler."

¹⁶⁹ "Allah, düşmanlarına karşı ona yardım etsin ve dilediği fetih ve zaferi ona kolaylaştırsın."

şi‘âra hızânesinden cebe ve cevş giydirdi. ‘Asâkir-i mansûre sedd-i pûlâda döndürdü ve bi’l-cümle tuhiyye-i esbâb harb-ü zarb ve tertîb-i meymene ve meysere ve kalb viridi.

59-a

ve dündâr olan emîrû’l-ümerâü’l-kirâm kebîr-i küberâü’l-fehâm pelenk-pîşe-i cenk ve hezbr-i neheng-âhenîn Pelenkân emîrû’l-ümerâsı Ahmed Pâşâ ezherullahu ‘ale’l-‘adâ hazretleri ile Bağdat kullarından bin nefer dilîrân-ı çâlâk ve serbâzân-ı sîne-çâk ki her biri bir saff-şiken ve saff-der-i leşker-i düşmân idi. ‘Asker-i mansûr-u muzaffer sarvesinde koyub buyurdu: Gâfil olmayasız ki ol bed-baht-ı bed-nihâd Seccâd-ı süst-i ‘tikâd bünyâd-ı ‘ukbamıza gelse gerekdir. Anın şerr-i fesâdını senük-râyî satı’ ve kât’ın ‘uhdesine havâlet eyledim ve seni ve yanınca olan ‘asker-i İslâm’ı Hüdâ’ya ısmarladım. Biz dahi hüsn-ü tevfk-i İlâhî ve min devlet-i pâdişâhi ile seyl-i ‘arîm gibi düşmana akub derendileri bir cümle ile münhezim ve dirim eyüleri gibimünhedim ve direm eyülerini dâhil-i ganâim kılsak gerekdir deyü söyledi.

59-b

‘Azm-i leşker bi-cânib-i Şuşter

Bir rûz-u firûz reşk-i ‘ıyd ve nevrûzdaki şehriyâr-ı cihân-ârâyı hurşid-i envâr kişver-güşâ-yı bahr-u berr olub mevâkib-i kevâkib feth-ü zafer ve eş‘â-i i‘lâm-ı firûz-ferr ile meşrık-ı te‘yîd-i Rabbâni’den cilveger oldu ve şa‘şa‘a-i şimşîr- şu‘â‘la Şî‘â-i Müş‘aşâ‘ zulmet-i bed ‘î ‘arsa-i meydân-ı zemîn ve âsmândan götürdi. Ol serdâr-ı zafer-girdâr ol şehsûvâr-ı şîr-i şikâr hünk-ü devlete süvâr olub i‘lâm-ı zafer-nekârı kaldırdı ve ‘asâkir-i nusret-mâser ile nühzet-i hümâyûn ve ‘azîmet-i meymenet-makrûn idüb fırka-i zalla kızılbâş ve Müş‘aşâ‘ ve Ekrâd vesâir ehl-i bed‘îden cem‘ olmaz. Mülâhide-i bî-dîn ve Râfiziyan-ı melâ‘îni rûy-i zemînden sahra-yı ‘ademe göndermek için Şuşter’e toğri teveccüh-ü hümâyûn buyurdılar. Hazret-i **Ebu’l-Kâsım bin Ramazân kuddüse sirruhû ilâ-yevmi’l-haşri ve’l-mizâni**

60-a

ki Nefehât-ı Üns’de mezkûr olan evliyâ-yı kibârdandır. Âsûde olduğu mezâr-ı fâyzü’l-envârı civârında vâkı‘ olan sahra-yı feyz-i âsârda alâylar yemîn ve yesârdan âhenîn divâr gibi dizildi ve tabl-hâneler döküldü ve sahn-ı meydân berk-i seyf ve sinân ve cûşen ve kalkan ile pür-r-tâb dîde-i düşman şa‘şa‘a-i şenden bî-tâb ve dîl-pergîş ve gılları mahal-i ıztırâb oldu. **Nazm:**

صَف جوشن واران در رُوي صحرا
 چو موج اندر میان موج دري □ ا
 بموج اندر دلیران چون پلنکان
 بکوه اندر سواران چون پلنکان

Ol asff-der-i saff-şiken ‘asâkir-i mansûreye didi ki: Ey dilâverlerim ve buyurdu ki Ey pehlivânlarım kızılbaş kılıc bizüm ve top ve tüfenk Rûmîler keder halk arasında lâf ve güzâfî felş eylemişlerdir. Hâlâ bugün mehk-i merdân rûz-u dilîrândır. Merd nâ-merdden

60-b

ve nâ-merdden bugün fark olunur. Pâdişâhın ni‘meti ol şahsa harâm olsun ki kılıc ve nîzeden gayrı âlât-ı harble savâş eyleye deyü ‘ahd-ü peymânî gılâz-u şidâd imânla muhkem eyledi. İttifâka ol leşker-i tebehkâr siyâh-ı rûzigâr ki dide-i bahtları kör ve baht-ı berkeşteleri sa‘âdetden dûr idi. Ol mahalde ecellerin ararlardı. ‘Asker-i ehl-i İslâm anları anda buldular. Ehl-i Hakka ol batıllar mukâbil turmağa gelmişlerdi. **Beyt:**

توکوي کاختران لشکر کشیدند
 ز ماهی تابمه صف برکشیدند

Nesr: ‘Asâkir-i mansûre dahi sahib-i sa‘âdetin i ‘lâm-ı nusret irtisâmı zıllında nizâm-ı cevzâ ‘ıkd-i süreyyâ cem‘ oldular. Ashâb ve tabl-u ‘âlem yerlü yerinde turdılar ve dilîrân yerlerinden cenge âheng itdiler. Gâzîler bugün bayramınızdur deyü kılıçları niyâmdan çıkarub Allah Allah Muhammedî ile meydana girmeğe ve tevcih itdiler ve harekete mirvaha-i i‘lâm-ı zafer-peyker ile harbe işti‘âl virdiler.

61-a

Cihâd-ı ekber Pâşâ-yı gâzî

Râviyân-ı mu‘temed ‘alâ’t-tefsili rivâyet ve mu‘arekenin keyfiyetini bu vecihle hikâyet eylediler ki sene-i ihdâ ve tis‘în ve tis‘îminetin (991) Şevvâli’l-mükerremenin yirmi birinci gününde ki mürğ-ü zerrin cenâh-ı mülemmî‘ ve şâh-ı tarem-i çarum münzûrundan sipâh-ı envâr ile zengî şeb-târ def‘i için tulu‘ idüb sipâh-ı zalami münhezim ve i‘lâm-ı şî‘â-ı ‘âlemgîr ile şebb-i mazlumi mün‘adim itdikde ehl-i bid‘â-u nifâkın çirk-i şirkleri sahife-i ‘âlemden mehûv-u nâbûd itdürmeğe nevbet ol serdâr-ı gerdun haşmet ve ol server-i ferîdûn-şevket hazretlerine düşecek bin ferr-ü ikbâlle ol şehriyâr ‘asker-i encüm-şümâr ile ke’l-bahri’t-tâmî ve’l-gaysü’l-hamî emîr ile taraf taraf ‘âlemler açılıb tabllar döküle döküle meydâna girdiler ve bi-gâyetde harbe şürü‘ eylediler.

61-b

ki gariküs (غريوكوس) gûş-u sahra-i sammaya şevket-i İslâm sadâsını işitdürürdi ve kûh yakın olmağla ol dahi sayt-u sadâlardan günbez-i eflâka velvele küre-i haka zelzele düşürürdü ve âvâz-ı nefîr kere-i nây ‘adâya fenâ çeküb tenha-yı dünyadan ‘adem-i sahrasına çağırdı ve kubbe-i gerdun semm-i semend-merdânla toldı. Cenâh-ı süyûf hanâzir-i kızılbaşın canlarına ulûf olub anlardan alâf-ı ulûfi ol masaf-ı mehûfdan kurtardı. Feth-ü nusreti ta‘zim kılmak için evliye-i dîn-i İslâm ve i‘lâm-ı zafer-fercâm ayağ üzere turub sırr-ı iftihârların eflâka sürerlerdi. İntâk-Îlâhî ile selâh-ı merdân cengi ve dilâverân-ı âhen cengi harbe âhenk itdirmek için yây-ı kâşile oka işâret iderdi.

‘Âlemler kaldırub eflâka bâşı

Uzadub boynunu gözler savâşı

Kaşile yây ider oka işâret

Ki turma eyle cân nakdini gâret

62-a

Râyet-i zafer- sirâyet nazargâh-ı düşmana dek sâye-i heybet-pirâye düşürmekle hirâs-u bîm kalblerin dönüm eylemişlerdi. Ferr-ü devlet pâşâ-yı kâmurân ve kerr-u savlet mübârezânla pür-vebâl-i merğ-i düşmanân şekâvet-nişân rîzân oldu. Efvâc-ı bahr-i emvâc merdân-ı kâr-zâr mekrûh-u mekrûh mülâhide-i nâ-bekârla döğüşdüler, duruşdiler, girişdiler, güreşdiler. **Nazm:**

İki ‘asker biri birine girdi

Sadâ-yı harb-ü zarb eflâka irişdi

Şu demlü itdiler gâzîler neberdi

Ki tutdi gökyüzü ol ‘arsa-i Kürdi

Dilâverân-ı pür-temkîn saff-derân-ı ‘arsa-i kîn tığ ve nîz ile cehennem köpekleri olan ehl-i sitizin gödelerini biçe biçe kılıçlarını bıçkıya döndürdiler. Mücâhidlerin kemânları bî-çün olub tîr-i kaza te’sîrin ittifâkile nce mülâ ‘îni bî-cân ve mürğ-ü cânların âşi kaza te’sîrin ittifâkile nce mülâ‘îni bî-cân ve mürğ-ü cânların âşiyân-ı bedenlerinden pirân eylediler ve **bi’l-cümle** ‘arsa-i nebredâ

62-b

Şöyle pür-gerd oldu ki su ‘ûd iden gubâr-ı sehâb sikâl olub mülâhidenin fırakına Hakk-ı ebdâr yağdırdı. Gürz ve şîmşîrleri bir kilid idi ki tatlu dil ile ol pelîdlerin beynini savarub dişi ile boğazlardı. Vücûd-u mihnet-âlûdları kapısı açub hirâne-i dimâğlarında olan meta‘-hâne-i havâslarını tağudırdı.

رَفْتَر پَاشَا بِمِيدَانِ وَمَبَارِزُ حَوَاسْتَنَشْ

Pâşâ-yı şecâ'at-şi'âr cübbe ve cevşen ile ârâsite ve pirâste olub zebân-ı tığ-ı bürrânı âyet-i feth tilâvetine revân ve hancer-i gîtî-sitânî hıtta-i zaferde kâmûrân idi ve kamet-i râmâhı a'dânın rûhi gâreti için perverde-i cuybâr-ı ikbâl ve tîr-i terkeşi hümâ-yı devletlerine pür-vebâl idi. Âfitâb-ı dirahşân gibi meydâna girüb yemîn ve yesâra tığ-efşân oldu. Cevher-i hancer bi-diğerinden lâle-i ahmer bitirdi. Zeberced-i şimşîr-i tâbedârlarından la'l-âbdâr akardı.

63-a

علي پاشا آن شهسوار دلیر
بمیدان در آمدچو غرنده سیر
شکست قلب میمنه بر میسره
کریزان شدازوي عدویکسره
بهرکوزدي تیغ آن شهریار
دوپاره نمودي بسارخیار
بيک حمله افکنديشان هزار
همه رزم جوي ويل ونامدار

Ol şehsûvâr-ı meydân-ı kâr-zâr bir semend-bâd-ı rettâra süvâr idi ki gurre-i garrasında subh-u zafer-nümâyân olurdu ve âyîne-i cüşeninden çehre-i feth-ü firûzi 'ayân görünürdi. **El-harb-ü ledeyye ünsün ve'l-mevtü 'indî 'ursün**¹⁷⁰ güyân-ı meydânda cevân ururdu. Bir demde nice hâkesârı esîr ve nicesi tu'me-i şimşîr ve nicesi beste-i zencir eylerdi. **Nazm:**

'Acemi olsa düşmân eli bağılu

Tehallûf eylemez el-Hakk-ı ya 'lu

Ol şehsuvâr-ı sehmenâ ki gören şâh-ı merdâni gördi ve kılıcını seyr iden zü'l-fikârı temâşâ eylerdi. Meydân-ı

63-b

Kâr-zâra girüb çıkınca Etrâk ve A'rab-ı nâ-pâk bîm-ü helâkla zehreleri çâk olurdu. **Li-mü'ellifihî:**

Ân-ı vâhidde itdi kün fe-yekûn

Dem-i tığı düşürdüğü kandan

Âkdırub yeryüzüne sayd-ı ceyhûn

Zîr-i semm-i semendi başları

Kûy-i meydân gibi divân-güyân

Ey dilîrân bezm-ü rezm-ü kıtâl

Bilesiz kader başa devrân

Kim müselleme şecâ 'at ve merdi

¹⁷⁰ "Savaş, benim için bir alışkanlık Ölüm de benim için bir düğündür."

İdesiz hâk-pâyîne memnûn

İder âhir eğer ‘inâd idesiz

Başunuz başumuz gibi galtân

Mübârezân-ı dilâver ve cenk¹⁷¹

Âverân-ı Rüstem ferik-i şecâ‘at ve muhabbet ve kerr-u ferrlerinden düşmân bî-bünyâd nihâl-ı bîd gibi lertzân ve bâd-ı hamlelerinden berk-i hizân gibi rîzân olurdi. **Nazm:**

Göz açdırmadılar hayl-i ‘adûya

Döküldü gülleler döndü kedûya

Gılâf oldu ‘adüv halkûm-u tığ

64-a

irişdi. Rezmgâhın gördi. Miğe-i gürz-girân zarbindan ve sinân-ı Sünniyân-ı cân-sitân havfından gözlerin açmamağa mecâl bulmazlardı. Vüs‘ât-i cihân ve füşhât-i zemân gözlerine beyâz-ı mimden asgar ve sadrü’l-yûmlarından teng-ter görünürdi. ‘Azâb-ı hayâtı râhat-ı memâte değışmeğe cân virirlerdi. Zümre-i mücâhidîn ve fırka-i mülhîdân-ı bî-dînden o denlü küşteyü yire döküldü ki gödelerinden püşteler ve başlarından minâreler yapmışlar ve kanlarından cûy-hûni ceyhûn gibi akdılar. **Li-mü’ellifihî:**

ز زخم سنان خون چونان شدروان

کز ان خون بسی جویها شدروان

ببارید چوندان نم خون ز تیغ

که باران بسالی نباردزمیغ

شداز کشته هاپشته بالابوست

تباراجان مرک بکشاددست

Meydana düşen kızılbaş-evbâşın başları semm-i semend-i gâzîyân altında kûy gibi galtân olurdu. **Nazm-Li-mü’ellifihî:**

Ol gürûhun başları meydân-ı harb ve cenkde

64-b

Kûy gibi galtân etrâf-ı cevânibde divân

Ol gürûh-u mülhîdin gûl-peyker kanları

Misl-ü ceyhûn gibi deşt-ü sahraya revân oldi revân

بمیدان رفت پاشا دومربر

Her bir meydân dilâveri şîr-pîşe-i şecâ ‘at-güsterî. **Nazm:**

Hey’etin görse mukabil olmaz Rüstem-zâl

Sûretin görse utanur kamû ashâb-ı cemâl

¹⁷¹ “Altı çizili kısım, şiir içinde gösterilmiş ise de aslında nesir başlangıcıdır.”

Ol şâh-ı merdân sahn-ı meydân ki Hadâik-i Şakâik-i Nu‘mândan nişân virirdi. Gül-geşt-i bûsitân bilürdi ve ya‘ni tîr-ü bârânı bârân-ı nîsân yerine kordi ve sahn-ı meydânda cevlân-günân hirâmân yürürlerdi. Bir mel‘ûn zal ibn-i ‘amm-i ‘abdi’l- ‘âl ol sâhib-i sekine-i nişân kasd-ı kîne idüb sîne-i bî-kînesine bir tüfenk atdı...(?) Hakk Te‘âlâ ki târ-ı ‘ankebûti ceyb-i erkeme mecenn kılmışdır. Ol hazret-i ‘Âlî-menzilete

65-a

deste-i şimşîrlerini seyr eyledi. **Beyt:**

آنرکه خدانگاه درّ
 ارسنک ز آسمان ببرد
 حاشاکه بدورسد کزندی
 واشفته شود زنا پندی

Fi‘l-hâl ol la‘în-i bî-dînin üzerine at salub tığ-ı hûnrîz ile vücûd-u habs-i âlûdini lâşe-i nâçiz eyledi. Dilâverân-ı sipâh ol düşman-ı kîne-hâhdan hisâm-ı intikâmla ne vecihle cezâ-yı günâh virdiğine çeşm-i cihân yenleri nigâh itmekle şehâb-ı sâkıb gibi ol melâ‘în üzerine hücûm idüb ve ol şeyâtîne rücûm oldular.

رفتن آن شیرمعرکه کارزاربمیدان وکشتن چهارنفرآزمشه کان

Husûsân ashâb-ı şecâ‘âtde ‘ilm-ihulâsa-i erbâb seyf-ü kalem olan semiyy-i benî ‘izzeti tezkireci **Muhammed Çelebi zide ‘uluvvühü ve heleke ‘adüvvühü¹⁷² hazretleri ki ol şem‘-i devletin pervânesi ve meydân-ı şecâ‘atin merd-i merdânesi idi. Zırh ve cûşen-pûş olub kûh-u âhen gibi meydâna girdi. **İttifâkân** birâzer ol la‘în-i sebâb ki bundan akdem gâzîyân-ı dergâh-ı cehenneme yetişdirdiğin zikr olunmuşdur.**

65-b

rağm-i fâsid nice birâzerin kanını almak için meydâna girüb mübâriz taleb iderdi. Eyne‘l-mübâriz söylerdi. Anları hâzır buldı. Zarb-ı tığ ve ta‘n-ı sinânla birbirine hamle eylediler. Ahirü‘l-emr zarb-ı şimşîr ‘adüvv gerine muhtemel olmadı. Tığ-ı âteşbâr ile farkından göğsüne dek iki pâre eyledi. ‘Ale‘t-tevâlî meydâna girüb dört Râfizî gâlî biri biri ardınca derkât-ı cehenneme gönderdi ve bu kıyâs ile merdân-ı merd mu‘areke-i neberdde her biri hünerini meydâna getürdi. Merdâna gösterdi. Düşman-ı bed-sîr ve ‘adüvv-i bed-kehr ‘asker-i mansûr-u muzaferde tâsîd-i Rabbânî ve tevfik-i Subhânî görüb yedullâhi fevka eydîhim¹⁷³ ‘alâmâtını müşâhede idecek pây-ı sebâtları merta‘ş ve nak-ı hezimet safha-i hâllerine müntekîş olub meydân-ı heycâda anlardan bir hareket

¹⁷² “Onun yüceliği artsın, düşmanları helâk olsun.”

¹⁷³ Fetih,10 “ Allah’ın eli onların üzerindedir.”

ve hiss gelmedi ve bir mütennefis kalmadı. **Hel tuhissu minhüm min ahadin ev tesme'u lehüm rikzen**¹⁷⁴ fehvâsı zuhûr buldu. **Beyt:**

کنجشک راتحمل بازوي بازنست
روباه راجوقوت زور غضنفرست

66-a

Cümlete vâhîde ol rubâh-ı saftan şîgâl-girdâr şîrân-ı düşman şîkâr cenginden **ke-humurun ferrat min kasveratin**¹⁷⁵ eftân-u hizân ve etrâf-ı cevânibe girizân oldılar.

Nazm:

مخلف کریزان شد و بیقرار
چوظلمت که از مهر جوید فرار

Ümerâ-yı elvârdan Cihângir Hân ki taraf-ı yesârda durmuşdu. Ayu gibi tağa kaçdı. Afşâr ‘askeri ki İskender Hân serdârları idi. Şuşter sultânı Ahmed Beğ ile ilkin Allahu ekberden kandasın Şuşter didiler ve A’râb tâifesinden Devrak Hâkimi’nin oğlu Mübârek (مبارک) nâm-ı nâ-mübârek ki cânib-i şîmâlde turmuşdı. Yanınca olan Seccâd’ın oğlu Felâh (فلاح) bî-felâh ile Huveyza (حويزا) ‘askeri ki nefis atına binüb ‘arz-ı fâsidlerin yürütmeğe gelmişlerdi. ‘Arab âtları boynuna düşüb can kurtarmak için **bekâ-yı men cân-men** deyü Dizful

66-b

Suyu’nun öte yakasını ân-vâhidde buldular. Serdâr-ı kâm-kâr vaz’-ı sâbık üzere kalbe can gibi dil-i ‘askerde sâye-i i’lâm zafer-peykerde şevketle turub meymene ve meyserede olan leşker-i nusret-mâser dilâverlerinden ol mel’ûnlar ardlarına dört taraftan revâne idüb Çâr-yâr-ı Kibâr’dan istimdâd istedi. **Li-mü’ellifihî:**

Ol felek-rif ‘ât Skender-câh	Ol şecâ ‘at-şi‘âr dâme- ‘ilâh
Çün kızılbaşı münhezim itdi	Kürd ve A’râbı mün‘adim itdi
Oldular cümle ardlarınca revân	Tığ-ı ber-dest ve lâ-fetâ güyân
Kırdılar ol bakiyyetü’s-seyfî	Ol mülâ‘înden aldılar hayfı
Âl-‘Osnân budur işi herbâr	Kim kırar mülhidini leyl-ü nehâr

Elhamdülillâh sümme’l-hamdülilâh ki gâzîyân hâlân ol gürûh-u nâ-pâkı âğâşte-i hûn ve hân itdiler ve güşte-i tığ-ı helâk eylediler.

¹⁷⁴ Meryem, 98 “Sen onlardan herhangi birinden (bir varlık emaresi) hissediyor veya onlara ait cılız bir ses işitiyormusun?”

¹⁷⁵ Müddesir suresinin 50. ve 51. âyetlerine atıf var: “*ke-ennehüm humurun müsten firatûn*” “*Ferrat min kasveratin.*” “Âdete arslandan ürküp kaçan yaban eşekleri gibi (hâlâ) öğütten yüz çeviriyorlar.”

67-a

تافلك رسم دست بردنهاد
دست بردي چنين نداردياد

Anlar içinde hiçbiri halâs bulmadı. İllâ şol nîm-merdı ki yığılan püşte püşte küştelere altında pinhâni oldu. Makâtiller maktûlleri yokladıkda her bir küştenin altında iki nîm canı mecrûh ve makhûr zindebekur gördüler bi ‘ömr hoş kıldılar. Küştelere tam‘-ı mâr ve mûr itdiler. **Bejt:**

چشم فلک نديدوپه بلند
این فتهاکه دولت اور امیسرست

Elhamdülillâh a‘lâ malûmü‘l-İslâmi ve ezhera burhânuhu ‘ala kâfeti‘l-enâm¹⁷⁶ kıssaya rücû‘ idelüm ve ol melâ‘în-i bî-dîn itdüğü efkâr-ı batılları diyelüm. Ol ‘asker-i mahzûl-u makhûr Seccâd’la mî‘âdları vardı ki ‘asker-i zafer-mâserle mücâdele ider iken ol la‘în şehirden çıkub ‘asker-i İslâm’ın ardını ala. Ol mi‘âd-ı i‘tikâdı ile Dizful’dan çıkub meydân-ı remze yetişdikde gördü ki sîlâb-ı

67-b

hûn mânend-i ceyhûn revân ve sayhûn gibi cârî ve divân ve nice beden bî-ser ve nice ser bî-sâmân hâk ve hûnda galtân olmuş. Ol gürûh-u mekrûh gâlib olmuşlar deyü zann eyledi. Sâmâ-yı şeytânât intimâsında enva‘-ı beşâset huveyda olmuş iken maktûllerin ba‘zısı kabâ-pûş ve ba‘zısı ‘abâ-pûş buldu. ‘Acem çerîsi mağlûb ve kendisinin ‘Arabları menkûb olduğunu bildi. Dûlbendin yire urub didi. **Bejt:**

ای فلک بامن عجب نقش عزیزی باختی
بامردادخویش بودم نامرادم ساختی

Min ba‘d-ü işi eyler ve gelmekden ye‘is itdi ve gelecek yılda başına gelecek musîbete yâs tutdı. Bu vakı‘a-i hîleden hâtr-ı fâtrına te’sîr-i ‘azim-târi ve kıtrât-ı ‘ibrât kenarına cârî oldi. Te’essüfler izhâr idüb hâsir-ü hâyb Dizful’a

68-a

cân atub ‘askeri içinde gâyıb oldi. **Bu cânibden** hazaret-i pâşâ-yı kâmkâr **fekuti‘a dabiru‘l-kaymi‘l-lezîne zalemû ve‘l-hamdülillâhi rabbi‘l-‘âlemîn**¹⁷⁷ âyeti ile iktibâs itdikden sonra merdân-ı hüner-pîşe şecâ‘at-endîşe bî-sitâyiş ve ve ri‘âyet ve ‘inâyetler ile her birini istihkâkına göre nüvâziş eyledi. Diri tutulanlar içinden on nefer esîri beste-

¹⁷⁶ “Allah’a hamd olsun ki, İslâm’ın öğretileri yüceldi ve burhanı bütün insanlarda ortaya çıktı.”

¹⁷⁷ En ‘âm,45 “ Böylece zulmeden toplumun kökü kesildi. Hamd, ‘âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.”

şimşîr ve sinân nîze-i sa‘bân-esbân itdiler. Sultân-ı zemân ve imâm-ı devrânın eyyâm-ı devletinde ganâim ile mütemvel oldular ve Şuşter görinüre dek kızılıbâş-ı mülâhide kovdılar.

Zikr-i ta ‘rîf belde-i Şuşter: Karşudan

69-b

Karşudan¹⁸¹ bir şehir görüldü. Behişt-i âyîn ve Bağdât-ı habit-âbâd vilâyetine karîn cezîre-i hâlidâtdan tulî **med** ve hatt-ı istivâ’dan arzı ۛ bu mikdârdır. Bağdât-ı behişt-âbâd vilâyetinden bud-u mesâfesi on iki mitral ve Dizful’dan bir mitral ve Basra’dan beş mitral vakı‘adır. Bilâdı sunucu-âbâd kıl ‘a-i felek irtifâ‘ı saht-ı bünyâd belki yeryüzünde nazîri az ve görenler âyete **lemyuhlak misluhâ fi’l-bilâdi**¹⁸² okumağa âğâz iderlerdi. Güyâ bünyân-ı mersûs anın şânında gelmiş ve zübûra’l-hadîdi¹⁸³ sebîkesinden tökülmüş **Beyt:**

زرفعت برفلك ديوارسودش

مه نوحلقه برديواربودش

Ve kal‘a-i mezkûr bir kıt‘a kara taşdan vakı‘ olmuşdur. Kayarsa (قياصره) zemânında üstâdân-ı hüner-pîşe tîşe-i sa‘î ve endîşe ile şattan bir nehr-i ‘azîm gertürüb nefsi kal‘a içinde revân itmişler. Kal‘a içinde taşdan hâneler kesmişlerdir ve kal‘anın bir tarafı şatt üzerine ve bâkî-i etrâfı şehir içinde düşürmüşlerdir.

70-a

Handaki tahtü’s-serâya ve bârûsi semavâti’l-birûca beraberlik ider. Belki erfâ’dır ve Yeşîş-dânki (يشيش دانكه) nâm-ı mevzûn âbı iki tarafına bulunub iki koldan ol vilâyeti kuşatmış güyâ ‘aşk-u şeydâsı ve efgân-günân mübtelâsıdır. Ma‘şukının mâh-ı cemâli ve salına irmiş ‘aşıklar gibi şehri kucağlamış yâhûd ol belde-i tayyibe mahbûblar gibi âb-gûn gümüşden beline kemer kuşanmış şehir-i mezbûr zeyl-i cibâlde vakı‘ olmuşdur. Ol ilde Kayarsa’nın ekser-evkât tahtları idi ve olan bir kıt‘a taşdan bir taht vardır. Taht-ı kayser ismiyle meşhûrdur. Yukarıdan şatt-ı mezkûr birdir fe-âmmâ şehir-i kal‘a yetişdüğü Kayarsa seddler bağlanmağla iki bulunur şehri ihâtâ ider. Birinin Dudânki (دودانكه) ve birinin Çardânki (چاردانكه) isimleridir. Çeşm-i sârları pür-safâ çemn-i zârları gam-zedâ. Sahra-i senk hod-rulâle ve nergîs ve reyâhîn leri ferş-i bukalemum cûybâr-ı enhârî sîmâ yekûndur. Bu nev‘ale ki tahrîr olunmuşdur.

¹⁸¹ “Altı çizili kelime iki defa yazılmıştır.”

¹⁸² Fecr,8 “Ülkelerde benzeri yaratılmamış”

¹⁸³ Kehf Suresi’nin 92.âyetine bir atıf var: “Demir kütleler”

71-b

şive-i cenât terci tahteha'l-enhâr enva'-ı fevâki ve esmâr dürlü dürlü reyâhîn ve eşcâr anda bulunur. Zirâ'at ve 'imâret husûsunda bî-nazîedir ki eğer hârık-ı 'adet olmadı. Âbsız mahsûl virirdi. Ab-u hevâsı gâyet letâfetde ve deşt-ü sahrası nihâyet-i vüs'âtde fi'l-vakı' ol mahal-i sürûr ve mevzi'-i cevri ne vecihle mezkûr olsa hadd-i müâlağadan durdur. Bundan gayrı kusûru yoğidi ki tâife-i dâlle mülâhideye mesken ve mâveti olmuşdu. Cenâb-ı vâhibü'l-imâldan mercûdur ki bu 'aybın dahi gidere ki cevri kızılbâşdan mütefekkir olmuşdur. Âl-'Osmân eyyâmındaki kurd koyunla müsâcet ve koyun kurtla muvâsalat itmiştir. Vatan-ı mâlûflarına 'avd idüb dâ'-i devâm devletlerinde 'ıyş ve nevşe mübâşeret idüb râhat-ı niceden göreler. Seccâd bed-nihâdânlarla fesâd ve efsâdı bünyâd itmişti. Da'vetinin

72-a

icâbeti için 'asker-i zafer-rehber müzâheret ve mu'âvenetine gitmiş iken şeytân-ı recîme uydu ve hemen recîmden yüz çevirdi ve 'askere zahîre ile meded itmedi ve Bağdâd'dan meded-ü zahîre getürenlere yol virmemekle maslahat-murâd üzere müyesser olmadı. Anın gibi düşmânı ardlarınca komak münâsib görülmedi. Evvel anın kıl 'ana müteveccih oldılar.

فتح كمال آباد بشنوچگونه بود

Sipâh-ı zafer-destgâh kemâl-ı şevket ve câhla kal 'alarından olan Kemâl-âbâd nâm-ı kal'asına tarîk-ü müslûk sülûk eylediler ki ağleb-evkât anın mesken ve mâvâsı idi. 'Asâkir-i zafer-mâser yetişdikleri gibi kal'a-i gerdûn peykeri sağ ve solunda yeniçerinin sağ ve sol bölükleri hâle-i kurs-kârî ihâtâ ider gibi anı çökerdiler. Fi'l-hâl dilrân-ı dilâver ve cenk-i âverân-ı nâmver nerdûbânlar kurub

72-b

kurub burûc-u bârûsuna 'urûc eylediler ve divâr-ı hisârı külüng-ü tîşe ile sîne-i 'aşkan gam-pîşe gibi sûrâh sûrâh ve zîr-ü zeber eyleyeler. Çün heybet sadme-i top ve tüfenkden ehl-i dalâlin murğ-u canları muztaribü'l-bâl olub 'akılları uçdu ve bedenleri kafes-i hisârda mahbûs kaldı ve hükm-ü endâz-ı kemândârların sehmi ve hemminden vehm-nâk ve sehm-nâk zehreleri çâk oldu veberk-i tığ-efşân havfindan el-âmân koyan halâs yoluna pûzehreleri çâk oldu veberk-i tığ-efşân havfindan el-âmân koyan halâs yoluna pûyân oldular. Ol dilâver-i şecâ'at-güster 'asâkir-i zafer-rehber fermân buyurdu ki: İnsafa gelenleri incitmeyeler ve günâhını i'tirâf idenlerin 'özrünü kabûl eyleyeler ve

muktezâ-yı fehvâyı kelâm mülkü'l- i 'lâm **Men 'amile minküm sûen bi-cehâletin sümme tâbe**¹⁸⁴. Ol zümre-i kilâb fırka-i dalâlet-nisâbın kabâih-i ef'âli ve zemâim-i a'mâlini 'afüvv eyleyüyeler.

73-a

Zıll-i himâyetde saklayub bâş-u cânlarına âmân virelüm. **Nazm:**

بعفوكوش چوبر دشمنان شدی فروز
که عفو از سر قدرت تمامتر باشد
اگر کنه نباشد نهال تازه عفو
بودم ثلدرختی که بی ثمر باشد

Kal'anın içerüsüne girdiği gibi gördi ki cennât-ı na îmden bir nişân ve kalem-i dü-zebân vasfına mü'tekali'l-lisân ol bed-bahtın bir sarayı vardı bahtı gibi harâb ve tevdih-i türâb itdirmesine emr-i 'alî buyurdular. Çarhacı Mühennâ anda hâzır ve müheyyâ idi. Rikâb-ı hümayûnu bûse idüb ricâ eyledi ki: Ol sarayı ana bahş eylediler. Ol saray-ı kesîrü'l-ni'me akmişe ve elbise ve fevâki ve el'imedden memlû idi. Leşker-i zafer-rehber hatta âtoğlanları ve melâzimler şeker şerbetin şerbetin şol kadar içdiler ki şükrûh-u iştihârları kalmadı. Müflisler cemle-i i'nâdın oldılar çün bu kal'anın nâire-i şûr ve şerri müntafî ve mütevvakı'

73-b

olan şerr-i zararı müntefî oldu. Serdâr-ı gerdûn vükâr içinde olanmâl-ı ganîmetden serhâda varıncaya dek 'asâkir-i nusret-mâsere lâzım olan mikdâr-ı zehâir götürdüb dilâverân-ı sipâh ve dilîrân-ı şecâ'at-penâh ile Huveyza'ya toğri 'azm-râh itdi.

رفتار عسکر منصوره بحوزه حویزه واز انجامتوجه شدن بغداد

Huveyzâ'nın merz-u bûmu pest ve suyu bülemlend olmağla cenkden kaçan Fellâh (فلاح) bi-nâm ve nenki Seccâd'ın halefidir. **El-veledü sirru ebîhi**¹⁸⁵ muktezâsınca anınla olan 'asker-i bi-salâh ve ferheng ol kal'a-i menî'anın medâhili bend eylemişlerdir. Kal'anın metânetinde ol mahallin hasânetine i'timâd idüb anda cem' olmuşlardı. Enhâr ve şu'belerinden seddleri kesüb suyu salıvirmekle etrâfını bahr-i muhît rub'-u meskûti ihâta ider gibi cemî'-i cevânibin su yürütmüşlerdi. 'Asâkir-i bu evzâ'ı gördükde ta'accüb idüb cüret itdiler.

¹⁸⁴ En 'âm,54 "Gerçek şu ki: sizden kim, bilmeyerek bir kötülük yapar, ardından tevbe edip de kendini ıslah ederse, bilsin ki Allah çok bağışlayan çok esirgeyendir."

¹⁸⁵ "Çocuk, babasının sırrıdır."

74-a

Bu Niyâzî-zâr didi ki: ta‘accüb yeri değildir. Sâhib-i sa‘âdet hazretlerinin hâk-pâyî şerîfine yüz sürmeğe gelmemiştir ve pâbûs idüb müşerref olmağa akmamıştır. **Nazm:**

آب از بی سرو قدش می آید از فرسنگها

از حسرت پابوس او سر میزند برسنگها

Ol diyâr-ı zeyl-i cibâlde yağmur çok olub enhârı ‘azim taşmağla ‘askarin ‘ubûru tarîki mesdûr olmak lâzım gelmedin. Top ve tüfenk vesâir âlât-ı cengi alçak yerlerde cem‘ olan sulardan çıkarmak emr-i zarûri olmağın andan gârîmeti Şuş nâm-ı kal‘â ve Meşkûk (مشكوك) nâm-ı kasaba câniblerine mün‘atıf idüb anları dahi tevdih-i hâl ve serâ ve kalâ‘ıların ol nâ-pâklarından pâk ve sâ‘atinde harâb beraber türâb ve mesken-ü mâvâyıbûm-u garâb eylediler.

عزم پاشا بجانب بغداد

74-b

sâhib-i sa‘âdet hazretleri bu yüz bin feth-i nusretle andan ‘inân-ı ‘azîmetle Bağdât cânibine mün‘atıf buyurdular. Bu feth-i mübârek ve meymûn ki bu sefserde al-virmişdir ve fi’l-hakîka kuvvet-i dîn-i mübîn ve kudret-i çeşm-i mü ‘minîndir. Fazlullâh ve lutf-u hazret-i Resûlullâh ile himmet-i Çâryâr-ı pâk-güher meymenet-i eyyâm-ı devlet ve sultân-ı nâm-ver bu sürur-u ra ‘iyyet-perverde hüsn-ü tedbîr ve müsâ‘adet-i takdîr ile şimdiye dek hiçbir tarîhde bir serdâra müyesser olmamıştır ve gûş-u hûş ehl-i cihân hiçbir zemânda işitmemiştir ve bir serdâr-ı dîn gayretinde pâdişâh-ı ‘âlem-penâh uğurunda böyle dilâverlik ve merdânelik itmemiştir. **Hakkan ki** eğer Rüstem-destân hayâtda olub bu merd-i meydândan hayyir zuhûra gelmez. Giriş ve çıkışı göre idi ya istimâ‘ iderdi beş-i dest yire koyub pehlüvânlık ve bahâdırlık bunun hakkıdır dirdi.

75-a

Olmasa diyârlara gidüb gelmek sehl değildir. Lisân ile beyân ve benân-ı kalemlerle nişân itdürmek kolaydır. Emmâ ol merz-u bûmun ahvâlinden vâkıf olan bu sefer-i hümâyûnla bile olub gören bilür ki nice hân-ı kumâr ile Seccâd hîlekar ki her biri limenü’l-mülk da‘vâsını izhâr eylemiştir ve benim benimdir cümlelerin muhakkir ve makhûr eylemiştir ve ba-‘avnillâhi Te‘âlâ anların üzerine muzaffer ve mansûr olmuşdu ve mülklerin zîr-ü zeber kılmıştır.

مضطرب کشتن اتباع واولای عساکر منصوره از اخبار کادر

Şuşter vilâyetinden Bağdât-ı Behişt-âbâd vilâyetine dek on günlük mesâfe vakı‘ olmuşdur. Seccâd müzebzeb ve mülhîd-i bî-dîn ve mezheb izhâr-ı ‘isyân ve kemâl-i mertebe ‘adevân itmekle ahvâli ‘askerden bu cânibe haber çıkarmadılar. Mülâhide-i bî-dîn ahbâr-ı kâzibe peydâ idüb kavlı-i sâdıka gibi söylemeğe başladılar.

75-b

ve itbâ‘-ı cünûd-u Müslimîn men yesma‘ yahlu¹⁸⁶ hükmi ile hayli zemân bu ahbâr-ı kâzibeden gam-kîn olub hiçbir vecihle kalbleri teskîn bulmadı. Rûzine-i sem‘-i cânları istimâ‘ ahbâr-ı feth-i âsâra meftûh ve dest-i talepleri kar‘ olub fütûh oldular.

آمدن برید بشارت نوید وحوشحال کشتربی وبعید

Nâgâh bir mukteza-yı **lâ-tey’esû min ravhillâhi**¹⁸⁷ sene-i ihdâ ve tis‘în tis‘îminetin Şevvâl’inin evâhirinde maşrık-ı lutf-u İlâhî’den envâr-ı subh feth-ü zafer ve beşâir-i firûzi şâd-mâni ‘asker ve server-i mansûr-u muzaffer ufk-ı feyz-i nâ-mütenâhîden tali‘ ve lami‘ olmağla berîd-i beşâret-nüvîd bu gulgule-i bî-gûş dostâne ve bu zemzeme-i hûş ‘âlemyâne irişdirdüb itdi. **Nazm:**

شکر خداکه از مدد بخت کار ساز

بر حسب آرزوسب همه کار بار دوست

Ey dostân-ı agâh olan dergâh-ı hazret-i İlâha şükr-ü firâvân

76-a

iden ki server-i ‘âlî-güher ‘asâkir-i mansûr-u muzaffer kılâ‘-u bilâd Huzistân’ı feth eylediler ve cümle A ‘rab ve elvâr-ı Kızılbaş’ın râyât-ı nekbet-âyâtları nigûn-sâr ve rahite-i Hâk ... (?) itdiler. **Li-mü’ellifihî:**

Ol şecâ‘-i zemân kızılbaş Ân-ı vâhidde itdi kün fe-yekün

Kürd ve A‘rabı mün ‘adim kılmak Girdi meydâna server-i merdân

Tîğ-ı hûnrîz-i cân-sitânı ile Duzaha sâ‘atinde itdi revân

Gâzîler aldılar ganâimler Oldı müflisleri gani cihân

Şehri âyîn iden ki gülse gerek An-karîb ol yegâne-i devrân

Ehl-i İslâm ve ahâli-i dârü’s-selâmı bu haber-i sürûr eser-i mesrûr ve mahbûr ve kalb-i gam-kînlerini perişânlık meksûr itmiş iken mahal-i huzûr ve cây-i sürûr eyledi ve

¹⁸⁶ “Dinleyen, serbest kalır.”

¹⁸⁷ Yusuf,87 “Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.”

mazmûn-u bişâret-makrûnu mutazmin fetihnâmeleri cenâb-ı celîl-i âsîfî haffehullâhu bi-lutfuhi hafîyyi ve'l-celiyyi¹⁸⁸ ve 'asâkir-i nusret-mâser cânibinden yerlü yerine

76-b

vâsıl ve beşâiri münteşir kıldı ve her biri ol mübeşşir-i beşâir-i meymenet-mâseri hâlû hâlince nüvâziş ve sipâs ve sitâyîş eylediler. Cümleden evvelâ a'limü'l-'ulemâü'l-'azâm ve ekremü'l- mevâlî el-kirâm Bağdât Kadısı '**Âbdullah Efendi** hazretleri minna 'illahü'l-Müslimîn bi-meyâmîn-i vücûda ve müjdegânî bir hil'ât ve harclık erzânî buyurdular ve **sânien** menba'ü'l-hâmidü'l-mekârim kıdvetü'l-emâcid ve'l-ekârim melâz-ı erbâbü'l-kemâl melce'-i ashâb-ı celâl Bağdâd'ın mâl defterdârı Süleymân Efendi hazretleri ebedallâhu zilâlehu ve eyyede celâlehu bi-Hakk-ı Muhammed ve Âlihi müte'addid kumaşlar ve bahşişler ile bi-niyâz ve ser-ifrâz buyurdular. **Vesâir** erkân-ı devlet ve a'yân-ı vilâyet her biri hâllerine göre ri'âyyet itdiler. Ol berîd bu beşâiri münteşir kılmağla bunca ni'met ve rahata vâsıl oldu.

77-a

'**Acâba** bu Niyâzî-zâr ki âb-yâr-ı gülün (âb-yâr bir zikre dirler) âb-dârile ravza-i hâtırdan bunca gonca-i perveriş eylemişdir ve hadika-i hayâlden bunca şukûfeyi hâk-pâyine nisâr itmişdir. **Allahum** ol kerimü'l-şânın nice ihsânına müstehak olmuş ola. Ol ma'den-i cûd ve sehâ ki firâsetle zâhir-i hâlden mutâvi-yi zamîrden olan mâlî bilür anların 'izz-ü huzûruna 'arz eylemeğe ihtiyâc yokdur. **Mısra** ':

در حضرت کریم تمنا چه حاجتست

Hemîşe-i ebvâb-ı in'âm ve ihsânları erbâb-ı istihkâk ve 'irfânın vücûh-i âmâline fütûh eyleye **Âmîn. Rubâ'î:**

ای آنکه دواي دردمندان داني
ای آنکه علاج مستمندان داني
احوال دل خویشن جکویم یاتو
ناکفته تو صد هزار چندان داني

Bu beşâret-i 'azmi beşâset-i küberânın vuku'undan mürğ-i dil gam-dîdeleri kafes-i hirmândan gülzâr-ı meserrete ve ravza-i behcete tayrân idüb bir derece mestûlî

¹⁸⁸ "Gizli veya açık Allah onu lutfuyla kuşatsın."

77-b

Oldu ki kıdem-i kalem bâdiye peymâ eyle. Kaza-yı şerh beyânını tayy eylemek hayr-ı imkânda değildir. Cümle esbâb-ı zevk-ü şevki müheyyâ idüb ‘ıyş-u ‘işrete meşgûl oldılar. Şöyle şenlik itdiler ki her hânede bir sohbet ve her keşâne bir cem‘iyyet tertîb olunub mugannîler bu nağme ile müterennim ve hoşhânlar bu terâne ile mütekellim oldılar.

Şükür kim itdi ‘âlemden felek-i resm-i cefâ

Kıldı gördün mihnethâne-i ‘işret-serâ

Fâtih-i ebvâb te’yîd oldı miftâh-ı du‘â

Kâhir-i ‘adâ-yı devlet oldı ... (?) şîrân-ı gazâ

Yetdi Hakk hıttâ-i Bağdâd’a isti‘dâd-ı feyz

Oldı nüzhetgâh burc-u Evliyâ ‘işret-serâ

Kıssaya ‘avdet ve hikâyete ric‘ât idelüm. Ol şîr-pişe-i meydân-ı heycâ ve hünerber-pişe-i vügâ hazretleri Meşkûk (مشكوك) kal‘asını feth

78-a

feth¹⁸⁹ eyleyüb kabza-i tasarrufuna götürüb çabuk süvâr ‘aklı meydân-ı fikrinde cevân virüb gördü ki kendüler bu diyârda kalmak müyesser değildir kal‘aları leşkeri ile zabt eylemek mutasavvir değildir Seccâd hîlekar elinden kurtarmağa ‘asâkir-i bî-şümâr ve zahâir-i bisyâr gerekir. Birkaç gün ümerâ ve erkân-ı devletle divân idüb meşveret emrinde müştâgil üzere iken ba‘zı ahbâr Bağdâd cânibinden kendülerine mün‘akis olub ol cânibe ‘avdet lâzım gelmeğin **arâftullâhe bi-feshi’l-garâim**¹⁹⁰ muktezâsınca hâtr-ı şerîflerine hatur ve zamîr-u münirlerine zühûr eyleyin. Maslahat murâdlarınca alvirmedi Ol sırr-ı hafîyi kimseye izhâr eylemedi ve ana hiçbir ahdi mahrem bilmedi. Zirâ ‘adâ-yı bed-nihâd ‘avdete ‘azîmetlerin bilürlerse ihtimâldir ki ‘askerin ardına düşeler ve ‘asker-i zafer-rehber haberdâr olursa şâyed ki

78-b

ki hizâne-i pâdişâhîye selâmet ile lâzım olan top ve tüfenk vesâir âlât-ı cengi mukayyed olmayalar. Lâ-cerem bu ma‘nâ ile ‘âlem-i gaybdan mülhem oldular ki Tefvik-i Rabbânî te’yîd-i Subhânî ile bilâd-ı Huzistân’da olan ‘adâ-yı dîni benâtü’l-na‘aş perîşân olmuştur. Ganâim-i bî-şümâr ‘asâkir-i nusret-şi‘âr eline girmiştir. Hâlâ mülâhidenin kızılbaşdan alınan başlar ve kös ve ‘âlemler ve tutulan adamlar ile ‘inân-ı ‘azîmeti

¹⁸⁹ “Bu kelime iki defa yazılmış”

¹⁹⁰ “Rakiplerimi bozmakla Allah’ı tanıdım.”

râyât-ı nusret-âyâtla makâm-ı dârü's-selâm savbına mün'atıf kılmak gerekdir ve kelâcın sinede rây-ı sâib ve fikr-i sâkib ne iktizâ iderse ona göre tedârik olunmak gerekdir deyü 'avdeti mukarrer buyurdular. Fütûh ve ganâim nâ-mütenâhî ve 'avâtıf ve 'inâyât-ı hazret-i İlâhî birle pâşâ-yı sa'âdet-i destgâh ve sipâh-ı 'amme-i çeşm ile

79-a

sâlimen gânimen bî-iznillâh şehre dühûl eylemek için sâ'at-i sa'd taleb eylediler. Sene tokuz yüz toksan bir Zi'l-kadesinin on dördüncü günü yevmi'l-selasâdan bir vakit seyr-i sefde seb'a-i seyyâre inzâr-ı sa'dla biri birine nâzır ve sâ'at-ü dakik meymenet-mâser idi. **Beyt:**

افراخته راتي چومشيد
افروخته عارصي چوخورشيد

Şükûh-u şevket ve kemâl-ı zînet ve şöhretle şehre girdiler ve sürûr-u behcet virdiler.

مي رفت چوميان انجم
درحيرت حشمتش حزدكم

Bir hâletde ki a'dânın başların cidâ üzerine dökülmeleri 'asâkirin cüdâlarını nahl-sitâne tutmuşdu. **Tal'uha ke'enne-hu ruûsü's-sevâtîn**¹⁹¹ olmuşdu. Âsâr-ı sürûr sâhib-i sa'âdetin ceyn-i Münirlerinde nümâyân ve levâmi'-i nûr çeşre-i sa'âdet-i behrelerinde 'ayân-ı âyet-i rahmet gibi mülke nüzûl ve hilâl-i 'ıyd gibi şehre duhûl buyurdular.

79-b

بزرگان شهر اكهي يا فتنند
سوي رايه شاه بشتا تند
بشكرانه جايز اكشيدند ش
چو ديديندروي خداوخودند ش

Çün a'yân-ı şehirde du'âlar ile istikbâl eylediler. Pâbûs-u şerîfleriyle müteveccih oldular.

Nazm:

Cemâlini görenler oldu mesrûr Safâ-yı vechi virdi 'âleme nûr

Didi her kim ki gördi 'adl-ü vücûdin İlâhî sakla âfetden vücûdin

آمدن چاوش باهوش و آوردن مقرر نامه باغداد جهته آن سردار با عدل و داد

Hem ol günde bir çavuş-u hü mâ-pervâz Âsitân-ı sa'âdet-i âşiyân cânibinden ahbâr-ı dil-nüvâz ile geldi ve Bağdâd'ın mukarrer-nâmesin gördi. **Eş-şey'ü mâ-tesennâ illâ ve kad**

¹⁹¹ Saffâd, 65 "Onun tomurcukları sanki şeytanın başları gibidir."

tesellesâ¹⁹² ma'nâsı 'âlemyâne 'ayân oldu ve Meşkûk'da nihân olan haber-i perîşânın sırrı zuhûr buldu. Memleket-i Bağdad bu def'a ile üçüncü mertebedir ki kef-nikâyet ve kabza-i kudret ve himâyyetlerine tefvîz olunmuşdur. Hazret-i pâdişâh

80-a

Sa'âdet-penâh ki mazhâr-ı lutf-u âlâdır. Şâhid-i feth-i dil-güşâ perde-i gaybdan hatr-ı 'âtırlarına çehre-nümâ olmağla sa'-i meşkûrların zayi' buyurmadılar. **Bu sürûr** esnasında mu'arekede esîr ve beste-i zincir olmuşları hazır kılıb nâmdârlarından birinci nefer ve alınan tâc-u ser ve kılıç ve kemer ve çetr ve çadır ve kös ve 'âlemleri ulâklar ile bâb-ı murâd-bahş cânibine revân eylediler ve ta'mîm-i meserret için kalan esîrlerden dahi ikişer üçer nefer mu'arekede alınan cübbe ve cevşenler ile serhâdlarda olan beğlerbeği ve ümerâya gönderdiler ve a'dâ havflarından başların kerbiyânlarına ayağların dâmânlarına çekdiler.

درحامت کتاب کويد

Ey Niyâzî sahn-u dirâz itmek subûh-u şa'i şâ'i fasih değil

Mahsar-ı kâl-i kelâm-ı mevzûnun kim mutavvel kati milh değil

Bundan ziyâde itnâb-ı bâ'is-i melâl du'â ile hatm-i makal ahs-ı havâtım-i a'mâlden cenâb-ı İzid-müte'âl

80-b

zü'l-celâl-i ve'l-efdâlden mezîd-i ibtihâl ile dakk-ı bâb su'âl olunur ki pâdişâh-ı cihân ve server-i selâtin-i zemân şîr-i meydân-ı şecâ'at kutb-i dâire-i vilâyet **es-sultân ibnü'l-sultân ve'l-hakân ibnü'l-hakân es-sultân Murâd Hân bin Sultân Selim Hân** hazretlerinin hemîşe-i nihâl-i murâdı murâdı üzere ber-murâd ve düşmanlarının bünyân-ı ikbâl bî-bünyâdları bî-bünyâd ola. Âmîn ya mu'în ve cenâb-ı vâhibü'l-âmâlden mezîd-i tazarru' ile istid'a olunur ki dâimâ 'avn-ü imdâdı karîn-hâl ol serdâr-ı dilâver ve server-i gazanfer-ferr olub a 'dâ-yı devleti müteferrik ve bedhâhları hizlân ve nekbete mutatarrik olalar ve kadr-i ref'î a'rec-i ma'rec i'tilâ ve ve bed-hâh-ı siyâh-ı derûni mazrûb-u top ibtilâ eyleye. Âmîn. **Li-mü'ellifihi:**

Her du'â kim ehl-i sünnet eyleye ihlâsdan

Şekk değildir kim kabûl-u hazret-i ma'bûd olur

¹⁹² "Bir şey, ikilendiğinde mutlaka olur."

81-a

İlleft-i Zafer-nâme fi-medh-i ‘Alî Pâşâ

Kadsârla el-târîh-i **min Feth-i ‘Alî Pâşâ**

Eydân tarîh-i kitâb

Bir zarîf nüktedân itdi su’âl

Kim Zafer-nâme kitâb oldu temâm

Ne dîrsen söyledi tarîhini

Söyledim ben **ol kitâb oldu temâm**

۹۹۱

۹۹۲

SONUÇ

Tezimizin konusu Niyâzî'nin *Zafer-nâme-i Alî Pâşâ* adlı eserinin transkript ve değerlendirmesi idi. Bu eser, üzerinde fazla durulmamış III. Murat Dönemi (1574-1595) Osmanlı-İran Savaşları (1578-1590) sırasında Bağdat hududunda gerçekleşen olayları anlatması bakımından oldukça değerlidir.

Eserin müellifi Niyâzî hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Bu eksikliklere rağmen eserden Bağdat Beylerbeyi Elvend-zâde Ali Paşa'nın 1583'te İranlılar üzerine yaptığı seferde kâtiplik görevi yaptığı anlaşılan Niyâzî, kendi gözlemleri ve sefere katılan diğer kişilerden edindiği bazı bilgilerle ve resmi yazılar ışığında Ali Paşa'nın 1583'te İranlılara karşı kazandığı zaferleri anlattığı *Zafer-nâme-i Alî Paşa* adlı eserini yazmıştır.

Eserde olaylar, kronolojik bir sıra ile yer ve zaman belirtilerek sebep-sonuç ilişkisi içerisinde anlatılmakta ve bu da eserin tarihsel değerini artırmaktadır. Bunun yanında incelediğim *Zafer-nâme* örneği, içerdiği edebi metinler münasebetiyle Edebiyat ilmini, coğrafi gözlemler ve haritalar münasebetiyle de Coğrafya ilmini yakından ilgilendirmektedir. Tarihi veriler ise özellikle 1583 tarihinde Bağdat sınırında olan olaylarla ilgili geniş bilgiler vermektedir. Diğer tarih kroniklerinde bulamayacağımız birçok konuyu bu eserde bulmak mümkündür.

KAYNAKÇA

A-YAZMA:

NİYÂZÎ, *Zafer-nâme-i Ali Paşa*, Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Tarih Nu.: 396 (80v.).

B-KİTAPLAR:

BABINGER, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (çev.: C.Üçok), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1992.

BEYÂNÎ, Şeyh Mustafa, *Tezkiretü's-Şu 'arâ*, (hzl.: İ.Kutluk), TTK.Yay., Ankara,1997

ÇERÇİ, Faris, *Gelibolulu Mustafa Ali ve Kühnü'l-Ahbarında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri*, C.I., Kayseri, 2000.

DANİŞMEND, İ. Hami, *Osmanlı Devlet Erkânı*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 22. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara, 2005.

FLEISCHER, Cornell. H., *Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, (çev.: A.Ortaç), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2001.

GELİBOLLU MUSTAFA ÂLİ, *Câmi 'ü'l-Buhûr der-Mecâlis-i Sûr*, (hzl.: Ali Öztekin), TTK. Yay., Ankara, 1996.

HOCA SAADEDDİN EFENDİ, *Tacü't-Tevârih*, (hzl.: İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara,1979.

KINALİZÂDE, Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu 'arâ*, (hzl.: İbrahim Kutluk), TTK. Yay., Ankara, 1989.

KÜTÜKOĞLU, Bekir, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul, 1993.

LATİFÎ, *Tezkiretü's-Şu 'arâ Tabsiratü'n-Nuzamâ*, (hzl.: R.Canım), AKM. Yay., Ankara, 2000.

LEVEND, Ağâh Sırrı, *Gazavât-nâmeler ve Mihâiloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi*, TTK. Basımevi, Ankara, 1956.

_____, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C.I., TTK. Basımevi, Ankara, 1973.

MENDE, Rana von, *Mustafa Âli's Fursat-nâme (Edition und Bearbeitung Einer Quelle zur Geschichte des Persischen Feldzuges unter Sinan Paşa 1580-1581)*, Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 1989.

MEVLANA, Ahmed Câmi, *Nefahâtü'l-Üns min Hadâratü'l-Kuds*, (terc.: Bursalı Osman Lamî), İstanbul, 1371-1391.

NEV 'İ-ZÂDE, Ataî, *Hadâikü'l-Hakâk fî Tekmileti's-Şakâik*, Konstantiniyye,1289.

ÖZCAN, Abdülkadir, *Şecâ'at-nâme: Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Şark Seferleri - (1578-1585)*, Tıpkıbasım, İstanbul, 2006.

ÖZTUNA, Yılmaz, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.III., Ötüken Yay., İstanbul, 1994.

_____, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, C.XIV., Ötüken Yay., İstanbul, 1983.

PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.III., MEB. Basımevi, İstanbul, 1993.

SELÂNİKÎ, Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, (hzl.: Mehmet İpşirli), C.I., İÜ. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1989.

SÜREYYA, Medmed, *Sicil-i Osmânî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, C.III., (hzl.: A.Aktan, A.Yuvalı, M. Hülagü), İstanbul, 1996.

- ŞEKER, Mehmet, *Gelibolulu Mustafa Âli ve Mevâ 'idü'n-Nefâis fi Kavâ 'idi'l-Mecâlis*, TTK. Yay., Ankara, 1997.
- ŞEMSEDDİN SAMÎ, *Kâmûs-ı Türkî*, İkdâm Matbaası, Dersa 'âdet, 1317.
- TUMAN, M. Naili, *Tuhfe-i Naili (Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri)*, (hızl.: C. Kurnaz, M. Tatçı), Bizim Büro Yay., Ankara, 2001.
- UZUÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.III/I., TTK.Yay., Ankara, 1995.
- WOODHEAD, Christine, *Taliki-zade's Şehname-i Humayun: A History of the Otoman Campaign into Hungary*, Berlin, 1983.
- ZEYREK, Yunus, *Tarih-i Osman Paşa*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001.

C-MAKALE, TEZ ve BİLDİRİLER

- ARMAĞAN, Mustafa, "III. Murad" *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.III., İz Yay., İstanbul, 1996.
- DÜNDAR, Hasan, Rahîmîzâde İbrahim (Harîmî) Çavuş'un Gence Fetihnâmesi Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Kritzasyonu, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2006.
- ERAVCI, H. Mustafa, "Ebubekir b. Abdullah", <http://www.ottomanhistorians.com/> (11.03.2007).
- _____, H. Mustafa, Gelibolulu Mustafa Âli's Nusret-nâme, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Edinburg Üniversitesi, 1998.
- _____, H. Mustafa, "Osmanlı- Safevi Münasebetleriyle İlgili Türk Kaynakları", *I. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu*, Ankara, 2005.
- _____, H. Mustafa, "Rahîmîzâde İbrahim Çavuş", <http://www.ottomanhistorians.com/> (18.02.2007) .
- _____, H. Mustafa, "Şah İsmail Döneminde Doğu Anadolu'da Safevi Tehdidi", *Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu*, Elazığ, 2001.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir, "III. Murad", *İslam Ansiklopedisi*, MEB. Basımevi, İstanbul, 1967.
- SARI, Mehmet, "Afyonkarahisarlı Dîvân Şairlerinden Mehmed Niyâzî ve Şiirleri", *Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Afyonkarahisar, 2005.
- SUNGUR, Çetin, Rahîmîzâde İbrahim Çavuş'un Zafer-nâme-i Sultan Murâd Han Adlı Eserinin Transkripsiyonu (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi, 1998.
- WOODHEAD, Christine, "Taliqizade Mehmed", <http://www.ottomanhistorians.com/> (23.02.2007).